Գարուն

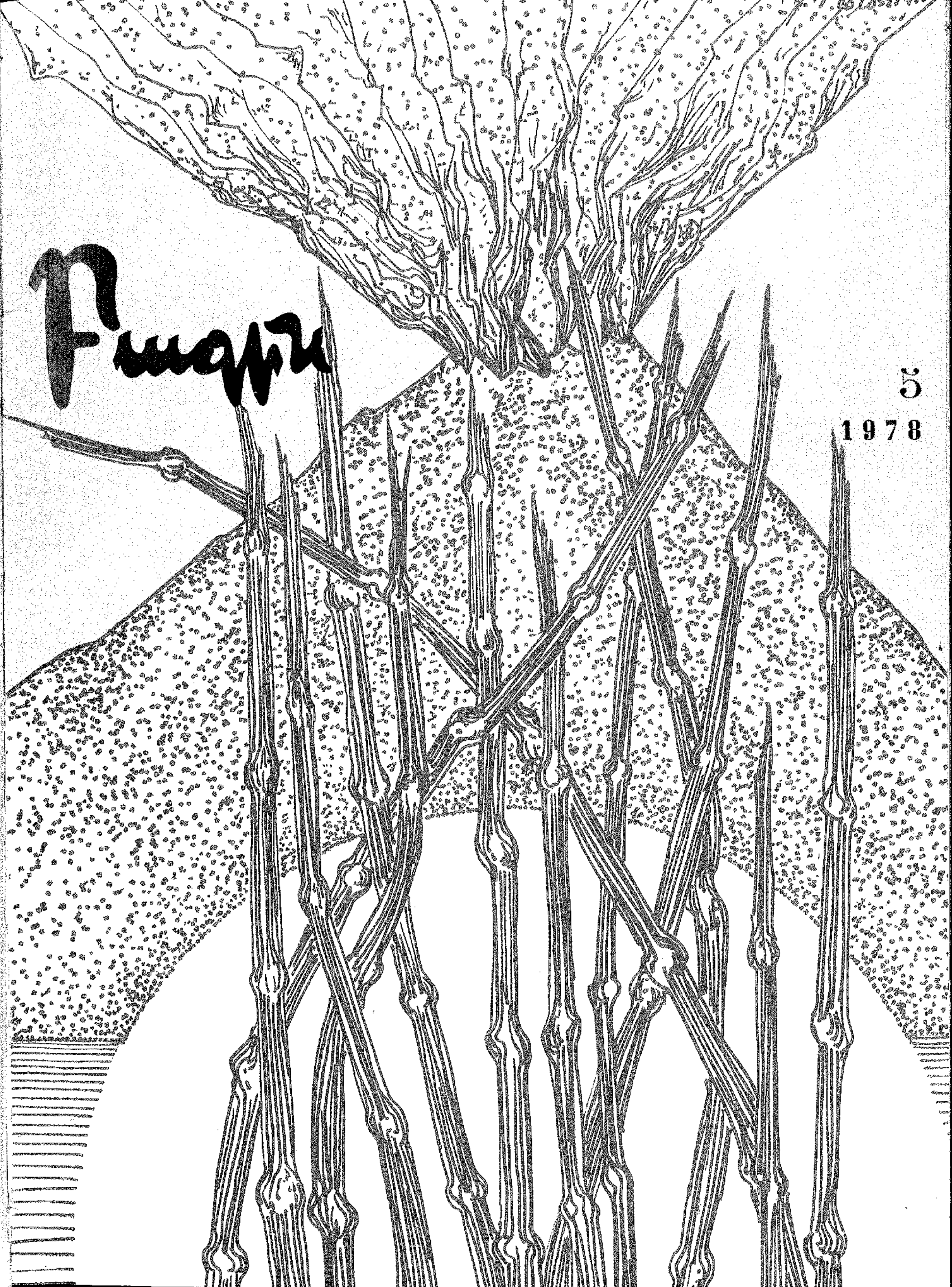

5

1978

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հ. ՍԱՀԵԱՆ . . . . Մեր լեզուն
* * * . . . . Ամենամերը...
Ն. ՏԷՐ ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ . . . . Կաթսային մէջ...
Յ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ . . . . Հեռահայեաց լուսամուտներ
» » . . . . Դարերու անխոստովան շուրթերուն
Գ. ԱԲԷԼԵԱՆ . . . . Յետամնաց Յովսէփ պարահանդէսի կ'երթայ
Վ. ԹԵՔԵԵԱՆ . . . . Մահը կը բնակի սիրոյ մէջ
Կ. ԶԱՐԵԱՆ . . . . Նամակներ՝ Կ. Սասունիի
Խ. ԱՍՈՅԵԱՆ . . . . Գինովի օրատետր
Ս. ՊԵՔԷԹ . . . . Սպասելով Կոտոյին
Է. ՍԱՐԱՃԵԱՆ . . . . «Շարունակական Շաբաթ օրը»
ՍՏ. ԶՕՐԵԱՆ . . . . Զարենց
Վ. ԹԵՔԵԵԱՆ . . . . Գոյութենապաշտութեան փիլիսոփայութիւնը
Ս. ՓԱՆՈՍԵԱՆ . . . . Նուպար Ակիշեանի *«Հասունքն ի վար»* հատորը
Վ. Հ. . . . . Արաքսի Զարխոստեանի *«Լիբանան՝ ակըս եւ տառապանքս»* հատորը
* * * . . . . Սիամանթոյի ամբողջական երկերը
ՆՇՄԱՐՆԵՐ
ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ԲԱԳԻՆ

ԱՄՍԱԳԻՐ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏԻ

ԺԵ. ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 5 ՄԱՅԻՍ 1976 ՊԷՅՐՈՒԹ

***

Մեր լեզուն մեր խիղճն է դա,
Սուրբ հացը մեր սեղանի,
Մեր հողու կանչն է արդար
Ու համը մեր բերանի:

Մեր լեզուն ծուխն է մեր տան,
Մեր կշիռն աշխարհի մեջ,
Նա սյունն է մեր ինքնության,
Էության խորհուրդը մեծ:

Մեր լեզուն արյունն է մեր,
Արյունից ավելի թանկ,
Մեր բուրմունքն ու գույնն է մեր
Մեր լեզուն մենք ենք ու կանք:

Նա պիտի մեր առաջին
Ու վերջին սերը լինի,
Ի՞նչ ունենք էլ աշխարհում,
Որ այնքան մերը լինի:

ՀԱՄՕ ՍԱՀՅԱՆ

ԱՄԵՆԱՄԵՐԸ...

Մեր ընկերներէն մէկը, որ «Բագին»ի էջերը տող առ տող հետազօտելու եւ պարբերաբար լեզուական դիտողութիւն մը ընելու աշխոյժ սովորութիւն մը ունի, դարձեալ մատնանշեց մեր ուշադրութենէն վրիպած սխալ մը, որ սպրդած էր ամսագրին այս տարուան երկրորդ համարի էջերուն լոյս տեսած Կարօ Յովհաննէսեանի յօդուածին մէջ. «վերջինս չէր ճանչնար պ. Մարուֆէին»: *Պարզ է, որ* Մարուֆէին *պէտք է ըլլար հայկական հոլով՝* Մարուֆէն:

Այդ յիշեցումը կատարուած պահուն, սեղանի վրայ *կը դառնէր նաեւ մեր երրորդ թիւը, ուր դարձեալ կար աչք ծակող վրիպակ մը, Յարութիւն Պէրպէրեանի մէկ բանաստեղծութեան վերնագրին* Ահազանգը *շարուած էր* ահազանք, *Ք—ով, որուն վրայէն, բնական է, լուռ անցանք:*

Ու նախորդ թիւը՝ նոր պատմութիւն: Ս. Փանոսեանի գրախօսականին մէջ 27 ամսաթիւին 7 անհետացած էր այս անգամ:

Հակառակ ձեռագիրներուն վրայ երկարօրէն կանգ առնելու եւ գործը դիւրացնելու համար անոնցմէ ոմանք մեքենագրելու խնամականութեան, եւ տակաւին՝ հակառակ փորձերու ընթացքին մեզի հետ անխնայօրէն տողաշարին վարպետը չարչարելու եւ տպարանին պատասխանատուներուն բարեացակամութիւնը չարաչար օգտագործելու, անպայման կը պատահի որեւէ սպրդող վրէպ մը, խոստովանինք՝ երբեմն անփութութեամբ թոյլ տրուած, երբեմն ուշադրութենէ վրիպած:

Առաջին անգամը չէ, որ կը կատարենք այս խոստովանութիւնը եւ, բստ երեւոյթին, վերջինը պիտի չըլլայ այս մէկը: Դաւադիր աշխատանք է սրբագրութիւնը եւ մեր յաւակնութիւնը միակատար չէ այդ մարզին մէջ: Ու երբ բացարձակ է այս արտադրութիւնը, դժուարը դիտողութիւն մը ընդունելու կարողութիւնը չէ այլեւս, այլ մեզի եւ այլոց դիտողութիւն ընողներուն տարօրինակ պակասը...

Որովհետեւ ամէնուս համոզումով մեր գերիվեր սրբութիւններէն առաջինն է Մեծասքանչը, որուն համար կ՚արժէ ե՛ւ վէրք առնել, ե՛ւ վիրաւորել ուրիշը. Մեծասքանչի՛ն համար, որ մեզ ՄԵՆՔ *դարձուց պատմութեան կորստաբեր թոհուբոհին մէջ, ինք՝ հոյակապ լինելութեան լոյս ճանապարհը եւ մեր բոլոր ժառանգութիւններուն ամենամերը:*

Ամենամերը...

Վերջին բառին կազմութիւնը կատարուած է բստ Համօ Սահեանի, անոր նախավերջին հատորին մէկ բանաստեղծութեան մէջ գործածուած «Դու իմ, իմ, ամենաիմը» *տողին վերջին բառին հետեւողութեամբ: Գրեթէ նոյն համը կու տայ նաեւ նոր բանաստեղծութեան վերջին տողը.*

Ի՞նչ ունենք էլ աշխարհում,
Որ այդքան մերը լինի:

Հայրենի բանաստեղծին մեծասքանչեան դաւանանքը անմնացորդ նուիրուածութեամբ մը ընդունելու աւելի չատ ու մեծ պատճառներ ունինք մենք եւ ճիշդ ատոր համար մեծ է նաեւ մեր պարտքը անոր հանդէպ, անոր ճշդրտութեան, մաքրութեան ու առողջութեան բոլոր ճամբաներուն վրայ:

Մենք խոնարհաբար տեղ պիտի տանք մեզի եղած բոլոր դիտողութիւններուն եւ խոնարհաբար պիտի արձանագրենք մեր դիտողութիւնները ամէն անգամ, երբ հանդիպինք սրբութիւն սրբոյ այդ աւանդը վիրաւորող անփոյթ կամ անխնամական ոտնձգութիւններու:

ՆԱԶ ՏԷՐ ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ

ԿԱԹՍԱՅԻՆ ՄԷՋ...

Ամրան շոգը բռներ էր չորս դին։ Յետմիջօրէ էր ու ընդհանուր մերձեցում մը կար հանդարտ օրուան, հանդչող տրամադրութեանց ու մթնոլորտի անվերջ թուացող հանդարտութեան միջեւ։

Ծերանոցի այս պատսպարանին մէջ կեանքը վերջին ու անդադար սպասասրահ կը թուէր ըլլալ։ Օրերը կը մաշէին շատ արագ։ Արկածախնդրութենէ զուրկ, զգլխիչ ու երեւելիօրէն ոչ մէկ դէպք կարելի էր արձանագրել օրատետրի թերթերուն։ Երեք օրէ ի վեր հոս էի։ Առաւօտ՝ արեւու թեթեւ ճառագայթներ անկողինիս փէշերուն քսուելով կը նետէին զիս դուրս։ Դուրսը՝ մանկական յայտարարը կը խլէր կանուխ արթնցած ու հետաքրքրութեամբ պատկերափոխումին դէմ նստած իր յաճախորդներուն զուարթ նայուածքները։ Ետքը, Վրացի օդաչուին այրին, իր անհամբեր դէմքով՝ կը մնար հոն, պատմելով ամուսնոյն կատարած վերջին թռիչքին մասին։ Եւ օրը կը քալէր մեր մարմնին մէջ, առանց հպելու մեր ներաշխարհի թրթռուն ծալքերուն։

— Նոր հիւր պիտի ունենանք, — ըսած էր երէկ տանտիրուհին՝ Կէյլ։

Անգլիական ծագումով այս կինը, որ մականունով հայ էր ու ապրելակերպով ամերիկացի, ունէր որոշ հաղորդականութիւն մը։ Առաջին իսկ հանդիպումին անոր ժպիտը գրաւած էր ուշադրութիւնս եւ տեսակ մը մտերմութիւն ստեղծած էի անոր հետ, որուն զաւակներուն հետ արեան կապ մը ունէի։

— Վաղը ձեզ պիտի տանիմ քաղաքը, — կրկնած էր Կէյլ՝ խոհանոցը աշխատած պահուն։

— Պէտք է յարգենք մեր հիւրը լաւագոյն ձեւով, — ամբողջացուցած էր Եդուարդ կնոջ խօսքերը։

— Ինչո՞ւ, — հարցուցած էի տարօրինակ հետաքրքրութեամբ։

— Որովհետեւ ան ընկերութեան մը անօրէնն է եւ մենք մեր աշխատանքային յարաբերութիւնները պահպանելու համար պէտք է ճաշով մը գնենք զինք։

— Գնե՞լ, ինչպէ՞ս, եւ արդեօք կարելի՞ է գնել մարդ մը։

— Այո, մենք կը գնենք ամէն բան, ճաշով մը կը պատուենք զինք ու կ՚ապահովենք մեր աշխատանքին յաջողութիւնը, — ըսաւ Եդուարդ ժպտելով։

Տարօրինակ։

Այս գեղեցիկ տունը, որ օտարութիւն կը բուրէր ամէն կողմէ, անգլիական ծագումով այս կինը, դեղին ճուտիկներու նմանող մանուկները, *կլոր–կլոր բառերով հայերէն խօսող անոնց հայրը, որ մտահոգ էր ճաշով մը իր յաջողութիւնը ապահովելով, — այս բոլորը կը բանային աշխարհ մը այնքան մութ, այնքան անհասկնալի, այնքան հեռու զգացումէ, անմեղութենէ, խաղալքէ :*

— Այդպէս ինչո՞ւ պիտի հրաւիրէին մեզ, — ըսաւ Եդուարդ՝ կտրելով մտածումիս երկարող թելը :

Պատկեր մը ծնած էր արդէն ներաշխարհիս հովիտին մէջ : Այն մեծ ու զգայացունց քաղաքը, որ ժամանակին հետ սլացող միտք ունէր, ու իր լայն թեւերով կը ջնջէր անկերպարանական ծաւալով, որ նիւթով կը փորձէր փոխարինել ամէն արժէք, աշխարհներ, քաղաքներ. Նորօրեայ՝ յառաջդիմութեան դէմ իր նուաճած թեթեւութեամբ, երկրագունդի տարբեր երեսը կը յայտնաբերէր : Միտքս ակամայ փոխադրուեցաւ երկրագունդին միւս երեսին վրայ, ուր մարդիկ դաշտի մը եզրին, հիւղակի մը դրան առջեւ նստած, իրիկնամուտին, դէպի իրենց համեստ սեղանը կը հրաւիրէին գործէն վերադարձող անծանօթ, յոգնած գիւղացին, անոր հետ բաժնելու համար իրենց տառապանքները :

— Ուրեմն վաղը պէյպի սիթըրը *պիտի գայ, — բացագանչած էին փոքրերը հրճուանքով :*

— Այո, անշուշտ, — վստահեցուցած էր Նէլլ եւ ինծի դառնալով աւելցուցած, — շատ անուշիկ աղջիկ է, փոքրերը շատ կը սիրեն զինք, վստահ եմ դուն ալ պիտի սիրես :

Արդէն պատկերացուցած էի վաղուան պատմութիւնը : Մարդ մը, վաճառականական հաշիւներով ճաշի հրաւիրուած էր ու քաղաք պիտի իջնէինք եւ ինչ-որ անուշ թաւալող պէյպի սիթըրը պիտի գար ու հոգ տանէր փոքրերուն :

Հիւրասենեակի կակուղ աթոռին մէջ ինկած, մտքով կը կարդէի դէմքերը : Երէկուընէ ի վեր բան մը սկսած էր խլրտալ ասոր հանդարտ մթնոլորտին մէջ : Եդուարդի մտածումները կեդրոնացած էին հիւրին վրայ : Կը մտածէր, թէ ինչպէ՛ս պիտի անօրինէ հիւրասիրութիւնը, ինչպէ՛ս պիտի յաջողցնէ իր ձեռնարկը : Նէլլ արդէն շարժումներով կը պատրաստէր ինքզինք ու փոքրերը : Մանր դէմքերով, մանր աչքերով այդ փոքր աղջիկները տարօրինակ զուարթութիւն մը կը զգային, ուրախ էին աւելի քան երբեք, ժպիտը յաճախօրէն կը սահէր անոնց անմեղ դէմքերէն եւ իրենց շրթներուն վրայ շարունակ կը պտտէր պէյպի սիթըրին անունը : Այս ընդհանուր հետաքրքրութեանց մէջ ամէնէն անհետաքրքիրը ես էի : Ուղղակիօրէն ոչինչ կը կապուէր ինծի : Հիւրը՝ իր ետին պահած հաշիւներուն պատճառաւ այնքան խորթ կը թուէր ըլլալ : Պէյպի սիթըրը փոքրերուն հետ պիտի անցնէր իր ժամերը : Սակայն բան մը կը քաշէր միտքս իրեն, մտածում մը, որ կը կեդրոնանար այդ աղջկան շուրջ : Երէկուընէ ի վեր շրթունքէ շրթունք շրջող անոր անունը կ'ըսէր, թէ ազնիւ է ան, մաքրամիտ, դիւրահաղորդ : Թէ՝ տասնըչորսամեայ այդ աղջիկը գեղեցիկ է ու գրաւիչ : Փոքրերը իրենց հրճուանքի գերագոյն պահերը կ'անցընէին անոր հետ : Թէ՝ ամբողջութեամբ ու դորովով կը սիրէ բոլորը անխտիր :

Գիշերուան ուշ ժամերուն, առանձին հեռու, անծանօթ ընտանիքի մը փոքրերը խնամող ու փոխարէնը ժամական երեք տոլար ստացող այդ աղջիկը

— այլ մտածում մը կ'ընէր աշխատանքային այդ պահերուն, կարծես կը

խախտէր նիւթով մարդը դնած լռութեան սկզբունքը։ Արդեօ՞ք իր այս մտածումին հաշիւը կը ներկայացնէր ամենաքրոջ, Եղուարդին, որ, իր կարգին, մեծ զմայլանքով կը խօսէր անոր մասին։ Եւ ինչո՞ւ կու գար այս ատենը։ Նիւթական անհրաժեշտութի՞ւնը կը մղէր զինք վարը, թէ կեանքի զանազան երեւոյթներուն մէջ այժմէն իսկ թրծուելու անհրաժեշտութիւնը։

Կը փորձէի երեւակայել աղջկան մայրին բնակարանը։ Լիճի մը ափին, առանձնակեացին փոքր խրճիթ մը, կարկատուած պատուհաններ, հնամաշ դուռ մը։ Ներսը՝ հիւանդ, անկողինին դատապարտուած մայր մը։ Դուրսը՝ լիճին ափին, ուռկանը հանդարտ ջուրերուն երեսը նետած, որսին սպասող մտահոգ հայր մը։

Դուրս գացինք։

Մտքերս հաւաքուելով ու կծկուելով գացին կեդրոնացան դրան վրայ։ Եղուարդ ինքնաշարժէն վար իջաւ։ Փեղկերը շտապով փակեցին։ Կէյլ բացաւ դուռը։

Աթոռէն ելլելով՝ սկսայ յառաջանալ, մինչ մտքիս մէջ կը գծագրուէր աղջկան մայրին դէմքը։ Հետաքրքրութիւնս կը կեդրոնանար միայն անոր վրայ։ Աղջիկները աղջկան մայրն է ըսելով դուրս ելած էին վայրկեան մը առաջ, ամէնքն յառաջահաս՝ քաշուած էին մէկ կողմ։

— Ազգականն է, սրբուհին, Լէոնարդէն, — ըսաւ Եղուարդ։

Մայրը քաղաքավարօրէն սեղմեց ձեռքս։

— Իմ ամէնէն սիրելի բարեկամս, — ըսաւ ան հիւրին դառնալով եւ իր թեւը նետեց անոր լայն ուսին։

Ինծի այնպէս թուեցաւ, թէ իր խօսքերը ծանր էին, անհրապոյր, կեղծ։

— Ծանօթանալ յոյժ է, — հաստատեց Եղուարդ։

— Ցո՞յն, սրտիս եմ, — աւելցուցի ես, որպէս հետաքրքրութիւն ցոյց տալով։

Դրան զանգը ընդմիջեց մեր խօսակցութիւնը։ Փեղկերը [illegible] էին արդէն։ Ոսկեգոյն, դէպի մէջքը երկարող մազերով ծաղկած աղջիկ մը ներս մտաւ։ Մօտեցաւ եւ առանց ժամանակ կորսնցնելու բարեւեց։

— Կ՚ըսեն, թէ հեռաւոր երկիրէ մը եկած ես, — ըսաւ աղջկան մայրը։

— Այո, — ըսի ու ինքզինքս անզգած թեթեւ զգացի իր ջերմ ձեռքին մէջ։

Կը զգայի, թէ աղջկան մայրին ներկայութիւնը բան մը փոխած էր այս տան միօրինակութեան մէջ։

— Երթանք, — ըսաւ Կէյլ անձայնութեամբ, — արդէն ուշ է, վաղը աւելի երկար ժամանակ կ՚ունենանք ծանօթանալու, աղջկան մայրը մեզի հրաւիրած է։

Երբ դուրս ելանք տունէն արդէն երեկոյ էր։ Խաւարութիւն մը կախուած էր [illegible] տաք օդին։ Ինքնաշարժը արագօրէն հեռանալով՝ կը խորասուզուէր դէպի քաղաքին լայն գիրկը։

Լուսաւոր փողոցներէն մէկուն մէջ կանգ առինք ու մտանք յունական ճաշարան մը։

— Ասիկա լաւ անակնկալ մըն էր, — ըսաւ յոյնը։

Եղուարդ գոհունակութեամբ կը ժպտէր. մինչեւ հոս յաջողած էր իր առաքելութեան մէջ։

Ամերիկեան այս թաղին մէջ, յունական դրօշմ ունեցող այս ճաշարանը յատկանշական երեւոյթ մը կը պարզէր։ Հոն հաւաքուած էին յոյները։ Յունարէն կը խօսէին, յունական ճաշեր կը հրամցուէին, նուագախումբը կը նուագէր յանկարծ եղանակներ: Մարդիկ զինուորութեան ու գումարտակի դերային իրենց պահերը կ'անցնէին պարելով իրենց ժողովրդական պարերը:

Իրենց երկիրը, հողը, տուն լքած ու այս հսկայ ճամբաներուն մէջ նետուած այս մարդիկը կը փորձէին վերականգնել իրենց ինքնուրոյն կեանքը, անցեալի յուշերով, աւանդութիւններով, պարերով համեմուած: Պայքար մը ունէին կարծես ու կը պայքարէին փոքր տաւերններով, յունական ճաշարանով, յունական պարով, երգով, խօսքով: Բաղդատութեամբ ամերիկացի այս Ելլէնները կը թուէր, թէ չէին ուզեր ձուլիլ ընդհանուր այս անդոհանքին մէջ, չէին ուզեր նոյն գործարանէն արտադրուած նախանման տարականերու նմանիլ:

Յիշեցի Նիւ Եորքի Ջուրերուն մէջտեղը հանգչող Ազատութեան Արձանը, անոր ներքին պատերուն վրայ գծուած կաթսան, որուն եռացող Ջուրերուն մէջ կ'իյնային տարբեր տարազներ հագած մարդիկ: Եւ հսկայ շերեփը կը խառնէր այդ ապուրը՝ ձուլելով կաթսային մէջ ինկող մարդկութիւնը: Անոր վրայ գրուած էր՝ ձուլող կաթսան:

Մեր սեղանին խօսակցութիւնը կ'ընթանար պրկուած ձեւով: Զբաղած էինք ուտելով: Կը գնահատէինք ճաշերը: Քիչ ետք յոյնը ձեռքի նշանով կանչեց նուագախումբին ղեկավարը: Ան մօտեցաւ: Բանի մը յունարէն բառ փսփսաց անոր ականջին եւ ինծի դառնալով ըսաւ.

— Մեր հին, հերոսական երգերէն մէկը առաջարկեցի երգել:

Առաջին անգամ ըլլալով աչքերս ուղղեցի այդ անծանօթ մարդուն կողմը եւ զգացի անոր թուխ աչքերը իմ աչքերուս ծովին մէջ:

Հաղորդականութիւն մը սկսած էր մեր միջեւ: Արեւելեան ծագումով այս մարդը, որ իր վաճառականական հաշիւները մտնելով կ'ապրէր իր ժողովուրդի պատմական երգերուն ծարաւը, այնքան իրաւ դարձաւ ինծի համար: Իր անցեալը վերապրելու պատրաստ զգացող այս յոյնը կարծես նետած էր կեղծիքի շապիկը իր ուսերէն եւ դարձած իրաւ, վերածուելով ներաշխարհ մը ապրող փիլիսոփան անձ:

Արդեօք ի՞նչ կը խորհէր Եդուարդ հիմա, ինք՝ որ վերջնականօրէն խզած էր իր կապերը անցեալին հետ ու իր տան դուռները լայն բացած ամերիկեան փառքերուն: Յիշեցի իր հեղինակած տողը, երբ զաւակներուն դառնալով, մեծ ժպիտ մը դէմքին՝ կ'ըսէր.

— Տիգրան Սերոբեան:

Աղջիկները իրենց մանր շրթներուն մէջ հայերէն բառերը դժուարութեամբ արտասանելով կը բացագանչէին.

— Տասնըհինգ տալէր:

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք, — հարցուցած էի առաջին անգամ:

— Ոչինչ, — պատասխանած էր Եդուարդ՝ պահելով իր հեղինակած ժպիտը, — այս ձեւով հայերը դրամ կը հաւաքէին եկեղեցիին մէջ: Երբ պատանի էի, հօրս հետ ամէն Կիրակի եկեղեցի կ'երթայի, եւ մտքիս մէջ անմոռանալիօրէն կը դրոշմուէին այս տողերը:

— Իսկ հիմա չե՞ս երթար:

— Ոչ, չեմ կրնար:

— Բայց ինչո՞ւ կը ծիծաղիս այդ բառերուն վրայ եւ յաճախ փոքրերուն կրկնել կու տաս զանոնք:

— Այդ մէկը անցեալէն փոխանցուած միակ յուշն է ինծի համար: Արդէն սկսած եմ հայերէնս մոռնալ: Զաւակներս ամբողջութեամբ ամերիկացի են: Անոնք միայն այդ երկու բառերը պիտի յիշեն: Տասնըհինգ տալէր...

Նաւաստախումբը սկսած էր նուագել մեր հիւրին առաջարկած երգը։ Մօտակայ սեղաններէն հրճուանքի ձայներ կը զարնուէին ականջիս։ Հասարակութիւնը կ՚առնէր երգին խորհուրդը։ Իւրաքանչիւրին մէջ կը բացուէր աշխարհ մը եւ բոլորը կը գինովնային սրահին մէջ արձագանգող երգին ուժգնութենէն։

Ցայնը կը դիտէր սեղաններուն շուրջ բոլորուած մարդոց հրճուանքը ու գոհունակութիւն կը զգար։ Եդուարդի տրամադրութիւնը բարձր էր։ Կէյլի կապոյտ աչքերը օդին մէջ կը պարէին։ Ես կը հետեւէի առաջացող վայրկեաններուն։

Ճաշէն ետք, Ցայնը իր մօտ կանչեց սպասաւորը ու ինծի դառնալով ըսաւ.

— Քեզի անակնկալ մը պիտի ընեմ, — եւ սպասաւորին դառնալով՝ աւելցուց, — գաւաթ մը Թրքական սուրճ օրիորդին։

Յանկարծ կարծես բան մը փշրուեցաւ սրահին մէջ։ Կարծես նուագախումբը անհետացաւ, մարդիկ [illegible] գետին ինկան, սրահը անյայտացաւ, ցուրտ քամին մտաւ դուռնէն ու պատուհաններէն եւ սառեցուց մեր ջերմ մարմինները։

Սպասաւորը գլուխը շարժելով հեռացած էր։ Ցայնը, Եդուարդն ու Կէյլը իրենց նայուածքները կեդրոնացուցին վրաս։ Կը սպասէին պատասխանիս։

«Թրքական սուրճ» բառերը կ՚արձագանգէին ականջիս մէջ։ Այո, շատ մեծ էր այդ անակնկալը։ Ես՝ որ վարժուած էի սեւ ու լեղի սուրճին, առաւօտէ մինչեւ իրիկուն անդադար կ՚ըլլար սեղանիս, երկար ատեն է չէի համտեսած զայն։ Եւ իրօք, այս անակնկալը մեծ էր ու հաճելի, երբ սուրճին բոյրը արդէն հեռուէն երկարող ցանկութեան մը վերածուած էր։ Բայց հաճելի ու անակնկալ մը ըլլալու սահմաններէն անդին բան մը կը փշրէր տրամադրութիւնս, «Թրքական»ը։ Այդպէս ճանչցուած էր անիկա աշխարհի երեսին։ Եւ մենք կը խմէինք զայն ամէն օր, ամէն վայրկեան, մեծ հաճոյքով, կարծես կեանքի աղբիւրը ըլլար։ Եւ անոր հետ կը խմէինք դիկտատոր աշխարհի մնացեալ թոյները, վերջամաշելի հաճոյքները, անհեթեթ ցանկութիւնները։ Եւ բոլորը իրարու շաղախուած, մեծ թերութիւն մը, Թրքական սուրճին չափ սեւ եւ կծու։

Դէմս նստած Եդուարդը Թրքական սպանդէն ճողոպրած մարդն էր, նետուած ամերիկեան լայն ծովուն մէջ, որ կուլ կու տար զինք վայրկեան առ վայրկեան։ Իր աչքը՝ Շիքակոյի գեղեցիկ պատուարձաններէն մէկուն մէջ կառուցուած այս շէնքը, Թրքութեան ներկուած ճերմակ մահուան մը կերպարանքը ունէր, որ կը քայքայէր զինք կեանքի լուռ հեւքին մէջ։

Երեքը կը շարունակէին դիտել զիս։ Գրկուած այդ մթնոլորտը պիտի պայթէր կարծես։ Եդուարդի նայուածքը լարուած կը մատնէր իր կազմակերպած ծրագրին ձախողութեան մասին։

— Չեմ սիրեր, — պատասխանեցի վերջապէս ու փորձեցի աչքերուս մէջ պահել անոնց ինկող նայուածքները։

— Զարմանալի, — ըսաւ Ցայնը, — կը խորհէի, թէ այդ մէկը անակնկալ մը պիտի ըլլար։

— Կը ներէք, չեմ սիրեր, երբեք խմած չեմ, — ըսի աւելի մեղմ, թեթեւցնելու համար ծանրութիւնը դժգոհութեան։

— Ի՞նչ կը սիրես։

— Ձեր սուրճը՝ ամերիկեանը, — պատասխանեցի սահմանելով, զգալով բառերուս անիմաստութիւնը։

Սպասաւորը սուրճը տեղաւորեց սեղանին վրայ: Բոլորս լուռ էինք: Եդուարդ այնքան վստահ էր, թէ յոյնը դժգոհութեամբ կ'ընդունէ հեղուկը: Կը մտածէի, թէ փոքր սխալմամբ մը կրնայի ծածկել արտայայտութիւնս, կրնայի խմել այդ շատ սիրած սուրճս: Բայց չկրցայ քողարկել ներաշխարհիս տատանքները, անոր վայրկեանական քմահաճոյքը:

— Երթանք, — ըսաւ Եդուարդ ու բոլորս անմիջապէս հեռացանք սրահէն:

Դուրսը՝ աժգոյն, ամպամած երկինքը խեղդած էր լուսնի կիսակլոր դէմքը:

— Ձեր երկինքը ջինջ է ու յստակ, — ըսաւ յոյնը՝ փորձելով փարատել քարացած մթնոլորտը:

— Այո, անշուշտ, — պատասխանեցի ժպտուն:

— Rock and Roll կը պարէ՞ք, — հարցուց՝ ինծի մօտենալով, ու սկսաւ պարել:

— Այո, անշուշտ, — ըսի կրկին:

— Մտիկ ըրէք, մարդիկ, փողոցներ, լոյսեր, թէ ինչ կ'ըսէ, ովկիանէն անդին մարդիկ Rock and Roll կը պարեն, — բացագանչեց ու շարունակեց իր պարը:

Եդուարդ ու Կէյլ գոհ էին. Հիւրին այս բացառիկ արտայայտութիւնը գոհունակութեան նշան էր: Ամէն ինչ վերադարձած էր իր բնական վիճակը, մինչ ես կը մտածէի իր առօրեայ զարմանքին մասին: Ինչո՞ւ Rock and Roll պիտի չպարեն մարդիկ ովկիանին այն կողմը:

Յոյնը պանդոկ հասցնելէ ետք՝ ուղղուեցանք դէպի տուն: Հեռուէն նկատելի էր ննջասենեակի փոքր լոյսը: Ներս մտանք, մինչ պէյպի սիթըրը քնաթաթախ աչքերը շփելով վար իջաւ եւ դիմաւորեց մեզ:

— Հետս եկուր, — առաջարկեց ինծի Կէյլ, — պէյպի սիթըրը տուն տանինք:

Երեքով՝ ես, տանտիրուհին եւ աղջիկը մտանք ինքնաշարժ: Քանի մը թաղ հազիւ անցած էինք, երբ Կէյլ կեցաւ շքեղ տան մը մօտ: Տո՞ւն թէ դղեակ: Ապշահար կը դիտէի շուրջս: Պէյպի սիթըրը իջաւ ինքնաշարժէն եւ ուղղուեցաւ դէպի այդ իշխանական տունը:

— Այդ իր տո՞ւնն է, — հարցուցի շուարած:

— Այո, — պատասխանեց Կէյլ, — մեծ ընտանիք են, տանտիկինը փոքրերով:

Վերադարձին լուռ էի, կը փորձէի պատկերացնել աղջկան եղբայրներն ու քոյրերը, գեղեցիկ տան ներքին զարդարանքը:

— Որդեգիրներ են բոլորն ալ, — ըսաւ Կէյլ՝ փշրելով կարծր լռութիւնը:

— Որդեգիրնե՞ր, տասներկո՞ւքն ալ, ուրկէ՞, ինչպէ՞ս, ուրեմն անոնք հարազատ քոյրեր ու եղբայրներ չե՞ն:

— Ոչ, — հաստատեց Կէյլ յօրանջելով:

Դէմքս պարզուեցաւ պատասխանին: Ամէն բան մտքիս մէջ սկսած էր պղտորիլ: Դուրսը՝ խումբ մը տղաք ու աղջիկներ շրջանակաձեւ նստած էին տան մը մօտ, կանաչութեան վրայ:

Անոնք վայրկեանապէս խլեցին մտածումս: Բայց ինքնաշարժին պա-

տուհանը եւ սկսայ դիտել։ Փորձեցի ձայն մը լսել։ Չկար։ Փորձեցի շարժումներ տեսնել։ Ոչ մէկ ստուեր։

— Ի՞նչ կ՚ընեն, — հարցուցի Կէյլին, որ երբեք հետաքրքրուած չէր ու յօրանջելով կը քշէր ինքնաշարժը։

— Ո՞վ գիտէ, այս օրերուն երիտասարդները ամէն բան կ՚ընեն, ո՞վ կրնայ բացատրել, այդպէս կը նստին, իրար կը դիտեն, կ՚աղօթեն, կը ծըխեն կամ կը փորձեն զգալ համատարած ամայութիւնը։

Գոցեցի ինքնաշարժին պատուհանը, աչքերս փակեցի եւ ուզեցի ոչինչ տեսնել։ Ոչինչի մասին մտածել։ Շատ էին այս բոլորը մէկ օրուան ու մէկ գիշերուան մէջ։ Այնտեղ յոյն մը, որ Թրքական սուրճ կ՚առաջարկէ ու կը դարմանայ, թէ մարդիկ ովկիանին այն կողմը Rock and Roll կրնան պարել։ Ասդին՝ պէյպի սիթըր մը, անծանօթ անցեալով, զգեստի մը շքեղանքին մէջ ինկած։ Հոն՝ կանաչութեան վրայ շրջանակաձեւ նստած տղաք, որոնք կը փորձեն սպաննել ժամանակը կամ չեն գիտեր ի՛նչ։

Հասանք տուն։ Անմիջապէս իջայ ինքնաշարժէն ու արագ քայլերով ուղղուեցայ դէպի սենեակս։ Գլուխս վերմակին մէջ առի ու փորձեցի քնանալ։

⁂

Առտու կանուխ սենեակիս դուռը կը ճանկռտէր փոքրերու մանր ձեռքերով։ Կարծես փողոցը մնացած մոլոր կատուներ ըլլային։ Անմիջապէս ելայ ու բացի դուռը։

— Պէյպի սիթըրը եկաւ, ե՛լ, — ըսին անոնք զուարթ–զուարթ։

Ամէնօրեայ կարճ տարազ մը քաշեցի վրաս ու անոնց հետ վար իջայ։

Աղջիկը մօտեցաւ ժպտելով։

— Ինչպէ՞ս կ՚անցընես օրերդ, — հարցուց իր թաւշային ձայնով։

— Լա՛ւ, — պատասխանեցի երկար, դժգոհութեան բաժին մը ձգելով լաւին մէջ։

Ճաշասենեակի ապակեայ լայն դրան մէջ երեւցաւ դրացի օդաչուին կինը։

— Բարեւ, ինչպէ՞ս ես, հարցուց պէյպի սիթըրին ու, ինծի դառնալով՝ աւելցուց, — կարծեմ արդէն սկսար մտերմանալ մեր շրջանակին։

— Կարծեմ, — ըսի ես անհետաքրքիր ու փափաքեցայ, որ ան մտած դուռնէն անմիջապէս դուրս ելլէ, հեռանայ։

Օդաչուին կնոջ ներկայութիւնը, չեմ գիտեր ինչո՞ւ, փախչելու տրամադրութիւն մը կը ստեղծէր մէջս։

— Այս աշխարհի ամէնէն տգեղ կինն է, — կ՚ըսէր Եդուարդ ամէն անգամ, որ ան մտնէր մեր տուն։

— Դպրոց կ՚երթա՞ս, — հարցուցի՝ պէյպի սիթըրին դառնալով։

— Կ՚երթամ, մայրս ալ գոլէճին մէջ ուսուցչուհի է։

Մայրը՝ որ հարազատ մայր չէր, այլ երեւոյթ։ Ուսուցչուհի՝ որ աշխատելու անհրաժեշտութեան մղումով չէր ընտրած այդ գործը, այլ՝ իբրեւ պերճանք։

— Պտըտեցա՞ր, ամէն կողմ տեսա՞ր, — հետաքրքրուեցաւ պէյպի սիթըր։

— Ոչ, դժբախտաբար, տակաւին առիթը չունեցայ։

— Ես կը պտըտցնեմ քեզ, — ըսաւ անմիջապէս։

— Այդ մէկը ինծի ուրախութիւն կը պատճառէ, — վստահեցուցի ես:

Արդէն սեղանը պատրաստ էր: Անոր շուրջ նստած՝ կը փորձէինք կշտանալ ամերիկեան համպըրկըրով: Համպըրկըր ու հաթ-տոկ, ամէն օր, հետը շիշ մը գարեջուր, ամէն օր, ամէն օր: Արեւելքի համեմնե՞րը...

Տղուս օպաշոյին կինն ալ հրաւիրուած էր ճաշի: Ամէնէն աւելի ինք ուրախ էր: Շարունակ կը խօսէր, իր անհանգոյց ձայնը մէջտեղ նետած, կարծես կծու, խայթող բան մը կար այդ ձայնին մէջ: Ես կը փափաքէի, որ վայրկեան մը առաջ բաժնուինք այդ սեղանէն: Պէյլի սիթըր լուռ էր:

Կէս ժամէն արդէն ոտքի էինք:

— Գացէք, պտըտեցէք, — ըսաւ Կէյլ՝ ինծի դառնալով:

— Վայրկեան մը, հոգուլի պատ, — ըսի Պէյլի սիթըրին:

— Ինչո՞ւ, պիտի հարցնես, այդպէս լաւ է, — ըսաւ ան զարմացած:

— Բայց կարելի՞ է այս կիսամերկ վիճակով փողոց ելլել:

— Կարելի է, ինչո՞ւ ոչ, հոս ամէն մարդ ազատ է իր ուզած ձեւով դուրս ելլելու, — ըսաւ շատ բնական շեշտով մը:

— Եթէ կարելի է՝ կու գամ, — ըսի՝ առանց վստահ ըլլալու այդ վիճակով քալելու բնականութեան:

Հաւանաբար կիսամերկ վիճակով փողոց ելլելու առաջին քայլն էր միայն դժուարը, անկէ ետք, անգամ մը ամբոխ նետուեցի՞ր փողոցի խճողումին մէջ, ամէն բան բնական պիտի դառնար, այնպէս՝ ինչպէս դժուար է առաւ-կանուխ ծովու պաղ ջուրերուն մէջ նետուելու առաջին փորձը:

Այնպէս պիտի ըլլար իմ առաջին քայլս ամերիկեան քաղաքակրթութեան բաց ափին մէջ:

— Հեծիկ մը առ ու ճամբայ ելլենք, — ըսաւ Պէյլի սիթըր:

Կը քշէինք հանդարտ ու անծայր փողոցներէն: Համատարած լռութիւն: Տաք արեւը՝ մեր մերկ կռնակին: Պէյլի սիթըր յանկարծ կանգ առաւ: Գրպանէն փոքր նկար մը հանեց ու, ինծի մօտենալով՝ ըսաւ.

— Տես, այս իմ մանկութեան նկարն է, կ'ըսեն, թէ մօրս կը նմանիմ:

Նայեցայ նկարին, ապա՝ իր պայծառ դէմքին: Կը փորձէր կապուիլ իր անցեալին: Կ'ուզէր յուշ մը գտնել, թել մը անցեալէն իրեն փոխանցուող: Մեքենական այս աշխարհին մէջ՝ ան կը սնանէր փոքր յուշերով: Հեշտօրէն իրեն փոխանցուող իւրաքանչիւր աւելի անփոխարինելի էր իրեն համար: Անկէ՝ իր լայն սէրը աշխարհին: Մօրը տաք շունչը չզգացած այդ աղջիկը դարձած էր աճող ու բազմապատկուող սիրոյ աղբիւր:

Նկարը դրաւ գրպանը եւ շարունակեցինք մեր ճամբան: Արդէն վարժուած էի փողոցին: Հասանք քառուղի մը: Հոս փոխուեցան երեւոյթները, լռութիւնը փոխարինուեցաւ աղմուկով: Ինքնաշարժներու խիտ շարքեր, մարդոց քրքիջ, երաժշտութիւն: Փողոցը կենդանացած էր: Պէյլի սիթըր դանդաղեցուց ընթացքը: Կը հեւայէր: Հիմա արդէն ինքնաշարժներուն մէջն էինք, մարդիկ կը ժպտէին, կը դիտէին, կ'երգէին: Ինծի այնպէս կը թուէր, թէ փողոցը մշակոյթն է, որուն մէջ ինկած՝ մենք կը փորձէինք յառաջանալ ու մխրճուիլ անոր խոր ոլորաններուն մէջ:

Ծանօթի մը առջեւ կանգ առնելով՝ ըսաւ.

— Պաղպաղակ մը ուտենք:

Կիսամերկ, մայթին վրայէն քալելով մտանք ներս: Արդէն վարժուած էի այս երեւոյթին, կը կարծէի, թէ դարէ մը ի վեր կիսամերկ կը քալեմ մարդերով խճողուած փողոցներու վրայ: Գերագոյն թեթեւութիւն մը կը գլուխ։ Արդեօք հողաւոր մեր ամէնէն կախուած ծաղրումի միջոց մը չէ՞, որ կը ծածկէ մեր խոհականութիւնը։

Պաղպաղակը մեր տաք շրթներուն մէջ հալեցնելով կը շարունակէինք ճամբան։ Մայր ճամբուն եզրին, կանաչութեան վրայ բազմութիւն նկատեցի։

— Այդ ի՞նչ է, — հարցուցի։

— Ոչինչ, դաշտային ցուցահանդէս։

— Երթանք դիտենք, կրնա՞նք։

— Կ'երեւի արուեստի գործերը կը սիրես, — ըսաւ։

— Այո։

— Երթանք, — ըսաւ ու փոխեցինք մեր ուղղութիւնը։

Մարդիկ ոչխարներու նման ցրուած էին կանաչ խոտերուն վրայ։ Ամէնուն քով կար սեղան մը, վրան՝ փայտէ կենդանիներ կամ ցուցատախտակ մը, վրան՝ սեւ մատիտով գծուած նկար մը, կամ այլազան երկաթներով կազմուած նաւ մը։ Եւ իրենք՝ պաստառներուն քով կը շարունակէին իրենց ամէնօրեայ կեանքը։ Ոմանք, արեւու ճառագայթներուն տակ, երկարած էին խոտերուն վրայ, ուրիշներ ճաշի պատրաստութիւն կը տեսնէին, ոմանք կը սիրաբանէին եւ կը սպասէին իրենց արուեստի գնողներուն։ Կը դիտէի նկարները, գիրքերը։ Ինծի այնպէս կը թուէր, որ դաշտին մէջ ցրուած այդ մարդիկը նոյնինքն իրենք արուեստի իրաւ, շարժուն եւ արժէքաւոր գործեր էին եւ, դաշտային ցուցահանդէսի այս հաղաչերտը՝ փոքր, ինքնատիպ աշխարհի մը մեծ գծանկարը։ Ընդհանուր խառնաշփոթ մը կար, կարծես պարահանդէս սարքուած էր, վաճառատուն։ Պէյպի սիթըր հետաքրքրուած չէր շրջապատով։ Կրկին դարձանք հանդէպ նկարը եւ ձանձրոյթով հարցուց.

— Ես այս պատկերին կը նմանի՞մ, մանկութեանս միակ նկարն է, — ըսաւ ու աչքերը կեդրոնացուց հոն։

— Այո, — ըսի՝ անոնց նկարին նայելու եւ զգացի, թէ այդ փոքր աղջկան մէջ աշխարհ մը կար մութ, իրեն անծանօթ, բայց հարուստ, հեռաւոր աշխարհ մը, որուն փշրանքները հաւաքելով կը թափառէր այս մեծ քաղաքին լուսաւոր ճանապարհներուն վրայ։

Հեռացանք դաշտէն՝ մեր ետին ձգելով նուաղող ամառուան երկարող թելերը։

Կը փորձէի հեռուէն վերարտադրել տեսած նկարները։ Ոչ մէկը դրոշմուած էր ենթագիտակցութեանս մէջ։ Խառն գիծեր, սեւ մատիտի անհեթեթ շարժումներ։ Յիշեցի Թանգարանը՝ Նիւ Եորքի արուեստի ամէնէն մեծ կեդրոնը։ Հո՛ն՝ ուր հսկայ պաստառներ կային, աներեւակայելի հրաշալիքներ, եւ անոնց կողքին մեծ սրահի մը պատէն կախուած ուրիշներ՝ խառնափնթոր, ձեւազեղծ։ Առաջիններուն հետ բաղդատած՝ որքա՞ն խեղճ էր այդ հաւաքածոյին վիճակը։ Կարծես անօթի ու մերկ մարդիկ էին անոնք, որ թանգարանի պատէն կախուած՝ օգնութիւն կը մուրային։

Սենեակը զուարթ էր գրեթէ, միայն տղայ մը, սրահին մէջտեղը հաստատուած քարէ արձանին քով նստած՝ սառած նայուածքը կեդրոնացուցած էր դէմի լայն պաստառին վրայ։ Պաստա՞ռ, թէ ընդհանուր դատարկութիւն։ Ամբողջ պատ մը ճերմկութիւն, վրան՝ իրարմէ բաւական հեռու զետեղուած երկու սեւ կէտեր, որոնք իրարու կը միանային երկար գիծով մը։ Քարին վրայ ծալապատիկ նստած տղան կը դիտէր այդ նկարը։ Անշարժ էր, կարծես արձանէն մաս մը ըլլար։ Հետաքրքրութեամբ դիտած էի նկարը, ոչ մէկ հարազատութիւն, տղան, կրկին նկարը, դարձեալ ոչինչ։ Ի՞նչ էին պատտակի ճերմկութեան վրայ նետուած այդ կէտերը։ Ճերմկութիւնը անմեղութի՞ւնն էր, իսկ սեւ կէտերը զայն թանձրացող բիծե՞րը, թէ սեւ կէտերը ու անոնց միջեւ գծուած միացումը յարաբերութեան նշանն էր մարդուն, ան՛րմը, որմէ սկսի ծնէր համայն մարդկութիւնը՝ համատարած ճերմկութեամբ խորհրդանշուած։ Չէր գիտեր։ Բայց վստահ էր, թէ ասոնք անբաժանելիօրէն կապուած էր անոր։ Բաւական շրջելէ ետք հեռացած էր այդ սրահէն։ Տղան դեռ հոն նստած էր եւ կը շարունակէր դիտել։ Ոչ մէկ շարժում դէմքին վըրայ, ոչ մէկ արտայայտութիւն։ Յանկարծ տարակոյս մը ծնած էր մէջը, արդեօք մեռա՞ծ է, մտածած էր։ Բայց ինչո՞ւ կրնայ մեռած մարդ մը այդքան ինքնամփոփ ու անշարժ նստիլ։ Հեռացած էր սրահէն, նկարներուն փոխարէն իր արձանացած պատկերը հետը տանելով։

Հոն՝ ընդհանուր ճերմակութեան վրայ հիւսուած երիտասարդ մը։ Հո՛ն՝ դաշտային ցուցահանդէսն, ուր նկարչի բարձրութեան վիճակը շատ աւելի հետաքրքրաշարժ է, քան ինք՝ ցուցահանդէսը։ Բախը՝ Պէյլի սիթըը, որ ամէն բան մոռցած՝ կը փորձէ վերակենդանացնել իր անցեալը։

Իր տունը, որ իրեն շատ հետաքրքրական էր ու գրաւիչ, մղձաւանջ մը դարձած էր մէջը։ Կ'ուզէր հոն հասնիլ վայրկեան մը առաջ։ Ինչպիսի՞ վայր մըն էր անիկա նկարէն, սիրտի ժամե՞ր արդեօք մանուկի մը անմեղութեամբ, ինք՝ որ իր պատերուն մէջ կը պահէր ծրարուած անցքի մը շատ ահարկու մեղք մը։ Տանտիկին տարբեր վայրերէ հաւաքուած, տարբեր մայրերու ծոցերէն խլուած այդ երեխանե՞րը, որոնք ճակատագրուած էին ապրիլ հոն, նոյն յարկին տակ, անցեալին կապուելու ներքին մղումի մը թրթռացումներով։

Մայրը՝ մայր անուան տակ իրենց մօտեցող այդ կինը, որ իր դժբախտութիւնը փորձած էր ծածկել այս շարք մը տղոց եւ աղջիկներուն դայութեամբ։ Հայրը՝ իր շուքին տակ [illegible] տարբեր հաւաքելու մտածումը իրագործած այդ մարդը, որ հեռուէն հոգատար Աստուծոյ մը կերպարանքը կը ստանար երեւակայութեան մէջ։

Հասած էինք արդէն։

Պէյլի սիթըը արագ շարժումներով ներս մտաւ։ Կը հետեւէի։ Ներս մտած էինք տան ետեւի մասէն, երկարավուն դուռնէ մը։ Դէմը տարածուած էր հրաշալի [illegible] մը, լողալու հրաշալի վայր մը, շուրջը՝ ածուներ, աւազ, խաղավայր։ Անդին՝ ապակեպատ դուռնէն ներս կ'երեւէր տան ներքին մասը։ Սեղանի մը շուրջ տղեկներ նստած կը խօսէին։ Ամէն կողմ տղաք ու աղջիկներ, ցրուած՝ դաշտային ծաղիկներու պէս։ Ոմանք կը խաղային, ուրիշներ, արեւուն տակ երկարած՝ կ'այրէին իրենց սպիտակ մարմինները։ Պէյլի սիթըը ներս մտաւ, փոխեց զգեստը եւ պատրաստուեցաւ լողալու։

— Կը լողա՞ս, — հարցուց՝ ինծի դառնալով։

— Ոչ, — պատասխանեցի անհետաքրքիր, — ինչո՞ւ լողալ, երբ այդքան շարժուն է դղեակին մթնոլորտը։

— Դուն գիտես, — ըսաւ ան ու նետուեցաւ հանդարտ ջուրին մէջ։

Ինքզինքս տեղաւորեցի աթոռի մը մէջ։ Անդին՝ մարգին վրայ երկարած էր Պէյլի սիթըին քոյրերէն մէկը, ամէնէն մեծը հաւանաբար։ Ան նկատած էր մուտքս, սակայն անտարբերօրէն շարունակած էր իր արեւլոգանքը։ Պէյլի սիթըը ջուրէն դուրս ելլելով մօտեցաւ ինծի ու ըսաւ․

— Ծանօթացիր, հայ է։

Աղջիկը հազիւ թէ շարժեց գլուխը եւ, ինծի դառնալով՝ ըսաւ․

— Ուրախ եմ ծանօթանալուս։

Քաժը, մարմինը ջուրին մէջ, դէմքը մեր կողմը ուղղած, աւազանին եզերքը կեցած տղուն ակնարկելով աւելցուց·

— Ընկերս կ'ըլլայ:

Տղան թեթեւ մը գլուխը շարժեց եւ ըսաւ·

— Հայրս կ'ըսէր, թէ ինք հայ է:

— Ուրեմն դուն ալ հայ ես, — եզրակացուցի արագ:

— Ո՛չ, — պատասխանեց անմիջապէս՝ գրեթէ ընդվզած, — ես ամերիկացի եմ:

Եւ ի՞նչ տարբերութիւն եթէ ընդունիս այդ մէկը կամ ոչ, մտածեցի, երբ լեզուիդ վրայ կը շրջի ամերիկեան բարբառը, երբ դէմքդ յատկանշական ոչինչ ունի հայկական, երբ ապրումներդ օտար են, անհրապոյր, երբ ժպիտիդ մէջ չկայ խանդը տառապած ժողովուրդին եւ գիտակցութեանդ մէջ չէ դրոշմուած հայրենիքի մը պատկերը:

Կը հնչէին իր բառերը ականջիս մէջ· «ո՛չ, ես ամերիկացի եմ»:

Կը ցանկայի, որ այդ պահուն նետուէի ջուրին մէջ ու անվերադառնալիօրէն չքանայ, անհետանայ, խեղդուի:

Կան վայրկեաններ, երբ ինքզինքդ առանձին կը զգաս ծովածաւալ բազմութեան մէջ ու կը մնաս հոգիդ ներքին սարսափազդու քամիէ մը, որ թաքուն է ու անդիմադրելի:

Այդ այն վայրկեանն էր, ինք իր մէջ ձգուող, երկարող պահը, որ դար մը տառապանք կը խտացնէր, դար մը ցրաւութիւն:

Պէյալի սիրտը նստաւ քաշ:

Վառեցի սիկարէթ մը: Այս ընդհանուր շփոթին մէջ մէկ բան կարելի էր ընել, այրելու համար չնչահեղձ ժամանակը: Ծխել:

— Կը ծխե՞ս, — հարցուցի պէյալի սիրտին, ինք անտեսուած չըլլալու համար:

— Այո, — պատասխանեց երկմտանքով:

— Յաճա՞խ կը ծխես:

— Հաւաքոյթներու ընթացքին կը պարենք, կը ծխենք: Տես, — ըսաւ ինծի մօտենալով, — ընկեր մը ունէի, շատ կը սիրէի այդ տղան, բայց օր մը հաւաքոյթի ընթացքին ան ուրիշ աղջկայ մը հետ պարեց, ես ալ պարեցի ուրիշ տղու մը հետ, զոր չէի սիրեր: Երբ ամէն մարդ կը պարէ եւ ամէն մարդ կը ծխէ, ես ալ կը պարեմ ամէնուն հետ եւ կը ծխեմ: Հաճելի է, կը հասկնա՞ս, ինքզինքդ թեթեւ կը զգաս, անգիտակից, երջանիկ:

— Ի՞նչ կը պարէք եւ ի՞նչ կը ծխէք:

— Կը պարենք ամէն ինչ, կը պարենք իրարմէ հեռու, իրարու մօտ: Կը ծխենք քիչ մը սիկարէթ, քիչ մը հաշիշ:

— Բայց ինչպէ՞ս, արգիլուած չէ՞, — ըսի մտահոգ:

— Արգիլուած է, գիտեմ, բայց ոչինչ, դպրոցին մէջ ալ կը ծխենք, մեր ազատ ժամերուն, պարտէզի, անկիւններուն մէջ:

Դիտեցի իր թարմ դէմքը եւ հազիւ պատրաստուած էի խօսելու, երբ ընդմիջեց ըսելով·

— Լսէ, մայրս կու գայ, մեր գոլէճին մէջ ուսուցչուհի է, եթէ տեղեակ ըլլայ, վաղն իսկ քննութիւն կը կատարէ եւ մենք նեղ կացութեան կը մատնուինք:

Լռեցի:

Մեզի մօտեցաւ բարձրահասակ, սեւազգեստ կին մը: Դէմքը արձանի մը գեղեցկութիւնը ունէր:

Ոտքի ելանք։ Պէյլի սիթըր ներկայացուց զիս․

— Մայր Կ'ըլլայ։

Կինը առաջարկեց, որ ներս մտնեմ։ Հետեւեցայ իրեն։ Մտանք ապակեայ գաւիթէն։ Անկիւնը՝ կլոր սեղանին շուրջ բոլորուած տիկինները անընդհատ կը խօսէին։ Անոնց խօսակցութիւնը կ'ընթանար ելեւէջաւոր չափականութեամբ, մերթ կ'ալեկոծէր, կը դառնար ծիծաղ, քրքիջ, ապա կը մեղմանար, կը վերածուէր փսփսուքի։ Թուխ մազերով ու կապոյտ աչքերով այդ կինը, որ բարակ ու թեթեւ չիֆոնեայով ծածկուած էր իր համաչափ մարմինը, կը շարժէր առանց զգալի դարձնելու իր քայլերը։

Երկու հսկայ շուներ, հաջելով՝ մօտեցան ինծի։ Կը դառնային շուրջս, իրենց ծարաւ շրթները դուրս նետած՝ անդադար կը հեւային։ Սարսափած՝ ինքզինքս պահեցի կնոջ ետեւ։ Շուները աւելի մօտեցան։

— Հեռացէ՛ք, — հրամայեց կինը բարկացած։

Բայց շուները մտիկ չըրին։

Ի՞նչ կը փնտռէին անոնք։ Արդեօ՞ք կը խորհէին, որ նոր հողեղուակ մըն եմ։

Շնչասպառ՝ կեցած էի կնոջ ետեւ։ Պէյլի սիթըր զբաղած էր իր փոքր քրոջ հետ։ Կինը խմիչքի գաւաթը պատրաստելով ինծի երկարեց։ Տիկինները կը շարունակէին իրենց խօսակցութիւնը։

Բան մը կար այս դղեակին մէջ։ Մռայլ, ճնշիչ շունչ մը։ Պէյլի սիթըր, որ իր ներաշխարհին մութ անկիւնը լուսաւորելու ճիգեր կ'ընէր ու կը նետուէր հեշտանքին գիրկը։ Փոքրերը, որոնք տակաւին անմխիթար, կ'աճէին այս հրաշալիքներով ողողուած յարկին տակ, մայրական, բնազդային, ինքնաբուխ, արեան հարազատութեամբ ջերմացած սէրէ հեռու։ Թուխ մազերով, դարերու հեռուները դիտող աչքերով խորհրդաւոր այդ կինը, որ զաւկի մը հեշտանքը չէր զգացած իր խուլ արգանդին մէջ եւ ինքզինք ջերմացնելու յոյսով ստեղծած էր օտարներու զաւակներուն քրքիջներով լեցուն այս բոյնը։ Այդ կի՞նը, որ, բոլորին փոխարէն, անկատար անկիւն մը ունէր իր հոգիի ոլորապտոյտ ճամբաներուն եզրին։

Շուները կը շարունակէին հաջել։

— Տար, պտըտցուր հիւրդ, թող տեսնէ մեր գեղեցիկ տունը, — ըսաւ մայրը Պէյլի սիթըրին։

Կը քալէի շքեղ դղեակին մէջ, սենեակէ սենեակ, վարէն վեր, ամէն կողմ։ Բայց ոչինչ կը տեսնէի, ոչինչ կը նկատէի, արտաքին այդ աշխարհը կորսնցուցած էր իր գրաւչութիւնը։ Այդ անկիւններուն մէջ կուտակուած կը զգայի մարդոց ներքին խլրտումները, ներաշխարհի փոթորիկները։

Պէյլի սիթըրին դառնալով՝ ըսի․

— Զիս տուն տար։

Զարմացած նայեցաւ ինծի ու հարցուց․

— Լաւ օր մը անցուցի՞ր։

— Անշուշտ, — ըսի՝ դիտելով օրուան ծանրութիւնը յոգնած ուսերուս վրայ եւ ցանկալի, որ այդ շքեղ դղեակը խրճիթի մը վերածուի եւ Պէյլի սիթըր աղքատ աղջնակ մը ըլլայ, որ հիւանդ՝ բայց հարազատ մայր ունենայ, ու լճի մը ափին ձուկ որսացող [illegible] հայր։

Հեռացանք տունէն՝ մայրող արեւուն վերջին ճառագայթներուն հետ։

Բաւական յառաջացած էինք, երբ ճամբան ինծի ծանօթ թուեցաւ։ Իրմէ խնդրեցի, որ վերադառնայ։ Կ'ուզէի առանձին քալել։ Ընդհանուր, հոգիիս հետ ներդաշնակուող ամայութիւն էր ամէն կողմ։

— Ինչպէ՛ս որ կը փափաքիս, — ըսաւ ան եւ «պայ» ընելով հեռացաւ:

Պէտք փորձէի բան մը ըսել այդ փոքր աղջկան, բա՛ն մը, որուն բառերը երբեք չկազմուեցան մտքիս մէջ եւ մնացի լուռ, մինչ իր պատկերը երթալով կը փոքրանար, կ՚անհետանար:

Ծառաստանէն քալել: Յիշեցի անկիւնները, Եդուարդը, Կէյլը, դեղին ծաղիկներու նմանող մանուկները ու, անոնց դէմքերը գրկած՝ քալեցի մինչեւ տուն:

Մեղմ զեփիւռ մը կը քաշէր այրող դէմքիս: Մօտեցայ դրան ու կարդացի անոր վրայ արձանագրուած բառերը. «Եդուարդ Այվազեան»: Չզարկի զանգը, ներս մտնելու արտօնութիւն չունէի: Ցերեկ դպրոցներու մէջ տառապանքը աւելի մեծ էր ու խոր, քան դուրսը: Նստայ դրան սեմին եւ թոյլ տուի, որ զեփիւռը դէմքիս քաշելով յուշ մը քաղէ ու տանի հեռու:

Մտածեցի անհուն ժամանակին մասին, զեփիւռի պէս աննշան անցնող օրերուն մասին եւ խորհեցայ, թէ մինչ օրերը մեր քով ճակատին քամելով պիտի անցնին, տեղ մը, քաղաքի մը լռութեան պատուհաններուն վրայ, երբեմնի փոքր աղջիկը, երիտասարդուհին իր պերճանքով, պիտի քալէ փողոցներու գիշերային անդոհանքին ընդմէջէն ու, իր դուարթ ժպիտը մարդոց դէմքերուն մօտեցնելով՝ պիտի փորձէ գտնել իր մանկութիւնը:

Եւ եթէ փորձէք կանգնիլ այս տան սեմին եւ մտնել ներս, հոն պիտի հանդիպիք դեղին մազերով, կապուտաչեայ երիտասարդուհի մը, որ ձեզի պիտի ըսէ.

— Հայրս կ՚ըսէր, թէ ինք հայ է, տասնըհինգ տարի...

ՆԱԶ ՏԷՐ ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ

Յ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ՀԵՌԱՀԱՅԵԱՑ ԼՈՒՍԱՄՈՒՏՆԵՐ

Անորոշ թախիծներու բացուած
յուսամուտներ ենք մենք:

Հնար ըլլար տարբաղադրել ներաշխարհը լռութեան:
Արտօնագրել առօրեայի բնաշխարհը մուտք գործող
ամէն թիւրիմացութիւն:
Ազատագրուիլ երկդիմի իղձերու խաչակրութենէն:
Դառնալ թախիծներու անծանօթ քաղաքացին:

Օտար երազներու մտերմութեան բացուած
յուսամուտներ ենք մենք:
Մեր էութեան արմատական բառարանէն տարագրուած
գոյաբարբառ, լծորդուած՝ օտար իմաստներու
կապակցութեան:
Օտար մտածողութեան մը տարեգրութեանց մէջ՝
անդիմագիծ գոյականի,
մոմիացած ցաւերու,
մոմիացած պահերու հոգեխառնութիւն:

Չակերտուած երազներ ենք
հազարերանգ յղացքներով մեկնաբանուող:
Հնար ըլլար ըմբռնել մեզ
մեր գոյութեան յղացքին մէջ նախնական:
Ցատկանշուիլ բնապաշտ զգացողութեամբ՝
անխառն ու անարատ:
Ներհայեցողութեա՛ն յուսամուտ,
Ցայտնակերպէ մեզի
մեր իղձերու հոլովոյթին բացուող
բաւիղները ճշմարտութեան:
Ընկալագրէ մեր խոհերու տօնակարգին
մոռցուած ամէն հին սէր,
ամէն օրհնութիւն:

Առաջնորդէ դէպի հոն,
ուր չըլլանք որդեգիր տանը
մխիթարանքի մը կեղծ բարերարութեան·
չըլլանք զոհը անգիտակից
յետնեալ հաշիւներու:

Հնար ըլլայ պայմանաւորել հունը սիրոյ
անջինջ հմայքովն առաջին հանդիպման,
առաջին տպաւորութեան անդրադարձով:

Կառչիլ
աններթափանց վիճակներու յիշողութեան՝
հին վիշտերու հաստատութեամբ:

Հին երգերու փակուած հաշուետումարներու դէմ
գուցէ վարդ նոր երգ մը յանկերգենք
մոռացումի շուրթերէն:

Երգ մը խորունկ,
ուր բաժանումը եկամուտի աղբիւրն է դեռ
տառապանքին:

Մենք շառաւիղն ենք այդ երգին···:

ԴԱՐԵՐՈՒ ԱՆԽՈՍՏՈՎԱՆ ՇՈՒՐԹԵՐՈՒՆ

Խորհուրդ մըն ես արմատախիլ:
Ցաւը ուղեգիծն է զգացական անցեալիդ
եւ ծննդոցը՝ ըմբոստութեան մը դրօշին:

Տեսար այդ դրօշը,
որուն ծփանքին դիմաց արարուեցաւ
իղձերուդ օծումը վերջին:
Կը ցոլայ պատրանք մը անցեալէդ՝
Ոսկեդարու չափ գեղեցիկ:
Ոչ մէկ ուղեգիծ դեռ չձայնեց
մոռացումից արձագանգին:
Երազիդ լճակը կորուսեալ
պիտի ցոլացնէ աշտարակ մը ջրամոյն,
որուն յուսամուտէն պիտի բացուիս
տեսիլքի մը անհեռազգաց մտերմութեան:

Լռութիւնը քեզ պիտի խանգարէ
վայրկեաններու քարացած յոյզով։
Պիտի սահիս բաղձանքի մը մատներէն
նման թաշկինակի մը մետաքսեայ։
Բառը, զոր չարտաբերեցին շուրթերդ՝
պիտի դառնայ սէրերուդ
վերջին ալէլուիան։
Ձայնը, զոր չիմացար դուն երբեք՝
պիտի դառնայ զղջումիդ
ձայնանիշ բանալին։

Ե՞րբ պիտի ժայթքի թանձրացեալ պահը
անխոստովան ներաշխարհիդ։

Անվերնատառ պատառ մըն ես բաղուքի։
Անցուցանիշ ճանապարհ՝
որ իր անցո՞րդը կը փնտռէ։
Պիտի տեսնես վերադարձը
դարաշրջանի մը կարուսեղ,
որ թախիծը պիտի մատնէ քեզ կրկին
զգայարանքի մը անծանօթ։
Ոչ մէկ օրհներգ պիտի շնչաւորէ
դառնումներուդ պսակը վերջին։
Կը թափառիս մթնշաղէ մթնշաղ
խղճմտանքի համրացած բարբառով։
Համրացած շունչ ես,
համրացած տառապանքի խաժամուժ։
Գիտակցութեան փողոցներուն՝
քարացած քնաշրջութիւն։

Զղջումի պէս անձայնանիշ՝
կը թափառիս խոստումէ խոստում,
որոնելով կախարդական բանալին
դարերու անխոստովան շուրթերուն...։

ՅԱԿՈԲ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Գ. ԱԲԷԼԵԱՆ

ՅԵՏԱՄՆԱՑ ՅՈՎՍԷՓ ՊԱՐԱՀԱՆԴԷՍԻ Կ'ԵՐԹԱՅ

Բայազիտի պատերազմութիւններէն ետք, որոնք մէկուկէս ամիս տեւած էին, վերջապէս հասաւ Տիւպրպաշեան վարժարանի տարեկան պարահանդէսին օրը, որ, գեղեցիկ աւանդութիւն մը համաձայն՝ ամէն տարի, Նոր Տարիին յաջորդող առաջին Հինգշաբթի երեկոյեան կը կատարուէր, քաղաքիս Գազինոյի ընդարձակ եւ շքեղ սրահին մէջ:

Շատ մը տիկիններ, աւելի քան մէկ ամիս է ի վեր՝ խօսակցութեան ուրիշ նիւթ չունէին գրեթէ:

— Քա, իմ հագուստս նոր ձեւեցի:

— Քա, իմ հագուստս մինչեւ կարուի-վերջանայ, սանկ 1600ի մը պիտի պայթի:

— Իմ հագուստս Ծիրինեանէն առի, բայց սքանչելի կտոր մըն է, վստահ եմ, որ բոլորին ալ մատով ցոյց պիտի տան հագուստս:

— Ես Սալահին դերձակուհիէն զատ ուրիշի չեմ կարուիր:

— Ես ալ Ֆէյրուզին դերձակուհիին կ'երթամ միշտ:

— Անցեալ օր, Նադիա Կամալ իմ դերձակուհիիս եկաւ: Իր նախկին դերձակուհին չէ հաւներ ալ, իմ դերձակուհիիս եկեր է:

— Հագուստը կարգադրեցի, փա՛ռք Աստուծոյ, բայց ալ փերիւքի հարցը ինչ պիտի ընեմ չեմ գիտեր. մեր մարդն ալ այս ամիս Փարիզ երթալիք չունի: Խոստացաւ պիտի երթայ, բայց իտալական փերիւքներուն վրայ շատ վստահութիւն չունիմ:

— Իմ մարդս Զուիցերիա պիտի երթայ, անկէ մէկ հատ պիտի բերէ ինծի:

— Իրա՞ւ, — կը ձայնեն ունկնդիրները, — քա՛, երանի՜ քեզի:

Պատուարժան խնամակալները իրենք զիրենք անձնական գործի լծած էին: Ատենապետը իր գրասենեակին հեռաձայնը առաւելապէս օգտագործած էր այս նպատակին.

— Ալօ, Լեւոն, երկու տոմս կը ղըրկեմ, հա՛:

— Ալօ, Մինա՞ս, քեզի երեք տոմս կը ղրկեմ:

— Ալօ՛, չորս տոմս:

— Ալօ՛, քեզի հինգ տոմս, չառնել չկայ, կը խայտառակեմ:

— Ալօ՛, երեք տոմս, գալ տարի արդէն քեզ նկատի առած ենք իբրեւ Հոգաբարձութեան գանձապահ, հա՞:

Խնամակալութեան տիկինները, շուկայ իջնելով՝ շատ մեծ թիւով նուէրներ կրցած էին հաւաքել կատարուելիք վիճակահանութեան համար:

Վերջապէս, բոլորն ալ ոգի ի բռին աշխատած էին, բան մը, որ ամէն գնահատանքի արժանի էր: Մարդիկ, երես սեւցնելով ազգային հաստատութեան մը համար անձնական աշխատելէ ետք, ահաւասիկ այսօ՛ր պիտի վայելէին իրենց աշխատանքին արդիւնքը:

Որոշեալ ժամէն իսկ առաջ, ինչ որ անսովոր բան է մեր իրականութեան մէջ, սրահը գրեթէ լիովին լեցուած էր: Արդէն շատեր եկած էին պարել: Ժամանակին ոգին հարազատօրէն ներկայացուած էր սրահին զարդարանքին կողմէ:

Բեմին վրայ զետեղուած էր արդիական նուագախումբ մը: Ընթացիկ նուագարաններէն՝ ճազ, կիթառ, սաքսիֆոն, եւ այլնէն զատ, կը փայլէր նոր նուագարան մը եւս, որ գիւտն էր մեր հանճարեղ մտքին: Այս նուագարանը կը կոչուէր «տանքիֆոն», որ մեծ, բայց շատ *մեծ ժողովրդականութիւն կը վայելէր։ Այս «սանթիֆոն»ին ստորին մասը իշու գլխու կերպարանք ունէր, երկար ականջներով։ Գիւտարար հանճարը ծանուցած էր, թէ հնարելու վրայ է «սակաֆոն» եւ «քէթիֆոն» անունով երկու այլ նուագարաններ։ Արդէն կարգ մը նախանձոտ լեզուներ կ'ըսէին, թէ այս գիւտարար հանճարը Համբուրգի մէջ եօթ յարկանի շէնք մը գնած է, միմիայն առաջին գիւտին հասոյթէն։*

Յետամնաց Յախաէյին ալ հոն էր, տիկինն ալ հետը, բայց անոնք յայտնապէս պարելու տրամադրուած չէին եկած, այլ դիտելու եւ ակնարկութիւններ ընելու։ Այս զոյգին մուտքը քիչ մը շատ արհամարհանքով դիմաւորուեցաւ։ Խնամակալութեան ատենապետին տիկինը դիտել տուաւ, որ «այս յետամնաց մարդն ալ ո՛չ կնունք, ո՛չ հարսնիք, ո՛չ թաղում ո՛չ հանդէս կը փախցնէ։ Գոնէ բան մըն ալ հասկնար, կամ գոնէ աղուոր լիւքս ինքնաշարժ մը ունենար… ո՛ւֆ…»։

Պատուոյ սեղանին շուրջ բոլորուած էին Խնամակալ մարմնի անդամները՝ իրենց համեստափայլ տիկիններով։

Կազմակերպիչ յանձնախումբի նախագահը նպատակայարմար քանի մը խօսքով բացատրեց օրուան վե՛հ իմաստն ու նպատակը։ Արդարեւ, օրուան հասոյթը պիտի յատկացուէր չքաւոր սանուց ֆոնտին։ Ուրեմն փակագիծի մէջ ըսենք, որ շնորհիւ կիսաքաղց աշակերտ-աշակերտուհիներու, քաղաքին «քրէմը» պարելու, զուարճանալու շա՛տ գեղեցիկ առիթ մը ստեղծած էր… Փակագիծը գոց։ Իր այդ քանի մը պատշաճ խօսքերով՝ նախագահը կատարեց հանդիսութեան բացումը, հանդիսութիւն, որ աւելի քան մէկ ժամէ ի վեր գոց չէր արդէն։ Արդարեւ, բացման խօսքէն առաջ տասնեակ մը զոյգեր «սլօ» մը կը պարէին արդէն։

Կազմակերպիչ յանձնախումբի նախագահը բեմ հրաւիրեց խնամակալութեան ատենապետ տիար Եախիղուլաղեանը, որ սափրիչութենէ յաջողած էր հասնիլ «Ֆապրիքաթէօր»ի նախանձելի դիրքի մը, բեմ բարձրանալով աշխոյժ մթնոլորտ մը ստեղծեց։

— Պատուարժան հիւրեր, սիրելի տղաք, աղջիկներ, բարիգալուստ կը մաղթեմ ձեզի, այս աղօղուա պարահանդէսին։ Կը մաղթեմ, որ ուրախ եւ անմոռանալի պահ մը ապրիք այս գիշեր։ Հին տարին ճամբենք, Աստուա՛ծ հետը ըլլայ։ Նոր տարին կը սկսինք պարով եւ ուրախութեամբ, որպէսզի պարով եւ երջանկութեամբ աւարտենք զայն։ Անցնող տարին խիստ պատուաբեր տարի մը եղաւ Խնամակալութեանս համար, անոր համար, որ կրցած էինք մեր պարահանդէսը լաւ կազմակերպել։

«Այո՛ սիրելիներ, կեանքը հետզհետէ կը դժուարանայ. նաւթը կը սղի, հացը կը սղի, կիներու սափրիչները իրենց սակերը կ'աւելցնեն, քաղաքականութիւնը անտանելի կը դառնայ։ Այս կացութեան առջեւ, միակ սփոփարար բանը պարն ու պարահանդէսներն են։ Արդ՝ կ'աղաչեմ, որ լաւ պարէք եւ շա՛տ պարէք. այսպիսով թէ՛ զուարճացած պիտի ըլլաք եւ թէ կրնաք վստահ ըլլալ, թէ ձեր մէկ մի պարած պարը նուազագոյնը 5–6 ոսկի պիտի ապահովէ չքաւոր աշակերտի մը… Յանուն ուսման, յանուն յոյսի, յանուն բարեգործութեան, պարեցէ՛ք, սիրելիներս, անդադա՛ր պարեցէք այս գիշեր։ Խնամակալութիւնս թող մատաղ ըլլայ ձեր հեզաճկուն մարմիններուն եւ պարերուն…»։

Որոտընդոստ ծափերով ընդունուեցաւ պատուարժան ատենապետին այս կո՛ւռ ու փիլիսոփա ճառը։

Միայն Յետամնաց Յախաէյին էր, որ մատ մատի զարկած չէր։ Ո՛չ միայն չէր ծափահարած, այլեւ փքուած ատենապետը երբ անցք անցնելու համար Յախաէյին սեղանին քովէն կ'անցնէր, չկրցաւ չնշմարել անոր հեգնանքը։ Կատակով մը ուզեց ամոքել սիրտը, բայց «շատացուց», ինչպէս որ կ'ըսեն Հայաստանի մեր եղբայրները։

Հազիւ այս բացման խօսքը արտասանուած էր, երբ նուագախումբը հնչեցուց եղանակ մը։

Ափրիկեան անտառներէն դուրս թափուողներու պէս, պարողները արշաւեցին դէպի «փիսթ»:

Այդ ի՛նչ եռանդութիւն, ի՛նչ դառնադարձում, ի՛նչ մարզանք, ի՛նչ քրտինք:

Հազիւ առաջին եղանակը վերջացած՝ ծափահարութիւն մըն էր, որ թընդացուց սրահը: «Երկրորդ մըն ալ, երկրորդ մըն ալ» կ'աղաղակէին: Բայց կազմակերպիչ յանձնախումբին ատենապետը ակամայ ստիպուեցաւ միջամտել: Անհրաժեշտ էր «Թամատա» մը ընտրել... Քանի մը թեկնածուներ առաջարկուեցան: «Զարաճճի» «[illegible]» մը առաջարկեց Յեսամենոց Յովսէփին անունը, բան մը, որ ահագին դժգոհութիւն առաջացուց ամբողջ սրահին մէջ: «Ի՞նչ կ'ուզէք, ճանըմ, կ'ելլէ կաֆ մը կը գործէ հիմա...»:

Ատենադպիրը առաջարկեց վարժարանի անօրէնը: Առաջարկը միաձայնութեամբ եւ որոտընդոստ ծափերով եւ պարպուած բաժակներով ընդունուեցաւ: Նորընտիր Թամատան, որ իսկապէս արժանի էր իր այս պաշտօնին, բեմ բարձրանալով՝ յարատեւութիւն մաղթեց պարողներուն, անոնք, կէս ժամնոց կո՛ւռ ճառով մը, որ պարզապէս պարողներուն համբերութիւնը հատցուց:

— Մենք ճառ մտիկ ընելու չենք եկած, մենք պիտի պարենք, ճառը ամավերջի հանդէսին յետաձգէ․ նորէ՛ն վարժապետական քարոզներ:

Այդպէս, այս բողոքի ալիքը թէեւ անպատշաճ թուեցաւ անոնց, բայց անցին էր: Ճառ [illegible] հետ [illegible] կը համեմատէ: Նոյնիսկ Յեսամենոց Յովսէփ չէր կրնար, [illegible], պաշտպանել անօրէնը, որ ժողովուրդը եւ պարողները քաջալերելով՝ կը յուսար Յունուարի ամսականը ապահովել:

Յամենայնդէպս, պիտի հարկադրըւինք մեր ընթերցողներուն համբերութիւնը քիչ մը չարաչար գործածել եւ այս ճառին կորիզը փոխանցել:

Թամատան ըսաւ.

— Այս պահուս, ազգային պարտականութեան մաս կը կազմէ պարը, եւ թէ՛ պարը ունի թէ՛ կրօնական, թէ՛ ազգային եւ թէ համամարդկային արժէք: Թէ՛ այս իրիկուան պարը պիտի նպաստէ նորահաս սերունդին լուսաւորման գործին: «Այո՛, կրկնութեան գնով պէտք է շեշտել այս կէտը»:

Նորէն հնչեց նուագախումբը, [illegible] մէկուկէս ժամ մը անդադար: Այլեւս պարող թէ նուագող անդրդուելի կը մնային: Թամատան նուագախումբի ղեկավարին ականջին ի վար թէեւ պատուէր կը խօսէր, բայց այս դժոխային մթնոլորտին մէջ թնդանօթին իսկ ձայնը անլսելի կրնար մնալ: Թամատան կ'ուզէր անակնկալ մը ներկայացնել հասարակութեան, բայց ստիպուեցաւ տեղի տալ նուագածուներուն եւ ներկայ հասարակութեան կամքին առջեւ: Մէկուկէս ժամ ետք, երբ վերջապէս պարտասած պարողները ինկան իրենց աթոռներուն վրայ, Թամատան, խնամակալութեան ատենապետին բերնին տուած ակնարկին՝ գլխով հաւանութեան նշան կու տար անդադար: Յետոյ բեմ բարձրացաւ ան եւ իրեն յատուկ հմայքով, ինչպէս որ մեր խմբագիրները կ'ըսեն յաճախ, բեմ հրաւիրեց քաղաքին ներկայ յաջողագոյն երգչուհիներէն մէկը, որ շուրջ քառորդ մը չարաչար օգտագործեց ներկայ հասարակութեան բարեհաճութիւնը ու ներողամտութիւնը: Դաշնակի վրայ ընկերակցողն էր խնամակալութեան ատենապետին միջնեկ աղջիկը: Ան ալ, իր կարգին, ժրաջանօրէն կը չարչարէր դաշնակին ստեղները:

Երեք երգեր մատուցանեց հասարակութեան, անշուշտ՝ կատարեալին: Վերջինը շատ վէճ յարուցանեց: Ոմանք կը պնդէին, թէ «Ծիրանի ծառ»ն է երգուածը, ուրիշներ կը պնդէին, թէ առաջին անգամն է, որ այդ երգը կ'երգուէր: Յամենայնդէպս, ներկայ հասարակութիւնը շատ ազնիւ գտնուեցաւ՝ իրենց վրայ բռնանալով այս գործին հանդէպ, երբ բուռն եւ երկարօրէն ծափահարեց անոնց:

Անկէ ետք, նուագախումբի անդամները, որոնք ճաշի նստած էին, պատճառ դարձան դժգոհութեան ալիքի մը.

— Տօ, ինչպէս ալ նայեր կ'ուտեն-կը խմեն:

Ամերիկեան երգիչը, աճապարանքով ուտելէ ետք, սկսած էր նեղ կացութեան մատնել անակնկալի երգչուհին, իր յորձնաչութիւն գովաբանելով:

Թամատան նորէն բեմ բարձրացաւ: Երանութեան մէջ կը լողար: Յայտնի էր, թէ շատ կարեւոր լուր մը ունէր հաղորդելիք: Եւ ինչպէս չէ: Այո՛, օրուան նախագահ ալ էր եւ անիկա գնահատելով օրուան ձեռնարկը եւ գիտակցելով այն հայակերտ եւ ազգօգուտ դերին, որ այս ձեռնարկինն էր, կը նուիրէր 2500 լ. ս.: Արդարեւ, այս նուիրատուութիւնը որոտընդոստ ծափի մըն էր, որ կ'արժանանար: Նուագախումբի ճայթիւնը բեմ փայլեց եւ ամբողջ սրահ մը բարձրացուց իր բաժակը, ի գնահատանք այդ կարեւոր նուիրատուութեան:

Հիմա, ժողովուրդն ալ կ'ուտէր...

Պարը ինչպէս որ բազմօգուտ բան մըն է, թէ՛ չքաւոր սերունդին ուսման կը սատարէ, թէ՛ վարժարաններուն ամսականը կ'ապահովէ եւ թէ ալ պարողին մարզուածութիւնը կ'արդարացնէ:

Ճաշը չոր ու ցամաք չանցնելու համար, խումբ մը տղաք սկսան ազգային երգեր երգել, «Երեւան-Էրեբունի», «Սուլթան կ'ուզէ», «Պարզիր աղբիւր», եւայլն: Կարեւոր նկատուելով ազգային ալիքին մատուցուած այս տուրքը, ներկաները ջերմ ծափահարութեան արժանացուցին զայն:

Փորերը կուշտ, գլուխները տաք՝ ժամանակն էր պարի:

Աշխուժով գործի լծուեցաւ նուագախումբը: Մարդկային հեղեղ մը դարձեալ ողողեց «փիստ»ը: Նախ՝ քիչ մը դանդաղ սկսած պարեղանակը հետզհետէ աւելի տաքցաւ աւելի անզուսպ ճիչերու....:

Ցեստամնոց Ցախէփի գլխու պտոյտ կ'ունենար: Ի՞նչ սքանչելի եւ գրաւիչ ձեւ, սատարելու համար ուսման եւ չքաւորներուն: «Հէյ վա՛խ եմ լաեր», կը կրկնէր շարունակ:

Այս անգամ սկսաւ շարժիլ նաեւ «ծաները հրեանոցին», այսինքն՝ տարեց սերունդը: Պատուաւոր սեղանն ալ պարպուած էր... Նոր սերունդի պարողները, եկւորներուն տեղ բանալու համար, աւելի սեղմուեցան իրարու... Կը պարէին հին եւ նոր սերունդները: Անհանդարտութիւնը ծայր աստիճան վարակիչ էր: Եւրոպական եւ հայկական եղանակները թափով կը յաջորդէին իրարու: Ճեպաճկուններուն քայլն ի վեր, իւղի տիկերու լեցունութեամբ, կը լողային ու կը ցնցուէին տարեցները:

Այս մարդախեղդուկ մթնոլորտին մէջ, յանկարծ ռիթմը փոխուեցաւ: Նուագախումբը կը նուագէր ազգային թանգ երգ մը: Ոմանք գացին նստելու, բայց շատեր յամառեցան պարել... նախկին պարեղանակին ռիթմով:

Ցեստամնոց Ցախէփի ցասումը աննկարագրելի էր: Քովը կանչեց թամատան, բացատրութիւն պահանջեց: «Ասանկ տեղ շատ բարակը փնտռելու չէ, պարոն Ցախէփ», պատասխանեց իրեն:

— Բայց գայթակղեցուցիչ է, պարոն անօրէն, այս ի՛նչ լպիրշ վերաբերում է մեր ազգին հանդէպ:

Բայց պարոն անօրէն-թամատան հեռացաւ, որովհետեւ խնամակալութեան ատենապետը լուր ղրկած էր իրեն:

— Ի՞նչ կ'ուզէ այս ապուշը, — հարց տուաւ ատենապետը:

— Բան չէ, ականջ մի կախէք:

— Քովը չերթաս, ապուշին մէկն է, հիմա չըլլէր կաֆ մը չսարքէր միայն:

— Հոգ մի ընէք:

— Քեզ տեսնեմ: Պարոն Պատրսմաճեանին մօտեցիր, աղուոր անակնկալ մը ունի:

Թամատան մօտեցաւ պարոն Պատրսմաճեանին, որ օրուան հովանաւորն էր:

Պատրսմաճեան թող իսկ չտուաւ, որ Թամատան մօտենայ իրեն եւ ձեռքի նշանով 5 մը հասկցուց: Թամատան մարաթոնի մարզիկին հեւքովը բարձրացաւ բեմ: Բանի մը վայրկեան սպասեց, որպէսզի պարողներուն դժգոհութիւնը ըուէր: Ձեռքի շարժումով, մէկ-երկու սրբագրութիւններով եւ պատշաճ քանի մը խօսքով ներկայացուց օրուան հախճանաւոր գործը, նախկին մաքի մշակը, որ շնորհիւ իր հայու ձեռներէցութեան, պատուաւոր դիրքի մը հասած էր մեր գաղութին մէջ:

Հոս Ցեստմենոս Ցոփէսի պատմելոյ. «Ի՞նչ ձեռներէցութիւն, կնիկին օժիտովը մարդ եղաւ, կը կոչեմ՝ ուսուցչութեան դէմ մեղանչեց եւ այսօր եկեր մեղքը կը քաշէ, քանի մը ղրուշով»:

Արդէն խել գայթակղութիւնը հասած էր գագաթնակէտին: Պատարագմանեան ուժ կու տար ոգիներին: Ամենապատիւ Հայրը առաւ անձնապէս միջամտել, այս անախորժ դէպքին առաջքը առնելու: Բարեբախտաբար, թէ՛ Թամասայն եւ թէ Ցեստմենոս Ցոփէսին խօսքերը շատ շատեր չէին կրցած լսել, պարագաներու զմայլ ապատայատութեան հեռուանալով: Բոլորը զբաղած էին տեղերնուն համար:

Թամասան վերջացուց իր խօսքը, յայտարարելով, որ այնուհետեւ Հաղթանակի գործը, երկրի Ճակատի քանդիքին արդիւնքէն մաս մը, իշխանական պատուէր մը կը նուիրէին Տիգրանաշէնի վարժարանին: Բարձրացող ծափեր եւ հաւանութիւնները արագ աւել շատով մը դադրեցուցին Ցեստմենոս Ցոփէսին կատարած յայտարարութեան ազդեցութիւնը: Միայն թէ նախագահող դէմքը, դժգոհ, որ Թամասան ըսէր էր քանի մը բառ խել չէր բաւականած խօսքի իրենց մասին, տիկին-բարեկամ՝ Հաւատալ անձնականութեան Թախանձանքին:

Ասոր վրայ, ամենապատիւը, թէեւ գոհ ձայնով, բայց բաւական մը լսելի դատողութեամբ մը Հայրիկ յանդիմանել Թամասանը, որ իրօք բարեբախտաբար քաշուեցաւ ասպարէզէն: Ամենապատիւն առիթ ունեցաւ ինք անձամբ զուարճանալու Թամասանութեան:

Ցեստմենոս Ցոփէսի կը շարունակէր գանգատիլ...

— Երեւակայէ, Տաքէ, — կ'ըսէր կնոջ, — Պատարագմանեանը. պաշտօնական եղած է իրեն. յայտնուած էր բոլորին, խել աշակերտները Հայրի կու տային իրեն: Հայ դպրոցականութեան փնտռուած ուսուցիչ էր, բայց օր մըն ալ թաղականութեան ատենապետը, իր աղջկան ձեռքը խոստում մը եւ քանի մը տասնեակ Հազար ոսկի տալով՝ զրկեց Պատարագմանեանը ուսուցչանոցին մէջ ծղելու: Ամուսնութիւն եւ դրամին եկին առաջաղանած աղջկան ո՛չ դէմքին ծանրակշռութիւնը երեւցաւ եւ ոչ ալ առողջութիւնը յայտնուեցաւ: Բայց Պատարագմանեան հեռացաւ հայ վարժարանէն եւ դպրոցականութենէն: Այսօր, իր զաւակները կ'երթան Ֆրէրներուն դպրոցը: Եւ ահաւասիկ քանի մը ակնարկով, փչրանքով մը, կը դառնայ բարերար:

Տաքէն կը ջանար հանդարտեցնել ամուսինը: Խեղճ կինը միշտ ալ նեղ կացութեան կը մատնուէր սանկ առիթներու մէջ, երբ ընկերանար ամուսնոյն:

Հիմա, արդէն «բոֆէին» կը ծախէին: Արտահը լեցուեցաւ այլազան ուտելիքներու պատրաստով: Այլազան գինիներ սկսան գարգարել ներկաներուն զգայութիւնները: Պատուոյ սեղանին վրայ շատերը Թրքական թէյեր հագած էին կարծես:

Հայրապետութեան ամենապատիւ Հայրը նստած էր ներքէնին բարեկամներուն իշխեցողներուն: Երբ այս վերջինը խօսք չէր հասկցած, ամենապատիւ հասկցուցած էր, թէ վերջը կը սպասէր ակնարկը քաշելու, բան մը, որ Հայրի հայր կրնար յառաջանալ խեղճ մարդուն Համար: Ամփոփած անցք առաւ ամենապատիւն թախանձանքին եւ պառաւներքերուն աղջեւ: Վերջապէս, ամենապատիւ քովի ներքինին զինուորի մը կերպով եւ գեղեցիկ ներքէնին զինուորը:

Այս վիճակով բոլոր բարձրացաւ եւ յայտարարեց, որ «լօ»երը ձրիորէն ծախուէին, բայց անկէ առաջ հրաւիրեց ներկաները, որ քէֆ մը ընեն պարէլին: Ըարէն ծայր տուաւ պարոյթին առաջուան փոթորիկը: Կազմակերպիչ յանձնախումբին մէջ վէճ մը փրթած էր: Ոմանք, Հակատակ պատասխանատուին ցուցմունքներուն, արդէն իսկ սկսած էին «լօ»երը ծախել, բան մը, որ ջղայնացուց Թամասեան, բայց լռելը բաւարար համարելով՝ մօտեցաւ հոգաբարձութեան ատենապետին, որ, իր կարգին, Թամասեան հաշտեցուց խնամակալութեան ատենապետին հետ: Այս վերջինն ալ, հայրական հոգածութեամբ մը, նախ թեթեւ, փաղաքշական ապտակ մը իջեցուց անօրէն-Թամասեանին երեսին, ապա համբուրեց զինք: Ո՛չ միայն անօրէնը համբուրեց, այլեւ ինքնիրեն իրաւունք տըւաւ համբուրել հոգաբարձութեան ատենապետին, անօրէնին եւ ատենապետին այտիկները: Մթնոլորտը կը վերցնէր ասանկ բացառութիւններ:

«Լօ» ծախողները, որոնք Տիւզապաշեան վարժարանի երկսեռ ուսուցչակազմի անդամներն էին, իրենց գործին այս մասը յաջողութեամբ աւարտած ըլլալով՝ իջան սրահ:

Ժամը եղաւ տասներկուքը եւ նուագախումբը շատ գեղեցիկ անակնկալ մը ներկայացուց հասարակութեան, նուագելով «Լուռ գիշեր, սուրբ գիշեր»ը: Վերջ ի վերջոյ Ծննդեան շաբաթն էր: Այս եղանակին հետ, մինչ պատուոյ սեղանին հիւրերը ոտքի ելած էին, նորահաս հեղաճկունները դիմեցին դէպի փիսթ... Ոմանք «ամօթ է, ամօ՜թ», պոռացին, ուրիշներ «վնաս չունի, ի՞նչ կ'ըլլայ», հակաճառեցին...

Յետամնաց Յովսէփ չկրցաւ դիմանալ: Աթոռի մը վրայ բարձրացած՝ կը բողոքէր եւ կը պոռար·

— Տղաք, ամօթ է, ամօ՛թ, այս ի՞նչ խայտառակութիւն է: Մեղք մեր ազգին, որուն յիշատակը մրոտեցիք ձեր պարած լիրբ պարերով: Մեղք Յիսուսին, որուն նուիրուած այսքան անուշ մեղեդի մը չկրցաք մտիկ ընել հանդարտութեամբ: Ամօ՜թ, ամօ՜թ...

Բայց կարգապահիչ յանձնախումբին նախագահը, հոգաբարձութեան եւ խնամակալութեան ատենապետները արդէն իսկ քովը հասած էին: Կը ջանային զինք վար իջեցնել... Կինն ալ հոն էր եւ կ'աղաչէր, որ վերջ տայ այդ բոլորին, բայց Յետամնաց Յովսէփ կը շարունակէր խարանել պարահանդէսով թշուառներուն օգնելու այս ձեւը:

Հոգաբարձութեան ատենապետին ձայնը սկսաւ բարձրանալ: Վերջապէս յաջողեցան աթոռէն վար առնելով դէպի դուռ քաշքշել զինք:

Ներսը, քրքիջը կը բարձրանար, «Յետամնաց Յովսէ՜փ, Յետամնաց Յովսէ՜փ» ձայները դուրս կը հասնէին, ուր, միջանցքին մէջ, կը ջանային հարցը լուծել: Կարգապահիչ յանձնախումբին նախագահը ներս ղրկուեցաւ, որ նուագախումբը նուագէր եւ վերջ մը դնէր ներսի վիլլուկին:

Նուագին հետ քրքիջները նուազեցան:

— Պարոն Յովսէփ, եթէ սիրտդ չի դիմանար, ինչո՞ւ ամէն անգամ քիթդ կը խոթես, — ըսաւ հոգաբարձութեան ատենապետը, որ խնամակալութեան ատենապետն ալ ներս ղրկած էր, ա՛յն յանձնառութեամբ, որ ինք հարցը կը կարգադրէր, թող ինք պատուոյ սեղանին մթնոլորտը տաք պահէր:

— Այս ի՜նչ խայտառակութիւն, այս ի՜նչ ապիկարութիւն, պարոն ատենապետ:

— Բա ինչո՞ւ է պէտք պարահանդէսը, քու խելքդ այս տեսակ բաներու ե՞րբ է հասած որ...

— Բայց դաստիարակութիւն, ազգային ոգի՛ ո՞ւր ձգեմ...

— Լսէ՛, ծօ, չես տեսներ, թէ որքան հասութաբեր ձեռնարկ մըն է այս մէկը: Մենք կը նախատեսէինք միայն 14·000 մուտք մը, մինչ այժմէն յստակ է արդէն, թէ մեր զուտ շահը պիտի անցնի 18·000ը: Ինչպէ՞ս կ'ուզես, որ հոգանք այս գաղութին ծո՛վ կարիքները: Ու քեզի երախտապարտութիւն: Գործդ ձգէ, հանգիստ զոհէ, ազգին ետեւէն վազէ, քանի մը դուրուշ ապահովէ եւ այս ըլլայ վարձատրութիւնդ, չէ՞, պարոն Յովսէփ:

— Այդ ի՞նչ խայտառակութիւն էր, ծօ՛, խառն-խուռն անօրէնը Թրքական Փէսով մը բեմ հանեցիք, խայտելիք չունի՞ք դուք:

— Ի՞նչ կայ որ, «քոթիլյոնէն» ելած

գլխարկ մըն էր:

— Այո, քանի մը հազար ոսկիի համար, մեր արժանապատուութիւնը գետին քսելով, խայտառակելով մեր սրբութիւնները, մեղանչելով ամէն տեսակ բարոյականի դէմ:

— Դուն յետամնացին մէկն ես: Հիմա ամէն բան կը պահանջէ ժամանակի ոգիին հետ հաշտ ընթանալ: Մենք հաւատարիմ կը մնանք այս նոր ոգիին...

— Մնացէք, մինչեւ որ խայտառակէք ազգն ալ, դաւրն ալ, հոգին ալ... փո՛ւհ ձեզի, — ըսելով՝ կնոջ հետ դուրս ելաւ Յեսայեանց Յովսէփ: Հպարտութեան տառապեալը չէր կրնար ջղայնութեան առթած դողը զսպել: Վերջապէս մէկը, որ հոն էր, գաւաթ մը ուիսքիով կրցաւ այդ հարցը լուծել:

Նելսը մնաց եւ իր տեղը գրաւեց պատուոյ սեղանին վրայ. «Լաւ մը խայտառակեցի եւ ճամբեցի», ըսաւ շուրջիններուն: «Խայտառակ մարդ է, ալէ, ամէն տեղ քիթը կը խոթէ եւ համ-հոտ չի ձգեր»:

— Դուն ալ տարին տասներկու ամիսով վազէ այդին համար, ինք գայ այսպէս խայտառակութիւն հանէ:

Պատուոյ սեղանի պատուակալները ձեւով մը յաջողեցան ամոքել ամենապետեանին ջղայնութիւնը, թէեւ տիկինը կը շարունակէր ամուսինը պաշտպանել եւ անարգութեան սիւնին գամել այդ խայտառակ շունշանորդին:

Անկէ ետք «քրէմիկ»ները տաք պար մը եւս պարեցին: Թէեւ այլեւս շատ ալ ականջ չէին կախեր նուագախմբին, իրենք իրենց ուզածին պէս կը պարէին:

Մինչեւ առաւօտեան փոքր ժամերը, առանց յիշատակելի միջադէպի, պարահանդէսը շարունակուեցաւ:

Ցրուած ատեն՝ բոլորն ալ գոհ էին:

Հովանաւոր պոյլը շատ ուրախ էր, որովհետեւ հակառակ իրենց խակութեան, կրցած էին արդիականութեան վկայական մը առնել:

Կազմակերպիչները չափազանց գոհ էին: Մեծ յաջողութիւն մըն էր եղածը:

Տնօրէնն ու ուսուցչակազմը չափազանց գոհ էին...

Պարողները, այդքան բարիք մը կատարած ըլլալու գիտակցութեամբ էր, որ անկողին պիտի մտնէին...

Իսկ Յեսայեանց Յովսէփի աչքը կարելի չէր եղած փակել տալ 18·000ի զուտ հասոյթով...

Այնճար, 1976–77

ԳԷՈՐԳ ԱԲԷԼԵԱՆ

Վ. ԹԵՔԵԵԱՆ

ՄԱՀԸ ԿԸ ԲՆԱԿԻ ՍԻՐՈՅ ՄԷՋ

Ծալլուած հակակշռող ձող մը, որ 23 ոտք բարձրութիւն ունէր եւ 36 փաունտ ծանրութիւն՝ ծերունին ակամա յառաջանալ, քամին կ'իջնէր Էյֆըրլ Թաղամասէն, ինչպէս ամբարտակը կը պատռէ տատուտները: Մարդը հեշտօրէն յառաջացաւ մինչեւ կիսակէտ: Քամին խուժեց եւ ծեր մարդը դիմադրեց անոր: Պարանը արդէն «կը պարէր» իր ոտքերուն տակ... Եւ յետոյ մարդը ինկաւ: 57 տարի այդ բարձր պարանին վրայ քալելէ ետք, մեռաւ 73 տարեկանին, մեծագոյնը՝ Մեծ Ուալլենտաներու, եւ իրմով չվերջացաւ ամէնէն կենդանի առասպելը վիպերգութեան եւ ազնուութեան, զոր կրկէսը երբեւիցէ ճանչցած էր: ...Բայց Ուալլենտա երբեք պաշտպանութեան ուռկան չգործածեց: Ուռկանը «չափազանց ապահով» զգացնել կու տայ կ'ըսէր, «Քաջերները անփայլ կը դառնան»: Մեռելները գացած են եւ հանդէսը պէտք է շարունակուի: Ես ինքզինքս համար չեմ աշխատիր, այլ անոնց, որ պէտք ունին ինծի»: Ծերունին մահուընէ հինգ ժամ ետք՝ անոր թոռնուհին ինքզինք հաւասարակշռեց երկու լարախաղացներու վրայ. երբ ուսերուն՝ ժպիտով պատասխանեց յանկարծ գինք մեծարողներուն: Եւ յետոյ լացաւ:

(«Նիւզուիք», Ապրիլ 3, 1978)

Երկար չեն ճամբաները քեզի համար
                    անվերջ են
ինչպէս ձայնը որ վայրերէն անյիշելի
մրրկաշունչ ափերուդ մէջ պահած բերիր
Կանգնեցար օր մը կիսաճամբուն
եւ երազներդ դիտեցիր
                    ջախջախուած օդանաւի բեկորներ

Հարցը սա է
ետդարձի տոմս չկայ այստեղ
հասնելու համար բոլոր զգայարաններդ գործածես պիտի
գիտնալով որ օրերը իրենց բնազդը ունին
                    կը կողոպտեն քեզ
մինչեւ նկարեն ոսկորներուդ երակը
                              ախորժակը
                              անուսապատը

այսինքն սէր
          այսինքն զաւակ
                    այսինքն ժառանգ
եւ ծուխ խմիչք հիւանդանոց
          մերթ ընթրիքներ առանձին
երբեմն երգերէն արձակուած լուսացնորք
          երբեմն փողոցներէն գտնուած ցպիկ

Անլուծելի հարցը սա է որ դեռ կրնաս ժպտիլ
ամէն բանի մասին նախ կը խօսիս
ամէն բանի մասին երբ մտածես՝ կը լռես
երկար ձող մը ափերուդ մէջ քիչ մը առջեւ
                    քիչ մը ետեւ ինքզինքդ կը պահպանես
պէտք է պաշտպանես կեանքդ որ գումարն է
                              վայրկեաններու խաբկանքին
Ամենամեծ յափշտակութիւնդ այս լարն է
ուր բոլոր մեծ շարժումներուդ ուժը կը խաղայ
բայց երբ մտածես՝ կը շալկես երկայն լռութիւնը ու կը շարժիս
վարէն հազարաւոր աչքեր իբր թէ քեզ դիտելու եկեր են
իրենց փրկութիւնը կը խնդրեն քեզմէ
լուռ համատրափ աղերսագին կը դիտեն քեզ
                         եթէ կարենան միայն քղանցքդ պատռել
Ու հեռաւոր մանուկի մը ձայնը
               ծովուն վրայ կրնա՞յ քալել կը հարցնէ
ոչ ոք անոր կը բացատրէ որ դուն արդէն
                              ծովու վրայ կը քալես

Քանի որ մանկութեանդ հայրն ես՝ վեհանձն կը յառաջանաս
ոտքերդ կ'արիւնոտին եւ կ'ընդլայնի ձողը
սրտաբեկ անկարող այնպէս ներսդ կ'իյնաս
կը լսես՝ օդանաւի գետնատարած բեկորներ
          կը խժլտին   տեղ կը բանան կամաց կամաց
քեզ իրենց մէջ ընդունելու
այս ահաբեկ ոսկորներուդ բեկբեկումը

                              Այնպէս առոյգ կը ծափէր
                              այդ մանուկը որ երկարած ստուերի պէս
                              արդէն անհոգ կ'ելլէ դուրս

Ու ծերութեան պատեանի մէջ
մէկը ծանրեղ հոգի նման ներս կը մտնէ
անակիզբ ու չոր քարի մը նստած
կը դիտէ այդ պարանը որ կապուած էր
                              անյիշելի ժամանակին
որ չքացաւ որ պարտադրեց յառաջանալ
մէկը հասա՞ւ անոր անյայտ ծայրակէտին

Այստեղ միլիոնաւոր աչքերուդ փոշիներու հաւաքումն է
վայրկեաններդ՝ մայրամուտին շողշողացող ոսկիի պէս ակնագունդեր
լուռ համատրափ աղերսագին կը դիտեն քեզ   շարունակէ՛

⁂

Երբ օրը յոգնութեան կապոյտ շապիկը հանէ
եւ պատրաստուի յանձնուիլ գիշերայնութեան
երբ վերջին կէտձուկն իր կեանքը նետէ այս չոր ցամաքին

եւ գլանական մը բանէ ընկղմած նաւու մը կողէն
ես կը մխրճուիմ այն տիեզերքին որուն հեռաւոր
զգայնութիւնը կար քեզ չհանդիպած
տարածայթը կ'իջնէ կը խառնայ մէջս
կը տեսնեմ ճիշդ կը բռնեմ ողնափայտէն որ հասնիմ քեզի
եւ ըսեմ թէ պիտի չմահանաս դուն
պարզապէս պիտի ընկղմիս տեղ մը
եւ կեանքիդ արարը պիտի լրանայ
ինչպէս երբեք վայրկեաննաց քարթուն ուր ամէն ինչ
այնքան արագ հեշտին կ'ըլլայ
Բայց կայ յիշատակիդ դժուար մաշումը
սենեակիդ որմաթուղթերուն պէս
եւ սենեակդ որ կը փլի առանց ձայնի
մօրդ նման որ աչքերը բաց պիտի ցաւի մանկերգիդ խորութեան մէջ
Բարեկամներդ անդին են քիչ մը
ինչպէս պատին մէջ գտնուող շիշեր
ոմանք կան որ կը մեռնին երբ ամէն բան զիրենք ազատած ըլլայ
դուն ամէն ինչ ստանձնեցիր քու անցումէդ առաջ
այս բաղէին իսկ կը մտածես
կեանքի համար յօրինել պարեր
եւ ձախ ոտքդ սառած է
վնաս չունի կը յօրինես գիտնալով որ
ուրիշ մը զայն պիտի պարերգէ
արդէն բնաւ չէիր դադրած դուն ուրիշ մը ըլլալէ
Արեանդ ցունցերը կը կէտադրեն մարմինդ
բժիշկը վարագոյրը կը բանայ
կը նայիս աստղերուն որոնց բորբոքումը
երկրորդ կարգի սիֆիլիս՝ կը յարձակի աչքերուդ
Ու ծրագիրներուդ գլուխը չքեղ
որուն հարիւրաւոր անուշահոտեր տուին
անկիւն մը սմքած հերաթափ կ'ըլլայ
յանցաւոր ես   բայց չես զգար
որովհետեւ արդէն ատարերկրեայ երազի մը մէջ
կը սկսիս մոռնալ
մոռնալ առանց զարմանալու
եւ մոխիրէ խորհուրդի մէջ թաթխուած
երանութեան վայրկեանդ կը սահի
ինչպէս մանկապարտէզի սահնակէն մանկութիւնդ
որ հետզհետէ կը վարժուէր հալիլ հոգին
ինչպէս ձեռքդ սիրածիդ պեծփուն խորհուրդներէն
ինչպէս աչքերդ ափրիկեան պարերու կշռոյթէն
ինչպէս ձայնիդ մէջ անշարժացող երկրաշարժի ձեւագիծերը
ահա
կը սահին օդանաւերը
ամառներու ձայնը
անապատներու գոյնը

⁂

Երբ Աստուած հրամայեց
որ լոյս ըլլայ յաւելեալ
մեր սէրը եղաւ
Այն ատեն աստուածները ցօղաթաթախ էին
ան ոսկեցուպը կարնեցուց թզենիին
ու հողմաբախ կոնդի մը վրայ նստած
տարբաղադրեց լոյսն իր խաւարէն
ըսաւ որ լոյսը — հոգին կեանքի —
անբաժանելի է
յետոյ կանգնեցաւ անտառներու մութ հովերուն ներքեւ
ստուարախիտ մօրուքը տատանելով
յայտարարեց որ մեր սէրը անբաժանելի է
Այսպէս երգեց Աստուած
ալ ի՛նչ կրնանք ընել
Օրօրուելով ցանցակերպ մահիճներու վրայ
կը մտածենք որ գեղեցիկ է երգը սրտի
եւ ձեռք ձեռքի կը քալենք եւ մոլորակներ
հին բարեկամներու պէս կը ժպտին
կը մրմռան ու կը հալին ձայները
եւ մեր շրթները որ Հերակլիդէս
իր ձեռքի կրակով շինեց
ու Զեւս օրհնեց երկնային այդ կրակը
ու Վենիւս օծեց մեր շրթունքները
այս շրթները անտառներու մէջ
եղէգէ հերարձակ աղօթքներ եղան
եւ ծառը սառեցաւ մեր շռայլ արարողութենէն
ուղարկեց քամիներու վահմակը
որ ցրուէ աղօթքները միատեղծ
Աշխարհի մէջ տարբեր մարդիկ սկսան երգել մեր սիրոյ մասին
երգեցին աշուղներ լուսնոտներ բանաստեղծներ
երկրաբաններ իմաստասէրներ
Անոնք մեր երգի վերջին վանկը չիմացան բնաւ
ու մեր կեանքի թշուառութիւնները խնդուեցան
ետեւ ետեւի հասած մուրացիկներու պէս
ու մեր երգի վերջին վանկը որ դառն է
Գէթսեմանիի բաժակին նման
գծուեցաւ մեր ուղեղներուն վրայ ինչպէս
նախապատմական ցուլեր
իրենց շարժման մէջ անխախտ
Այդ վանկը չխուժեց աշխարհի թշուառութեան մէջ
այդ վանկը չխուժեց կեանքի գլամարտիկներուն վրայ
այդ վանկը մերն էր — ինչպէս որ մերն է — այս տառապանքը

Չխօսելու չժպտելու չլալու չափսոսալու
խօսելու ժպտելու լալու ափսոսալու
միայն ջիղերու մահուան մէջ պահելու
այս տուայտանքը

Այս մղձաւանջը՝ վերապարելու
Այնպէս ուժգին կ'իյնան կը ջախջախուին օդանաւերը
այնքան շատ են պատգարակներու մէջ սառած դիակները
այնքան անշունչ են ջուրերու վրայ ծփացող մարմինները
Սոկրատի Նափոլէոնի Շէյքսփիրի Փիքասոյի
ու սիրոյ ախուր երգերը
այնքան սառած — փտուկ են հիմա
քանի դար զմռսուած օֆելիաներ
այնքան շատ է ողբերգութեան արարողութիւնը
որ զայն տեսնող չկայ
սառած բնութիւնը խուլցած կ'ոռնայ դուրսը
օ՜ փոթորիկ ոռնա՜
եւ այն դիցուհին որ ինքզինք կախեց (կամ չկախեց)
Հերակլիտէսի թեւերուն մէջ կրակէ
այնքան հեռու է հիմա
Ո՞վ պիտի լսէ
արեան վերջին վանկի
ծովաշարժն անկանգ

Եթէ կ'ուզես պատերազմ է·
եթէ չես ուզեր խաղաղութիւն է
փոյթ չէ թէ ի՛նչ է ինչո՞ւ համար է
այս մղձաւանջը
ի՞նչ է զօրութիւնը եւ ի՞նչ կը փլէ
այս հոգեշարժը

Այս երգը այսպէս կ'երգուի
ոչինչ կրնանք փոխել

Սառցապատ ջուրերուն վրայ երերա՜յ **Սաֆօ**

⁂

Առանց բառերու բացատրելու համար
բառեր գործածեցի
Առանց սայթաքումի տրընչուելու համար
գործածեցի սանդուխ
Բարձր ձայնով լալու համար·
գործածեցի խնդուք

Մէկը լացս տեսաւ
ան պառկած է հիմա
եւ իջայ իր ձեռքերուն
եւ անբացատրելի
մերկութեանս վրայ
բառերու ծածկոյթը քաշեցի
Ան ձեռնափերուս խաղցուց
Րընէ Մակրիթի խնձորները երեք
Փօլ Քլէյի սառագրութիւնը կեդրոնախոյս

Եւ Սալվատոր Տալիի երրորդ աչքը
ինքնատայզ

Չինք եւ ծածկեցի
ժպիտով ազնուայց
ու կնոջ լուսախիտ երկդիմի խարխուրդով
Անձրեւը խորացաւ գիշերուան մէջ
գիշերը յղիացաւ
ձայներով

Ընդոծին ձայներով անմատոյց թունաւէտ
որ հոգին եւ կը դարձնեն բռնի՛
Եւ յետոյ
արիւնոտուշա դանակներով խնձորները երեք
երրորդ անխուսափ աչքս տուին
Եւ յետոյ
շայեցի կեանքի գիրերը սրայլ
ու հեծքը ձեռքերուն ծածկագիր
հովատոյր գիշեր էր
մութ բարձին վրայ ծնաւ
իգութիւնն այս վայրի
ցոլացիկ

⁂

Տուր ինծի առանձնութեան փախուստը
ջնջէ մէջէս նայուածքները այն կիներուն
որոնք ապրեցան
կաշունքի դժբախտ օրեր կապոյտ պարտէզներու մէջ
քաշելով անորայր կեռասներու կարմիր գունդերէն
Տուր ինծի առանձնութեան վայրկեանը անեղը
որպէսզի նկարեմ այն անյայտ վայրը
ուր կը գտնուինք
հեռու մեղանչումէ հերոսապատումէ
Իրիկնաժամին կ'իջնեն ստուերներ ինչպէս
երաժշտութեան արցունքը կ'իջնէ
Լուրթ փորփրիկ էր անմահութիւնը
երբ ես նետուեցայ իր ալիքներուն
երաժշտի համար եկած էր մարդ մը
տիեզերքի մէջ կար թեւաբախում եւ կարապող նիչ
Եւ ես գիտէի որ մեծ սուտ էր ինք
Եւ սո՞ւտ էր սիրոյ իր առասպելը
Աչքերովս խեղդած արցունքի նման
արեւի արիւնը կը կաթէր ծովուն
ու հեռուն կիներ կախ եկած էին
երազենիի՝ գունդերէն կարմիր

Արցունքի նման իջայ լռութեան
հեքիաթի հորը
                    եւ հասայ մօտդ
թափանցիկ եմ ես
ամօթխածութեան վարագոյր մերժող
                              կարօտի նման
եւ մօտ եմ ինչպէս ուղեւորումի
գիշերային լոյս
ամբողջ անյայտը դիմաւորելու
ես լեցուն եմ հիմա
ինչպէս սիրելէ ետք
                              հանգչող ձեռքերը

Տո՛ւր ինծի բոլոր փախուստներուդ առանձնութիւնը

⁂

Իջայ թաց մայթերուն
որոնք հոգին են չոր քաղաքի
                                        եւ ինքզինքս մոռցայ
Գոյն գոյն ժամեր հաւաքեցի
ծածկելու աղօթքներուս փողոտումը
եւ ամէն անգամ որ բերանս բացի
            անշարժ սլաքներով ժամացոյցներ ինկան
Մարմինս կը փնտռէր
իր տէրը ստեղծիչը ինքնապատկերը
            ձեռքերս հաւաքուած սաղմոսները կը թափէին
Քայքայումի ճամբան զիս կը հասցնէր ինծի
կ'ուզէի ինքզինքս նուիրել կեանքին
Ես այն կինն էի
                    մայթի մը անկիւնը կեցած
որ այս բոլորը կը բացատրէր առանց բառերու
երբ մարդ մը նոր սենարիօ կը բեմադրէր
                    կոյր աղջկայ մը համար
Ես չէի կրնար կուրութիւն տեսնել
անհետացած էի մայթերուն վրայէն
գրկած էի
            յաւիտենապէս իգացած արշալոյսը
այդ մեռնող ժամուն
ականջս սափորին ես կը լսէի մայթերուն
                                        ողբը

Ես լեցո՛ւն էի

ՎԵՀԱՆՈՅՇ ԹԵՔԵԱՆ

Կ. ԶԱՐԵԱՆԻ ՆԱՄԱԿՆԵՐԸ՝ Կ. ՍԱՍՈՒՆԻԻՆ

Կ. Սասունիին գրուած Կ. Զարեանի 15 նամակներէն երեքը ընթերցողին յանձնած էինք մեր անցեալ տարուան Նոյեմբերի համարով: Ստորեւ կու տանք երեք հատ եւս, իսկ միւսները պիտի ներկայացնենք տարբեր առիթներով:

15-5-30, Ասքոնա

Սիրելի Սասունի,

Ինձ մոռացար: Շատ հետաքրքիր եմ իմանալ Ահարոնեանի յոբելեանը ինչպէ՞ս անցաւ: Հայերէն թերթի երես չեմ տեսնում եւ դու էլ մինչեւ որ տեղից շարժուես՝ ամիս կ՚անցնի: Բարի եղիր դրկիր:

Յոյս ունէի 20ին մեկնիլ Վենետիկ, բայց ինչպէս երեւում է դեռ այս ամիս էլ այստեղ պիտի մնամ: Էլ յոգնեցի: Երեւակայիր քանի ամիս է հայերէն խօսելու իսկ առիթ չունեմ:

Մի քիչ էլ հիւանդացայ: Հիմա առողջ եմ եւ աշխատում եմ:

Ի՞նչ նորութիւն: Ի՞նչ էք անում Պառնասս լեռում· «ոլորով» եւ «զմբէթ» սրճարաններում···

Գրիր, տուր, պատմիր:

Սիրով քո
Կ. ԶԱՐԵԱՆ
Բարեւներ բարեկամներին

25-9-30, Վենետիկ

Սիրելի Սասունի,

Զբաղած ես եւ ինձ մոռցար· բայց այդ մասին ուրիշ անգամ եւ ինչպէս որ պէտք է··· Առ այժմ ահա ինչ·—

Երկու ճարտարապետներ, երկու քիմիկոսներ եւ մէկ բժիշկ՝ երիտասարդ, առոյգ, հայրենասէր եւ հայ դիմում են ինձ խնդրելով որ նրանց *Հայաստան* դրկել տամ: Պատրաստ են անմիջապէս մեկնել ո՛ւր որ պէտք է՝ օգնելու համար Արարատի կռուողներին: Հասկանո՞ւմ ես: Լուրջ տղաներ են եւ շատ օգտակար կարող են լինել: Ուստի՝ բարի եղիր երկտողով իսկ յայտնել եթէ կարելիութիւններ կան· ո՞ւր պիտի դիմեն, ի՞նչ պիտի անեն, եւայլն···

Յօդուածներդ շատ լաւ են· այդ երեւում է երիտասարդութեան մէջ ստեղծուած ոգեւորութիւնից:

Մնամ սիրով՝ Կ. ԶԱՐԵԱՆ

Փարիզում գրական կեանքը բոլորովին մեռա՞ծ է· ի՞նչ նորութիւններ:

Նամակը փակած էի երբ վերջին «*Յառաջ*»ը եկաւ, ուր Միսթրալի մասին այսպիսի տողեր եմ գտնում — *«որոշ չափով կը յիշեցնէ մեր Թլկատինցին, այն գիւղականը, որ ան ունի մեր գրականութեան մէջ»*: Միսթրալը, որ Վիրգիլիոսին հաւասար բանաստեղծ է՝ համեմատել Թլկատինցիի՛ն··· Ինչպէ՞ս կարող ես թոյլ տալ, որ տպուի այդպիսի մի անմտութիւն: Եւ առհասարակ կարելի՞ է բաւականանալ այս խեղճ տողերով Միսթրալը ծանօթացնելու համար հայ ընթերցողին: Մի քիչ հուպ տուր !

14-2-30

Սիրելի Սասունի,

Նամակդ եւ թերթերը առի. շատ լաւ՝ շնորհակալութիւններս: «Հ» օրաթերթին Միսաքեանի մասին մի փոքրիկ յօդուած դրկեցի եւ առիթէն օգտուելով մի քիչ ման եկայ այդ պարոնների անգաղափարական փողոցներում: Եթէ պէտք տեսնուի՝ կը վերադառնամ, աւելի ուժգին կոխկռտելով, մեր գրական պատմութեան մէջ չտեսնուած այդ ամայութիւնը:

Վերջը վերջոյ, ի՞նչ տխուր ինքնասպանութիւն է այդ, այդպէս ասած, երիտասարդների ընթացքը: Եւ ի՛նչ խեղճ ազգ ենք մե՛նք...

Բայց լաւ է այդ մասին չխօսել: Գրո՛ղը տանի այդ ամէնը.— հարկաւոր է աշխատել:

Կարծում եմ, որ այլեւս մեծ քաղաքների, մա՛նաւանդ Փարիզի կեանքը ի վիճակի չեմ տեսնելու: Եկայ այստեղ թէ չէ՝ հանգստացայ, ջղերս գտան իրենց տեղը եւ կանոնաւոր աշխատանքներս վերսկսեցի:

Լաւ է. արեւ ամբողջ օրը, ծաղիկներ եւ գեղեցիկ լիճը: Աւելցուր, որ — չտեսնուած բան — ո՛չ մի հայ չկայ: Թէպէտ առհասարակ շատ մարդ չկայ. գիւղ տեղ է. քիչ բնակչութիւն եւ առատ... օդ:

Յոյս ունեմ մինչեւ գարուն շատ բան արտադրել: Եթէ այս թափով կարողանամ շարունակել...

Այստեղ վերը, բլրան կատարին, գերմանացի արուեստագէտներ փոքրիկ գաղութ են հիմնել. կտաւ են գործում, ապակի են նախշում եւ այլ: Կարողանում են իրենց ապրուստը վաստակել: Ո՞ւր էր մենք էլ կարողանայինք մի այդպիսի գաղութ կազմել ու ազատ ժամերին արտադրել: Խեղճ Սիամանթօյի երազն էր. մենք էլ պիտի երազենք ու մեռնենք ու մեզանից յետոյ եկողներն էլ պիտի երազեն ու մեռնեն...

«Rosonse»ից ազատագրուել՝ ահա՛ մեծ յաղթանքը:

Ի՞նչ նորութիւններ կան՝ գրիր: Երբեմն էլ թերթ ուղարկիր, եթէ նեղութիւն չէ:

Եղիային շատ բարեւներ: Փարիզից նորից մեկնեցայ առանց իր նկարները տեսնելու: Բայց ոչինչ, լուրջ տղայ է եւ վստահ եմ որ լաւ բաներ է նկարում:

Բարեւներ եղբայրներին, Եղիային:

Մնամ սիրով՝ Կ. ԶԱՐԵԱՆ

Հա՛, մոռացայ ասել, որ *«էպոպէյա»*, *«էպոս»*, — roman epique եւայլն — դեռ պատերազմից առաջ գործ են ածել գերմանացիները եւ մանաւանդ Հ. Մաննը: Այդ տխմարը կարծում է, որ ամէն բան ռուսերից է սկսում, մինչդեռ 80ական թուականէն ի վեր նրանք կապկօրէն ընդօրինակում են եւրոպացիներին:

Epique երգի մասին գրեր եմ *«Մեհեան»*ի մէջ. թատրոնի մաս. խօսելիս:

15-9-30
Վենետիկ

Խ. ԱՍՈՅԵԱՆ

ԳԻՆՈՎԻ ՕՐԱՏԵՏՐ

Ջրաշողին կը խտանայ
Ապակիի թերթին վրայ:
Միլիոններու երթեւեկը կը դանդաղի:
Լռութիւնը կը հաստնանայ
Ճամբաներու
ու շրթներու
ու աչքերու

Բաժակին մէջ·
Ու կմախքները ծառերուն
Տերեւաթափը կուլ տուած՝
Կը պեղեն կոնքը հողին
Ու կը փրթին
Ճամբաներէն
ու շրթներէն
ու աչքերէն
հեռու

Պըտուկները իրենց թարմ
Անհունին մէջ արձակելով:

Մոմ մը կու լայ՝
խաւարին մէջ նուաղած·
Դանկ մը կ'իյնայ՝
գրքի մը բաց էջին վրայ·
Ջրաշողին կը մահանայ
ապակիէ աչքին վրայ·
Միլիոններու երթեւեկը կը սառի
Ու լերդացած
Հեղուկ մը գաղջ
մատներուն մէջ կը հանգչի·

Ցախսարիկի մ'առաջին
երգը գուարթ
Գիշերին մէջ կը ծաղկի·

Լռութիւնը կը հալի
խորտակուած տան դրան վրայ,

Ապա կ'երթայ
Երկինքի պաղ մերկութեան տակ
Բռնաբարուող քաղաքին
 հոգեվարքը ունկնդրելու:

⁂

Հին յուռնի մը պոչին կռթնած
Ու մատները համրելով
Ցանկը կազմեց փողոցներու փոսերուն:

Ցուցամատին վրայ կեցաւ,
Ճկոյթին տակ գիծ մը քաշեց,
Միզեց նեխած աղբերուն մէջ:

Ապա գնաց զինք հալածող
Շուքին վրայ նստելու:

Ճմռթկուած բառերու
Տրցակ մը նոր խաւարին մէջ թքելով՝
Յիշողութիւնը գրպանեց·
Բառ մը գծեց
 ափին վրայ,
Մկրտեց զայն
 հայհոյանքով
 — զոր շշուկով արտասանեց —
Տրցակ մը նոր խաւարին մէջ թքելով՝
Ահաբեկուած քաղաքին
Յուշատետրը պրպտեց,
Որուն այրած էջերուն մէջ,
Ոչ երգ մնաց անվրդով,
Ոչ բառ մնաց անխռով,
Վանկերը սեւեր հագան,
Յանգերը կէտեր հագան,
Խենթերու պէս ճչացին,
Ու մահացան
 արցունքով.

Աչքերուն մէջ արբացած
Ու երկնքի պատին վրայ,
Ուր քաղաքը թաղեցին՝
Կոչնակները լռեցին:

ԽՈՍՐԱՎ ԱՍՈՅԵԱՆ

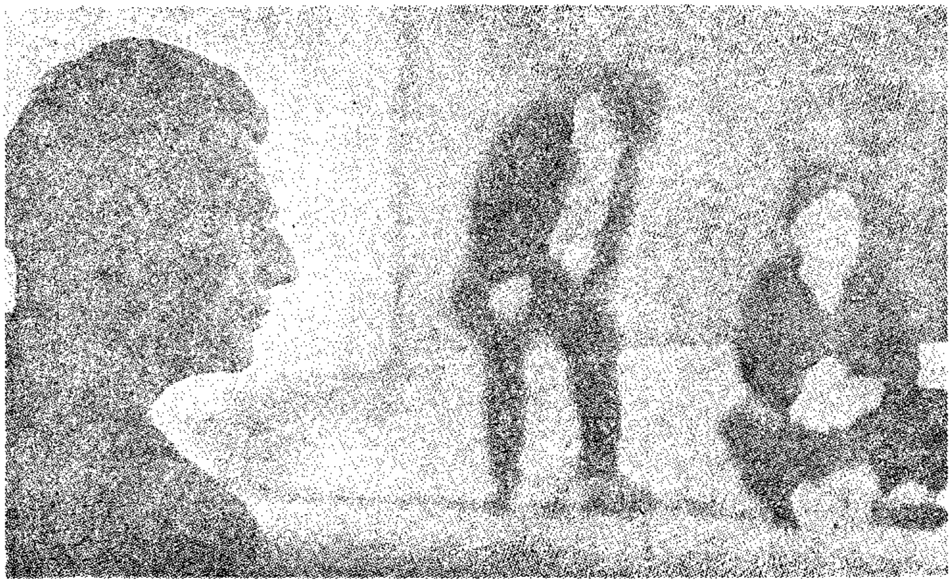

ՍԱՄՈՒԷԼ ՊԵՔԷԹ

ՍՊԱՍԵԼՈՎ ԿՈՏՈՅԻՆ

ԱՆՁՆԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԷՍԹՐԱԿՈՆ ՓՈՁՁՕ
ՎԼԱՏԻՄԻՐ ԼԱՔԻ

ԵՐԿՐՈՐԴ ԱՐԱՐ

Յաջորդ օրը: Նոյն ժամուն:
Նոյն վայրը:
Էսթրականի կօշիկները կը գտնուին բեմին ծայրը, կրունկները իրարու միացած, ծայրերը՝ իրարմէ հեռու: Լաքիի գլխարկը նոյն տեղը:
Ծառը ծածկուած է տերեւներով:
Բեմ կու գայ Վլատիմիր, ջղագրգիռ: Կանգ կ'առնէ եւ երկարօրէն կը նայի ծառին: Յետոյ յանկարծօրէն կը սկսի ջղային ձեւով մը երթեւեկել բեմին լայնքին ու երկայնքին: Դարձեալ կ'անշարժանայ կօշիկներուն առջեւ, կը ծռի, կը վերցնէ մէկը, կը քննէ, կը հոտոտէ, դէմքին նողկանք մը կը գծագրուի. խնամքով վերստին տեղը կը դնէ զայն: Կը վերսկսի իր ջղայիրկ երթեւեկները: Կանգ կ'առնէ բե-

մին աջակողմեան ծայրամասին, երկարօրէն կը դիտէ հեռուն, ձեռքերը հովանի բռած աչքերուն: Կ'երթեւեկէ: Կանգ կ'առնէ բեմին ձախակողմեան ծայրամասին, նախկինին նման: Կ'երթեւեկէ: Կանգ կ'առնէ յանկարծօրէն, ձեռքերը կը միացնէ կուրծքին, գլուխը ետ կը նետէ եւ կը սկսի բարձրաղաղակ երգել:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ. ●

Շուն մը մտաւ ներս···

(Կանգ կ'առնէ, կը մաքրէ կոկորդը եւ կը վերսկսի աւելի յստակ ձայնով).

Շուն մը մտաւ խոհանոց,
Գողցաւ հացի փշրանք մը:
Այն ատեն խոհարարը շերեփով
Զայն ըրաւ բզիկ-բզիկ:

Միւս շուները տեսնելով այդ,
Արագ-արագ թաղեցին զայն···

(Կանգ կ'առնէ, կը հաւաքէ ինքզինք, ապա կը վերսկսի):

Միւս շուները տեսնելով այդ,
Արագ-արագ թաղեցին զայն
Փայտէ ճերմակ խաչի մը տակ,
Ուր անցորդը կրնար կարդալ·

Շուն մը մտաւ խոհանոց,
Գողցաւ հացի փշրանք մը:
Այն ատեն խոհարարը շերեփով
Զայն ըրաւ բզիկ-բզիկ:
Միւս շուները տեսնելով այդ,
Արագ-արագ թաղեցին զայն···

(Կանգ կ'առնէ: Նոյն խաղը):
Միւս շուները տեսնելով այդ,
Արագ-արագ թաղեցին զայն···

(Կանգ կ'առնէ: Նոյն խաղը: Աւելի ցած ձայնով).

Արագ-արագ կը թաղեն···

(Կը լռէ, վայրկեան մը անշարժ կը մնայ, ապա ջղայնօրէն կ'երթեւեկէ բեմին երկայնքին ու լայնքին: Դարձեալ կանգ կ'առնէ ծառին առջեւ, կ'երթեւեկէ, կօշիկներուն առջեւ, կ'երթեւեկէ, կը վազէ դէպի բեմին ձախակողմեան ծայրամասը, կը նայի հեռուն, բեմին աջակողմը, կը նայի հեռուն: Այդ վայրկեանին Էսթրակոն կը մտնէ բեմին ձախակողմեան դուռնէն, ոտաբոպիկ, գլուխը խոնարհած, եւ դանդաղօրէն կը կտրէ բեմը: Վլատիմիր կը դառնայ եւ կը տեսնէ զինք):

ՎԼԱՏԻՄԻՐ.— *Դարձեա՛լ դուն:* (Էսթրակոն կանգ կ'առնէ, բայց գլուխը չի բարձրացներ: Վլատիմիր կ'ուղղուի անոր կողմը): *Եկո՛ւր, որ համբուրեմ քեզ:*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ.— *Մի՛ դպնար ինծի:*

Վլատիմիր կ'ընկրկի, վշտահար: Լռութիւն:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ.— *Կ'ուզե՞ս, որ երթամ:* (Լռութիւն): Կոկօ: (Լռութիւն: Վլատիմիր ուշադրութեամբ կը նայի անոր): *Ծեծեցի՞ն քեզ:* (Լռութիւն): *Կոկօ՛:* (Էսթրակոն միշտ լուռ կը մնայ, գլուխը խոնարհած): *Ո՞ւր անցուցիր գիշերը:* (Լռութիւն: Վլատիմիր կ'առաջանայ):

ԷՍԹՐԱԿՈՆ.— *Մի՛ դպնար ինծի: Մի՛ հարցաքններ զիս: Ոչի՛նչ ըսէ ինծի: Մնացիր հե՛տս:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ.— *Քեզ առանձին ձգա՞ծ եմ երբեք:*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ.— *Թող տուած ես, որ մեկնիմ:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ.— *Ինծի՛ նայէ:* (Էսթրակոն չի շարժիր: Խիստ ձայնով): *Ինծի՛ նայէ ըսի քեզի:*

Էսթրակոն կը բարձրացնէ գլուխը: Երկարօրէն զիրար կը դիտեն, ընկրկելով, առաջանալով եւ ծռելով իրենց գլուխները ա՛յնպէս, որ կարծես կը գտնըւին արուեստի գործի մը առջեւ, դադարով՝ աւելի եւ աւելի մէկը միւսին կողմը կ'առաջանան, ապա յանկարծօրէն իրարու կը փաթթուին, մէկը միւսին կռնակը ծեծելով: Ողջագուրման աւարտին, Էսթրակոն, նեցուկէ զրկուած ըլլալով, գրեթէ վար կ'իյնայ:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Ի՜նչ օր:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Ո՞վ ծեծեց քեզ: Պատմէ ինծի:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Ահաւասիկ օր մը եւս աւարտեցաւ:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Ոչ տակաւին:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Ինծի համար աւարտած է՝ ի՛նչ որ ալ պատահի: (Լռութիւն): Քիչ առաջ կ'երգէիր, ես քեզ լսեցի:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Ճիշդ է, կը յիշեմ:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Անիկա ցաւ պատճառեց ինծի: Կ'ըսէի ինքնիրենս, որ բոլորովին առանձին է, կը կարծէ, թէ վերջնականապէս մեկնած եմ եւ կ'երգէ:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Մարդ չի կրնար տիրապետել իր տրամադրութիւններուն: Ամբողջ օրը ինքզինքս կը զգայի արտակարգօրէն լաւ կացութեան մը մէջ: (Լռութիւն): Գիշերը բնաւ չարթնցայ, ոչ իսկ մէկ անգամ:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ (տխրօրէն) — Կը տեսնես, որ դուն աւելի լաւ կը դասաւորես գործերդ, երբ ես ներկայ չեմ:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Կարօտցայ քեզի, եւ ես նոյն ատեն գոհ էի: Հետաքրքրական չէ՞:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ (անակնկալի եկած) — Գո՞հ:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ (անդրադառնալով) — Թերեւս ճիշդ բառը չէ:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Եւ հիմա՞:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ (խորհրդածելով) — Հիմա... (զուարթօրէն) ահաւասիկ հոս ես կրկին... (անտարբեր) հոս ենք կրկին... (թախծոտ) հոս եմ կրկին:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Կը տեսնես, որ գէշ կը զգաս, երբ հոս եմ: Ես եւս աւելի լաւ կը զգամ առանձին:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ (խայթուածի պէս) — Այն ատեն ինչո՞ւ միշտ նոյնը կ'ընես:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Չեմ գիտեր:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Բայց ես գիտեմ: Որովհետեւ դուն չես կրնար ինքզինքդ պաշտպանել: Եթէ հոս ըլլայի, թոյլ պիտի չտայի, որ քեզ ծեծեն:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Պիտի չկարենայիր արգիլել անոնց:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Ինչո՞ւ:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Տասը հոգի էին:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Բայց ոչ, ըսել կ'ուզեմ՝ թոյլ պիտի չտայի, որ ծեծուելու կացութեան մէջ դնէիր ինքզինքդ:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Ոչինչ կ'ընէի:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Ուրեմն ինչո՞ւ ծեծեցին

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Չեմ գիտեր:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Ոչ, կը տեսնես, Կոկօ, բաներ կան, որ կը խուսափին քեզմէ, բայց որոնք չեն խուսափիր ինծմէ: Պէտք է զգաս անիկա:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Ըսի քեզի, թէ բան չէի ըներ:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Թերեւս բան չէիր ըներ: Բայց կայ ընելու ձեւ մը, որ նկատի կ'առնուի, եթէ կ'ուզես տեղ գտնել կեանքին մէջ: Ինչ որ է, չխօսինք այդ մասին: Դուն վերադարձած ես եւ ես շատ գոհ եմ:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Տասը հոգի էին:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Խորքին մէջ դուն եւս գոհ պէտք է ըլլաս, խոստովանէ:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Գոհ՝ ի՞նչ բանէ:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Զիս վերստին գտնելէն:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Կը կարծե՞ս:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Այդպէս ըսէ՛, եթէ նոյնիսկ ճշմարիտ չէ:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Ի՞նչ պէտք է ըսեմ:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Ըսէ, որ երջանիկ եմ:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Ես երջանիկ եմ:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Ես ալ:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Ես ալ:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Մենք երջանիկ ենք:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Մենք երջանիկ ենք: (Լռութիւն): Ի՞նչ ընենք հիմա, հիմա՛ որ երջանիկ ենք:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Սպասենք Կոտոյին:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Ճիշդ է։*

Լռութիւն։

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Երէկուընէ ի վեր շատ բան փոխուած է հոս։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Իսկ եթէ՞ չգայ։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ (փոքր տատամսումէ մը ետք) — *Կը տեսնենք, երբ ժամանակը գայ։* (Լռութիւն)։ *Ըսի քեզի, որ երէկուընէ ի վեր շատ բան փոխուած է հոս։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Ամէն ինչ կ'ուծանի։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Նայէ ծառին։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Նոյն ցեխին մէջ երկու անգամ չեն խրիր։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Ծա՜ռը, ըսի քեզի նայէ՛ ծառին։*

Էսթրակոն կը նայի ծառին։

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Հոս չէ՞ր երէկ։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Բայց այո։ Չե՞ս յիշեր։ Մա՛զ մնաց, որ անկէ կախէինք մենք մեզ։* (Կը մտածէ)։ *Այո, ճիշդ է։* (Բառերը կտրատելով) *... որ... կա...խէ...ինք... մենք... մեզ։ Բայց դուն չուզեցիր։ Չե՞ս յիշեր։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Երազ տեսած ըլլալու ես։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Կարելի՞ բան է, որ այդ բոլորը մոռցած ըլլաս արդէն։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Ես այդպէս եմ։ Կա՛մ անմիջապէս կը մոռնամ կամ բնաւ չեմ մոռնար։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Եւ Փոզզոն եւ Լաքին, զանո՞նք եւս մոռցած ես։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Փոզզօ եւ Լաքի՞։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Ամէ՜ն բան մոռցած է։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Կը յիշեմ լուսնահար մը, որ ոտքի հարուածներ տուաւ ինծի։ Ապա ախմարութիւններ դուրս տուաւ։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Լաքին էր։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Կը յիշեմ։ Բայց ե՞րբ էր ատիկա։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Եւ միւսը, որ զինք կ'առաջնորդէր, ա՞ն ալ չես յիշեր։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Ինծի ոսկոր տուաւ։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Փոզզո՜ն էր։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Եւ դուն կ'ըսես, որ այդ բոլորը երէ՞կ պատահեցաւ։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Բայց այո, անշո՛ւշտ։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Եւ հո՞ս։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Բայց անշուշտ։ Չե՞ս ճանչնար վայրը։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ (յանկարծօրէն զայրացած) — *Ճանչնա՜լ։ Ի՞նչ կայ ճանչնալու արժանի։ Ամբողջ կեանքիս բոլոր օրերուն տապլտկած եմ ցեխին մէջ։ Եւ դուն կ'ուզես, որ տեսնեմ ներքին գեղեցկութիւննե՜րը։* (Նայելով չորս դին)։ *Նայէ՛ սա ցեխակոյտին։ Քայլ մը իսկ չեմ հեռացած անկէ։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Հանդարտէ, հանդարտէ։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Քեզի պահէ խաղաղութիւնդ ու դաշտանկարներդ։ Խօսէ՛ ինծի ստորերկրեայ որդերու մասին։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Այսուհանդերձ, չես կրնար ինծի ըսել, որ ասիկա* (ձեռքի շարժումով մը) *որեւէ նմանութիւն ունի Վօքլիւզ երկրին հետ։ Այնուամենայնիւ, մեծ տարբերութիւն մը կայ։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Վօքլի՜ւզ։ Ո՞վ կը խօսի քեզի Վօքլիւզի մասին։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Բայց դուն անձամբ Վօքլիւզ գտնուած ես։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Բայց ոչ, երբեք Վօքլիւզ գտնուած չեմ։ Քեզի կ'ըսեմ, որ ես գոյութիւնս քարշ տուած եմ հոս։ Հո՜ս։ Մերտէքլիւզի մէջ։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Սակայն մենք միասին Վօքլիւզ եղած ենք։ Կ'երդնում քեզի։ Այգեկութք ըրած ենք, յիշէ, Պոնըլլի անունով մարդու մը համար, Ռուսիյոնի մէջ։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ (աւելի հանդարտ) — *Կարելի է։ Ես չնկատեցի։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Բայց հոն ամէն ինչ կարմի՜ր է։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ (չափազանց այլայլած) — *Քեզի կ'ըսեմ՝ ոչինչ նկատեցի։*

Լռութիւն։ Վլատիմիր խորունկ կը հառաչէ։

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Դժուար է հետդ ապրիլ, Կոկօ՛:*

ԷՍԹՐԱԳՈՆ — *Աւելի լաւ պիտի ըլլար, եթէ բաժնուէինք:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Միշտ կ'ըսես ասիկա: Եւ միշտ ալ կը վերադառնաս:*

Լռութիւն:

ԷՍԹՐԱԳՈՆ — *Լաւագոյնը պիտի ըլլար սպաննել զիս, միւսին նման:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Ո՞ր միւսը:* (Լռութիւն): *Ո՞ր միւսը:*

ԷՍԹՐԱԳՈՆ — *Ինչպէս միլիոնաւոր միւսները:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ (փիլիսոփայելով) — *Իւրաքանչիւր մարդ իր խաչը ունի:* (Կը հառաչէ): *Մինչեւ որ մեռնի եւ մոռցուի:*

ԷՍԹՐԱԳՈՆ — *Մինչ այդ, փորձենք խօսիլ առանց բարկութեան, քանի որ անկարող ենք լռելու:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Ճիշդ է, մենք լռել չկրցողներէն ենք:*

ԷՍԹՐԱԳՈՆ — *Եւ կը խօսինք՝ որպէսզի չմտածենք:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Այդ չքմեղանքը ունինք:*

ԷՍԹՐԱԳՈՆ — *Որպէսզի չլսենք...*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Մենք ունինք մեր պատճառները:*

ԷՍԹՐԱԳՈՆ — *Բոլոր մեռած ձայները:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Անոնք կը հանեն աղմուկը թեւաբախումներու:*

ԷՍԹՐԱԳՈՆ — *Տերեւներու:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Աւազի:*

ԷՍԹՐԱԳՈՆ — *Տերեւներու:*

Լռութիւն:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Անոնք բոլորը միաժամանակ կը խօսին:*

ԷՍԹՐԱԳՈՆ — *Իւրաքանչիւրը ինքն իրեն:*

Լռութիւն:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Աւելի ճիշդ՝ անոնք կը փսփսան:*

ԷՍԹՐԱԳՈՆ — *Կը շշնջեն:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Կը մրմռան:*

ԷՍԹՐԱԳՈՆ — *Կը շշնջեն:*

Լռութիւն:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Ի՞նչ կ'ըսեն:*

ԷՍԹՐԱԳՈՆ — *Կը խօսին իրենց կեանքէն:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Ապրած ըլլալը բաւական չէ անոնց համար:*

ԷՍԹՐԱԳՈՆ — *Պէտք է խօսին այդ մասին:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Մեռած ըլլալը բաւական չէ անոնց համար:*

ԷՍԹՐԱԳՈՆ — *Ո՛չ, բաւարար չէ:*

Լռութիւն:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Անոնք կը հանեն աղմուկը փետուրներու:*

ԷՍԹՐԱԳՈՆ — *Տերեւներու:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Մոխիրներու:*

ԷՍԹՐԱԳՈՆ — *Տերեւներու:*

Երկար լռութիւն:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Բա՛ն մը ըսէ:*

ԷՍԹՐԱԳՈՆ — *Կը փնտռեմ:*

Երկար լռութիւն:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ (անձկագին) — *Որեւէ՛ բան ըսէ:*

ԷՍԹՐԱԳՈՆ — *Ի՞նչ ընենք հիմա:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Սպասենք Կոտոյին:*

ԷՍԹՐԱԳՈՆ — *Ճիշդ է:*

Լռութիւն:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Որքա՜ն դժուար է ասիկա:*

ԷՍԹՐԱԳՈՆ — *Իսկ եթէ երգէի՞ր:*

ԷՍԹՐԱԳՈՆ — *Ո՛չ, ո՛չ:* (Կը փնտռէ): *Թերեւս սկիզբէն սկսինք նորէն:*

ԷՍԹՐԱԳՈՆ — *Ասիկա շատ դժուար չի թուիր ինծի արդարեւ:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Դժուարը սկիզբն է:*

ԷՍԹՐԱԳՈՆ — *Կրնաք սկսիլ որեւէ տեղէ:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Այո, բայց պէտք է որոշել:
ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Ճիշդ է:

Լռութիւն:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Օգնէ՛ ինծի:
ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Կը փնտռեմ:

Լռութիւն:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Երբ մարդ փնտռէ՝ կը լսէ նոյն ատեն:
ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Ճիշդ է:
ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Ատիկա կ'արգիլէ քեզի գտնել փնտռածդ:
ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Համաձայն եմ:
ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Կ'արգիլէ մտածել:
ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Այնուամենայնիւ կը մտածես:
ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Բայց ոչ, անկարելի է:
ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Այդ է, հակաճառենք իրարու:
ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Անկարելի է:
ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Կը կարծե՞ս:
ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Այլեւս յանձն պիտի չառնենք մտածել:
ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Ուրեմն ի՞նչ բանէ կը գանգատինք:
ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Մտածելը յոռեգոյնը չէ:
ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Անշուշտ, անշուշտ, բայց ատիկա արդէն այդպէս է:
ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Ի՞նչ կը նշանակէ ատիկա արդէն այդպէս է:
ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Ճիշդ այդ. հարցումներ ուղղենք իրարու:
ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Ի՞նչ ըսել կ'ուզես ատիկա արդէն այդպէս է ըսելով:
ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Թող այդ մէկն ալ պակաս ըլլայ:
ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Ի հարկէ:
ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Ուրե՞մն: Եթէ մենք մեզ երջանի՞կ համարենք:
ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Սարսափելին մտածած ըլլալն է:
ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Բայց ատիկա բնաւ պատահա՞ծ է մեզի:
ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Ուրկէ՞ կու գան բոլոր այդ գիակները:
ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Այդ կմախքները:
ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Ճիշդ է, այդ կմախքները:
ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Ի հարկէ:
ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Պէտք է մտածած ըլլայինք քիչ մը:
ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Ծայր սկիզբները:
ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Դամբարան մը, դամբարան մը:
ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Պէտք չունիս տեսնելու:
ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Կ'առինքնէ նայուածքը:
ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Ճիշդ է:
ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Փորձէ՝ ինչպէս վայել է մարդու մը:
ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Ներողութի՞ւն:
ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Փորձէ՝ ինչպէս վայել է մարդու մը:
ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Պէտք է վճռականապէս բնութեան յարիլ:
ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Փորձած ենք ատիկա:
ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Ճիշդ է:
ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Օ՜հ, ատիկա յոռեգոյնը չէ, վստահաբար:
ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Ի՞նչը:
ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Մտածած ըլլալը:
ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Ի հարկէ:
ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Բայց կրնայինք խուսափիլ ատկէ:
ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Ի՞նչ կ'ուզես:
ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Գիտեմ, գիտեմ:

Լռութիւն:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Այնքան ալ գէշ չէր այս պզտիկ արշաւը:
ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Այո, բայց հիմա պէտք է ուրիշ բան մը գտնենք:
ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Նայինք:
ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Նայինք:
ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Նայինք:

Կը մտածեն:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Ի՞նչ կ'ըսէի: Կրնայինք վերսկսիլ անկէ:
ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Ե՞րբ:
ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Ծայր սկիզբը:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Ինչի՞ն սկիզբը:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Այս գիշեր: Կ'ըսէի... Կ'ըսէի...*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Աստուա՜ծ իմ, հոս շատ բան կը պահանջես ինծմէ:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Սպասէ... մենք համբուրուեցանք... մենք երջանիկ էինք ... երջանիկ... ինչ ընենք հիմա, որ երջանիկ ենք... կը սպասենք... նայինք... կ'ըլլայ... կը սպասենք... հիմա, որ երջանիկ ենք... կը սպասենք... նայինք... Ա՜հ: Ծա՜ռը:*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Ծա՞ռը:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Չե՞ս յիշեր:*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Յոգնեցայ:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Նայէ:*

Էսթրակոն կը նայի ծառին:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Բան չեմ տեսներ:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Բայց երէկ գիշեր ամբողջութեամբ սեւ էր եւ կմախակերպ: Այսօր ծածկուած է տերեւներով:*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Տերեւնե՞րով:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Մէ՛կ գիշերուան մէջ:*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Գարուն մտած պէտք է ըլլանք:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Բայց մէ՛կ գիշերուան մէջ:*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Ըսի քեզի, որ երէկ գիշեր հոս չէինք: Մղձաւանջներէդ մէկն ալ ա՛յս:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Եւ ըստ քեզի՝ ո՞ւր էինք երէկ գիշեր:*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Չեմ գիտեր: Ուրիշ տեղ մը: Ուրիշ բաժանմունքի մը մէջ: Պարապութիւն չի պակսիր:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ (ինքնավստահ) — *Աղէկ: Մենք հոս չէինք երէկ գիշեր: Ուրեմըն ի՞նչ ըրինք երէկ գիշեր:*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Ի՞նչ ըրինք:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Փորձէ յիշել:*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Դէ լաւ... հաւանաբար պէտք է շաղակրատած ըլլանք:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ (հակակշռելով ինքզինք) — *Ինչի՞ մասին:*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Օ՜հ, այլեւա՛յլ բաներու մասին, մասնաւոր ոչ մէկ բանի* (վստահութեամբ): *Այո, հիմա կը յիշեմ, երէկ գիշեր շաղակրատեցինք մասնաւոր ոչ մէկ բանի մասին: Ատիկա կը շարունակուի կէս դարէ ի վեր:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Չե՞ս յիշեր որեւէ իրականութիւն, որեւէ պարագայ:*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ (յոգնաբեկ) — *Զիս մի տառապեցներ, Տիտի՛:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Արեւը: Լուսինը: Չե՞ս յիշեր:*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Անոնք հոն պէտք է ըլլային, սովորականին պէս:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Անսովոր ոչի՞նչ նշմարեցիր:*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Աւա՜ղ:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Եւ Փոցցո՞ն, եւ Լաքի՞ն:*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Փոցցո՞:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Ոսկորները:*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Անոնք կը նմանէին ձուկի փուշերուն:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Փոցցոն տուաւ զանոնք քեզի:*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Չեմ գիտեր:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Եւ կիցը:*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Կի՞ցը: Ճիշդ է, մէկը կից տուաւ ինծի:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Լաքին էր, որ հարուածեց քեզ:*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Եւ այդ բոլորը երէ՞կ էր:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Ցոյց տուր սրունքդ:*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Ո՞ր մէկը:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Երկուքն ալ: Վեր քաշէ տաբատդ:* (Էսթրակոն մէկ ոտքը կ'երկարէ Վլատիմիրին կողմը, կ'երերայ: Վլատիմիր կը բռնէ ոտքը: Էսթրակոն կ'երերայ): *Վե՛ր քաշէ տաբատդ:*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ (ոտքի տատանելով) — *Չեմ կրնար:*

Վլատիմիր վեր կը քաշէ տաբատը, կը նայի ոտքին, կը ձգէ զայն: Էսթրակոն գրեթէ կ'իյնայ:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Միւսը:* (Էսթրակոն կ'երկարէ նոյն ոտքը): *Միւսը, ըսի քե-*

դի։ (Նոյն խաղը միւս ոտքին հետ)։ *Ահաւասիկ վէրքը, որ ախտանալու վրայ է։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Յետո՞յ։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Ո՞ւր են կօշիկներդ։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Նետած պէտք է ըլլամ զանոնք։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Ե՞րբ։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Չեմ գիտեր։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Ինչո՞ւ։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Չեմ յիշեր։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Ոչ, ըսել կ'ուզեմ ինչո՞ւ նետեցիր զանոնք։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Որովհետեւ ոտքերս կը ցաւցնէին։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ (ցոյց տալով կօշիկները) — *Հոն են ահաւասիկ։* (Էսթրակոն կը նայի կօշիկներուն)։ *Ճիշդ հո՛ն, ուր ձգեցիր զանոնք երէկ գիշեր։*

Էսթրակոն կ'ուղղուի կօշիկներուն կողմը, կը ծռի, մօտէն կը քննէ զանոնք։

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Անոնք իմիններս չեն։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ. — *Իմիններս չե՛ն։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Իմիններս սեւ էին, ասոնք՝ դեղին։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Վստա՞հ ես, որ քուկիններդ սեւ էին։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Այսինքն՝ մոխրագոյն էին։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Եւ ասոնք դեղի՞ն են։ Ցո՛յց տուր։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ (վերցնելով կօշիկ մը) — *Յամենայնդէպս, կանաչաւուն են։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ (առաջանալով) — *Ցո՛յց տուր։* (Էսթրակոն կ'երկարէ կօշիկը անոր։ Վլատիմիր կը նայի կօշիկին, բարկութեամբ կը նետէ գետին)։ *Ուրե՜մն։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Կը տեսնես, այս բոլորը...*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Կը տեսնեմ, թէ ինչ է։ Այո, գիտեմ, թէ ինչ պատահած է։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Այս բոլորը...*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Բարեւի մը չափ պարզ է։ Մէկը եկած է, առած է քուկդ եւ քեզի ձգած է իրը։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Ինչո՞ւ։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Իրը շատ նեղ պէտք է եղած ըլլայ իրեն համար։ Հետեւաբար առած է քուկդ։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Բայց իմիններս շատ պզտիկ էին։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Քեզի համար։ Ո՛չ իրեն։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Յոգնած եմ։* (Լռութիւն)։ *Մեկնինք։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Չենք կրնար։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Ինչո՞ւ։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Կը սպասենք Կոտոյին։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Ճիշդ է։* (Լռութիւն)։ *Ուրեմն ի՞նչ պիտի ընենք։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Ընելիք ոչինչ կայ մեզի։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Բայց ես չեմ կրնար այլեւս այսպէս շարունակել։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Բողկ մը կ'ուզե՞ս։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Ա՞յդ կայ միայն։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Կան բողկեր եւ կաղամբներ։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Ստեպղին չկա՞յ բնաւ։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Ոչ։ Մնաց որ, դուն չափազանց շատ ստեպղին կ'ուտես։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Ուրեմն բողկ մը տուր ինծի։* (Վլատիմիր կը խուզարկէ գրպանը, ուր կը գտնէ միայն կաղամբ, ի վերջոյ կը հանէ բողկ մը, կու տայ Էսթրակոնին, որ կը քննէ զայն, կը հոտուըտայ)։ *Սե՛ւ է։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Բողկ է։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Ես միայն վարդագոյնները կը սիրեմ, դուն լա՛ւ գիտես ատիկա։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Ուրեմն չե՞ս ուզեր։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Ես միայն վարդագոյնե՛րը կը սիրեմ։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Ուրեմն վերադարձուր ինծի։*

Էսթրակոն կը վերադարձնէ։

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Ես ստեպղին մը պիտի փնտռեմ։*

Չի շարժիր։

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Ասիկա իրապէս անիմաստ դարձաւ։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Դեռ ոչ բաւարար չափով։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Եթէ փորձէի՞ր զանոնք։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Ես ամէն ինչ փորձած եմ։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Ըսել կ'ուզեմ՝ կօշիկները։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Կը կարծե՞ս։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Ժամանց մը պիտի ըլլար։* (Էսթրակոն կը տատամսի)։ *Կը վստահեցնեմ քեզ, որ զբաղում մը պիտի ըլլար։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Թեթեւացում մը։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Մտքի հանգստութիւն մը։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Թեթեւացում մը։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Փորձէ՛։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Կ'օգնե՞ս ինծի։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Անշուշտ։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Այնքան ալ դէշ չենք կարգադրեր մեր հարցերը, չէ՞, Տիտի, մեր երկուքին միջեւ։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Բայց այո, այո՛։ Դեհ, առաջին անգամ փորձենք ձախը։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Միշտ բան մը կը գտնենք, հէ՞, Տիտի, մենք մեզի տալու համար այն տպաւորութիւնը, որ կը գոյատեւենք։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ (անհամբեր) — *Բայց այո, այո՛, մենք կախարդներ ենք։ Բայց եւ չշեղուինք մեր որոշումներէն։* (Կը վերցնէ մէկ կօշիկը)։ *Եկո՛ւր, երկարէ ոտքդ։* (Էսթրակոն կը մօտենայ անոր, կ'երկարէ ոտքը)։ *Միւ՛սը, խոզ։* (Էսթրակոն կը բարձրացնէ միւս ոտքը)։ *Աւելի՛ բարձր։* (Մարմինները իրարու կպած՝ անոնք կաղն ի կաղ կը կտրեն բեմը։ Վերջապէս Վլատիմիր կը յաջողի հագուեցնել անոր կօշիկը)։ *Փորձէ՛ քալել։* (Էսթրակոն կը քալէ)։ *Ուրե՞մն։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Յարմարեցաւ։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ (հանելով դերձանի կտոր մը գրպանէն) — *Պիտի փորձենք կապել զայն։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ (սաստկօրէն) — *Ո՛չ, ո՛չ, պէտք չկայ կօշիկի կապի, պէտք չըկայ։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Կը սխալիս։ Փորձենք միւսը։* (Նոյն խաղը)։ *Ուրե՞մն։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Այս եւս յարմարեցաւ։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Ձե՞ն ցաւցներ քեզի։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ (քանի մը քայլ փորձելով) — *Ոչ տակաւին։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Ուրեմն կրնաս պահել։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Շատ մեծ են։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Օր մըն ալ թերեւս գուլպաներ ունենաս։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Ճիշդ է։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Ուրեմն կը պահե՞ս զանոնք։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Կը բաւէ խօսինք այդ կօշիկներուն մասին։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Այո, բայց...*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Կը բաւէ՛։* (Լռութիւն)։ *Յամենայնդէպս, ես պիտի նստիմ։*

Աչքով կը փնտռէ նստելիք տեղը, ապա կը նստի հոն՝ ուր առաջին արարին նստած էր։

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Հոն էր, որ նստած էիր երէկ գիշեր։*

Լռութիւն։

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Եթէ կարենայի քնանալ։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Երէկ գիշեր քնացար։*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — *Պիտի փորձեմ։*

Ան կ'առնէ սաղմնային դիրք մը, գլուխը ծունկերուն միջեւ։

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — *Սպասէ՛։* (Կը մօտենայ Էսթրակոնին եւ կը սկսի բարձրաձայն երգել)։

Տօ տօ տօ տօ

ԷՍԹՐԱԿՈՆ (գլուխը բարձրացնելով) — *Ոչ այդքան բարձր։*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ (նուազ բարձր ձայնով)։

Տօ տօ տօ տօ
Տօ տօ տօ տօ
Տօ տօ տօ տօ
Տօ տօ

Էսթրակոն կը քնանայ։ Վլատիմիր կը հանէ իր վերարկուն եւ կը ծածկէ անոր ուսերը, ապա կը սկսի քալել երկայնքին ու լայնքին՝ զարնելով ձեռքերը իքալել՝ տաքնալու համար: Էսթրակոն կ'արթննայ ընդոստ, ոտքի կ'ելլէ, քանի մը *ափփայէ* քայլ կ'առնէ: Վլատիմիր կը վազէ անոր կողմը, կ'առնէ բազուկներուն մէջ:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Հոս... հոս... Տիտին հոս... մի վախնար:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Ա՜հ:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Հոս... հոս... վերջացաւ:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Կ'իյնայի:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Վերջացաւ: Այդ մասին մի մտածեր այլեւս:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Գագաթին էի...

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Ո՛չ, ո՛չ, մի՛ պատմեր: Եկուր, քիչ մը քալենք:

Կը բռնէ Էսթրակոնին թեւը եւ քալել կու տայ անոր վեր ու վար, մինչեւ որ Էսթրակոն կը մերժէ աւելի հեռուն երթալ:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Կը բաւէ՛: Յոգնեցայ:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Աւելի պիտի նախընտրէիր պառկիլ հոն ոչի՞նչ ընելու համար:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Այո:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Ինչպէս որ կ'ուզես:

Կը ձգէ Էսթրակոնը, կը վերցնէ վերարկուն եւ կը հագնի:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Երթանք:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Չենք կրնար:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Ինչո՞ւ:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Կը սպասենք Կոտոյին:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Ճիշդ է: (Վլատիմիր կը սկսի իր երթեւեկը): *Դուն հանդարտ չե՞ս կրնար մնալ:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Կը մսիմ:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Մենք շատ կանուխ եկանք:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Միշտ գիշերամուտին կու գայ:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Բայց գիշերը չ'իջներ:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Յանկարծօրէն պիտի իջնէ՝ երէկուան պէս:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Յետոյ գիշեր պիտի ըլլայ:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Եւ մենք պիտի կարենանք մեկնիլ:

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Ապա դարձեալ ցերեկ պիտի ըլլայ: (Լռութիւն): *Ի՞նչ ընենք, ի՞նչ կրնանք ընել:*

ՎԼԱՏԻՄԻՐ (կանգ առնելով, վայրագօրէն) *— Վերջ պիտի չդնե՞ս այդ դժգոհանքներուդ: Անվերջ ողբերգանքդ գլուխս տարիր:*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Ես կ'երթամ:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ (նշմարելով Լաքիի գլխարկը) *— Աղէ՛կ:*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Մնաս բարով:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Լաքիի գլխա՞րկը: (Կը մօտենայ գլխարկին): *Ժամ մը կ'ընէ հոս եմ եւ չտեսայ զայն:* (Շատ գոհ): *Սքանչելի՛ է:*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Այլեւս զիս երբեք պիտի չտեսնես:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Գիտէի, որ ճիշդ այստեղ էր: Հիմա այլեւս մեր միտքը հանգիստ է: (Կը վերցնէ Լաքիի գլխարկը, կը նայի անոր, կը շտկէ զայն): *Լաւ գլխարկ մը պէտք է եղած ըլլայ:* (Զայն կը դնէ գլխուն եւ իր գլխարկը կ'երկարէ Էսթրակոնին): *Հրամէ՛:*

ՍԱՄՈՒԷԼ ՊԵՔԷԹ

(Շար. 4)

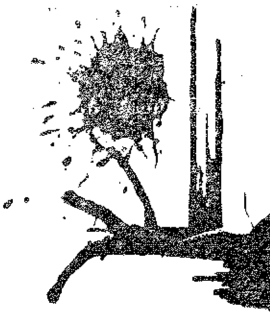

Իմացական Շարժում

«ՇԱՐՈՒՆԱԿԱԿԱՆ ՇԱԲԱԹ ՕՐԸ»

Թատերագիր, վիպասան, բանաստեղծ, քննադատ եւ թարգմանիչ Սամուէլ Պեքէթ ամէնէն ազդեցիկ թատերագիրներէն է անհեթեթի թատրոնին:

«*Սպասելով Կոտոյին*» խաղին ամերիկեան բեմադրութեան առիթով հետաքրքրական է բեմադրիչ Ալան Շնայտըրի Պեքէթին ուղղած թէ՛ հարցումը եւ թէ ստացած պատասխանը.— երբ կը հարցուի, թէ որո՞ւ կ'ակնարկուի կամ ի՞նչ կը հասկցուի «Կոտօ» բացատրութեամբ, Պեքէթ կը պատասխանէ. «*Եթէ գիտնայի, յայտնած պիտի ըլլայի խաղին մէջ*»:

Այսպէս, երբ «*Սպասելով Կոտոյին*» խաղը Լոնտոնի մէջ առաջին անգամ բեմ բարձրացաւ, նամակներու եւ յօդուածներու հարցական հեղեղ մը ուղղուեցաւ զանազան հեղինակներու. «Ի՞նչ իմաստ ունի այս խաղը»: Այսօր, տարիներ ետք, պատասխանը պարզօրէն հետեւեալն է. «*Կը նշանակէ ինչ որ կ'ըսէ*»:

Շահեկան է նաեւ Ուիլեըմ Սարոյեանի հետեւեալ յայտարարութիւնը, զոր ըրաւ «*Սպասելով Կոտոյին*» խաղին առիթով դարձեալ, Լոնտոնի մէջ, Օգոստոս 1955ին.

«*Անիկա ինծի, ինչպէս նաեւ այլոց համար՝ պիտի դիւրացնէ ազատօրէն թատրոն գրելու արարքը*»:

Անհեթեթի գրականութեան առիթով առհասարակ եւ անհեթեթի թատրոնին առիթով մասնաւորաբար, սխալ մօտեցում պիտի ըլլար հետեւեալ հաստատումը, թէ «անհասկնալի է, բարդ է», որովհետեւ ի սկզբանէ դասական թատերգութեան մը չափանիշներով պէտք չէ մօտենալ այդ նոր երեւոյթին:

Դէպքերու յաջորդականութիւն չկայ հոն, տիպարները ամբողջական չեն, ժամանակը ճշդուած չէ յստակօրէն, սկիզբ ու վախճան իրարմէ շատ տարբերութիւն չունին, լեզուն, իբրեւ հաղորդակցութեան միջոց՝ երբեմն իր դերին մէջ չէ:

Պեքէթի խաղերը, աւելի քան անհեթեթի թատրոնին պատկանող որեւէ այլ գործ, զուրկ են թեմայէ: Փոխան միանուագ զարգացումի մը, անոնք հանդիսատեսին կը ներկայանան նախադասութիւններու եւ պատկերներու կազմակերպուած կառոյցով մը, որոնք կը ներդաշնակուին իրարու հետ՝ իրենց ամբողջութեան մէջ:

«*Սպասելով Գոդոյին*» խաղին մէջ պատմութիւն մը չի պատմուիր, այլ կը կատարուի կայուն գոյավիճակի մը պեղումը. «*Ոչինչ կը պատահի, ոչ ոք կու գայ, ոչ ոք կ'երթայ, ահռելի է*»: Խաղին սկիզբը, այսպէս կը խօսին իրարու հետ Վլատիմիր ու Էսթրակոն: Խաղը կը վերջանայ, անոնք հոն են դեռ, կը սպասեն, ոչ ոք եկած է, կ'որոշեն մեկնիլ.

ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Լաւ, երթա՞նք:
ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Այո, երթանք:

Երկու արարէ բաղկացած այս խաղը՝ սպասումի իր թեմայով եւ երկու գլխաւոր տիպարներու՝ Վլատիմիրի եւ Էսթրակոնի ներկայութեամբ կը սկսի ու կը վերջանայ, հակառակ մէջ ընդ մէջ հոն մուծուած այլազանութեանց, ինչպէս Փոզզոյի եւ Լաքիի մուտքը, պատգամաբեր տղուն երեւումը, եւայլն: Այս բոլոր այլազանութիւնները պարզապէս կը շեշտեն կացութեան այն կարեւոր նոյնութիւնը, որ կայ:

Աւելի՛ն. Պեքէթի տիպարները կը յատկանշուին այլանդակութեամբ, աւելի ճիշդ պիտի ըլլար ըսել՝ իրենց արտակարգութեամբ:

Տեղ մը թափառաշրջիկներ են անոնք, այլ տեղ կը ներկայանան իբրեւ հստփիտներ, որոնք հացէ չունին եւ իրարու կ'արձագանգեն, իրար կը յիշեցնեն:

Անշուշտ այս փոփոխութիւնները անգիտակից կերպով չեն կատարուած: Անոնք կը նպաստեն ընդհանուր մթնոլորտին ուժգնութեան: Պիտի բաւէր ճանչնալ Վլատիմիրն ու Էսթրակոնը՝ կարենալ հասկնալու համար Պեքէթի միւս հերոսները՝ Մըրֆիէն, Ուաթթ, Մոլլոյ, Մորան, Մըրսիէն, եւայլն: Անոնք երթի մը մէջ ըլլան թէ սպասումի, վերջին հաշուով նման են այն հրտապիտին, որ իր խաղը պիտի խաղայ կրկէսի մը մէջ, ինչպէս իրենք՝ փակ շրջագիծով աւելի մեծ կրկէսի մը, որ կեանք կը կոչուի:

Երեկոյ է, երբ տեղի կ'ունենայ «դէպքը»:

Բայց այսքանը բաւարար չէ՝ բնորոշելու համար այն իրաւ պահը, այդ պահէն թելադրուող ժամանակը, որ կ'երկարի երկու արարներու վրայ: Իր «*Նոր մօտեցում մը Ս. Պեքէթի*» աշխատութեան մէջ՝ Պարնարտ զայն պիտի անուանէր «*Շարունակական Շաբաթ օրը*»:

Շաբաթը օգտագործուած է իր թելադրականութեան համար: Քրիստոնեային մօտ անիկա Փրկչին խաչելութեան յաջորդող օրն է, որ կը պատրաստուի դիմակալել յոյսերով ու խոստումներով յորդուն Կիրակին:

Մարդու գոյութիւնը յաւագոյն ձեւով կը բնորոշուի Շաբաթ օրով: Երբ աշխարհի յոյսը կորսուած է (վկայ՝ խաչելութիւնը), կը մնայ գլխաւոր հարցումը, թէ կ'արժէ՞ Կիրակիին սպասել, թէ ոչ:

Պեքէթի համար Շաբաթ օրը այն ժամանակն է, որուն ծիրէն ներս մենք կ'ապրինք:

Խաղին մէջ օգտագործուած ժամանակը անցեալը չէ, այլ՝ ներկան, առաւելաբար ապագան: Տիպարները հազիւ թէ անցեալին մասին ակնարկութիւններ կ'ընեն: Եւ անիկա քանի մը հատուածներով:

Պեքէթի համար մարդը չի կրնար ստեղծել, այլ կրնայ միայն ստեղծուիլ, կրնայ միայն վհատիլ, կրնայ միայն չսպասել կամ սպասել: Պատճառը ժամանակն է դարձեալ, այն գերակշռող ժամանակը, որ կը ձեւակերպէ մարդը: Այսպէս, երկրորդ արարին մէջ նոյնը չեն Փոզզոն եւ Լաքին: Առաջինը կոյր դարձած է, երկրորդը՝ համր, եւ կ'առաջնորդուին դէպի քայքայում:

ՎԼԱՏԻՄԻՐ, ԷՍԹՐԱԿՈՆ, ԼԱՔԻ ԵՒ ՓՈԶԶՈ

Ճիշդ է, որ խաղին մէջ նշդուած ժամանակով (երկրորդ արարին մէջ) յաջորդ օրը կը յայտնուին Վլատիմիրին ու Էսթրակոնին, բայց ժամանակը յարաբերական է, մէկ օրը ժամանակաշրջան մըն է. մարդուն կեանքի տեւողութիւնը տիեզերքին ընդհանուր ժամանակին հետ համեմատած՝ հազիւ թէ մէկ օրուան կը համապատասխանէ:

Ըսինք, թէ ժամանակի իմաստով քիչ տեղ տրուած է անցեալին, տիպարները հազիւ թէ երբեմն ակնարկութիւններ կ'ընեն անցեալին եւ անիկա ինքնամոռացութեան անգիտակից պահու մը, երբ կը փորձեն յիշողութեամբ վերադառնալ ուրախ պահու մը, զոր ապրած են անցեալին:

Երկրորդ արարին մէջ այլեւս կոյր դարձած Փոզզոն լուռ է ու չի պատասխաներ Էսթրակոնի հարցումներուն, երբ այս վերջինը կ'ուզէ լսել անոր տեսողութեան մասին մանրամասնութիւններ, մինչ Վլատիմիր կ'արգիլէ Էսթրակոնին խօսիլ.—

ՎԼԱՏԻՄԻՐ *— Հանգիստ ձգէ զինք: Չե՞ս տեսներ, որ սկսած է վերյիշել անցեալի երջանկութիւնը:*

Համեմատած կեանքի այլ փորձառութիւններուն հետ՝ մարդու մը ուրախ պահերը շատ կարճ են: Եւ ընդհանուր կեանքը տառապանքի շղթայ մըն է, «ոչինչ կարելի է ընել» արտայայտութիւնը հոլովող տիպարները պարտադրուած են մնալ կայունութեան գոյավիճակին մէջ: Այսուհանդերձ, անոնք ամբողջովին չեն յուսահատիր, ժամանակի թաւալումին հետ կը շարունակեն սպասել Կոտոյին, որ պիտի գայ եւ թելադրէ իրենց *ինչ ընել*, հակառակ դէպի քայքայում ու ինքնաքանդում առաջնորդուելու իրենց փորձառութեան:

Էսթրակոնի համար կեանքը արդէն խաչելութիւն մըն է: Ան ինքզինք կ'ուզէ համեմատել Քրիստոսի հետ.

ՎԼԱՏԻՄԻՐ *— Բայց դուն չես կրնար բոպիկ քալել:*

ԷՍԹՐԱԿՈՆ. — Յիսուս քալեց։
ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Յիսո՞ւս։ Ի՞նչ կապ ունի Յիսուս այս բոլորին հետ։ Ամէն պարագայի, ինքզինքդ Յիսուսին հետ պէտք չէ բաղդատես։
ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Ամբողջ կեանքիս ընթացքին ինքզինքս բաղդատած եմ անոր հետ։
ՎԼԱՏԻՄԻՐ — Բայց հոն՝ ուր ան ապրեցաւ, տաք էր, չոր էր։
ԷՍԹՐԱԿՈՆ — Այո։ Եւ մարդիկ արագ խաչեցին զինք։

Էութական մեծարուելու ցնորքէն ազատուած չէ, երբ ինքզինք կը համեմատէ Քրիստոսի հետ։ Պեքէթեան բառարանին մէջ խաչը մարդկային տառապանքի խորհրդանիշն է եւ ոչ թէ փրկութեան, ինչպէս կը հաստատէ քրիստոնէական մեկնաբանութիւնը։ Այս իմաստով, Պեքէթ քրիստոնէութեան վարդապետութեան մեկնաբանութենէն կը հեռանայ եւ կ'օգտագործէ խաչը՝ իբրեւ չարչարանքի թանձր նշան մը։

«*Սպասելով Կոտոյին*» խաղը կը զգայի մարդկային կացութենէն դուրս գալու, փրկուելու կարելիութիւններով — սպասել Կոտոյին, այո՛, սակայն ճիշդ հոն կ'ուրուագծուի նաեւ Կոտոյին հետ ժամադրուած ըլլալու անորոշութիւնը, Կոտոյին անխոստանելիութիւնը։ Ու այդ, Վլատիմիր ու Էսթրակոն կ'առաջադրեն աւելի լաւ լուծում մը, որ Կոտոյին սպասելու կացութենէն նախամեծար է, եւ ենթակայ՝ իրենց կամքին, — անձնասպանութիւնը։ Եւ անձնասպանութիւնը որոշ ժամանակի մը համար կը դառնայ իրենց նախընտրած լուծումը, այն ուրիշ խնդիր, որ չեն յաջողիր այդ արարքին մէջ։ Կը մտածեն ծառէն կախուիլ, յաջորդ օր պարան պիտի բերեն միասին։ Պեքէթեան բառարանի մեկնաբանութեամբ ծառը խորհրդանիշն է խաչին, այսինքն՝ մարդկային տառապանքին, որմէ ձերբազատում չկայ ու փրկութիւն չկայ։

Լեզուն, զոր կ'օգտագործէ Պեքէթ, հաղորդակցութեան միջոց մը չէ․ հաղորդակցութիւն կարելի չէ ստեղծել։ Նման կացութեան մը մէջ, երբ անհատները անկարող են հաղորդակցելու իրարու հետ, լեզուն ամբողջական արտայայտիչը չի հանդիսանար իրենց ներաշխարհներուն։ Անոնք պարզօրէն անհաղորդակցութեան կը մատնուին, տեղի տալով մենախօսութիւններու, հոմանիշներու կրկնութեանց, տալով՝ հաղորդակցելու անկարողութիւնը հաստատող նշաններ, անկարողութիւն՝ ճիշդ բառերը գտնելու։ Այս բոլորը կը վկայեն, թէ լեզուն իբր հաղորդակցութեան միջոց կորսնցուցած է իր պաշտօնը եւ հարցումները վերածուած են հաստատումներու, որոնք պատասխաններու չեն կարօտիր։ Եւ լեզուն, նման այլ ազդակներու օգտագործումին (գլխարկ, կօշիկ, ստեպղին ուտելու արարք), կը դառնայ խաղին մէջ խաղ մը՝ ժամանակ սպաննելու։

Պեքէթի ամբողջ գործը կրնայ դիտուիլ իբրեւ փնտռտուքը իրականութեան մը, որ պատճառականութենէն անդին կ'անցնի՝ յղացքային համակարգութեամբ։ Ան վերարժեւորած է լեզուն՝ իբրեւ ծայրագոյն իրականութիւններու հաղորդակցութեան գործիք, ուր կը ցուցաբերէ ինքզինք իբրեւ լեզուի մեծ վարպետ մը, զայն առնելով իբրեւ արուեստի մեծ միջոց մը։

—Ի՞նչ կ'ուզէք դուք, Պարոն։

— Բառեր. արդէն ուրիշ ոչինչ ունինք։

Փրկուելու յոյսը կրնայ պարզապէս փախուստ մը ըլլալ տառապանքէն ու անձկութենէն, որոնք դուրս կու գան մարդկային կացութեան իրականութիւնը ըմբռնելու փորձով։ Այս իմաստով, կարելի է զուգահեռ մը տեսնել Ժան-Փօլ-Սարթրի գոյութենապաշտ փիլիսոփայութեան եւ Պէքէթի ստեղծագործական ներհայեցողութեան միջեւ, որ չէ ենթարկուած գոյութենապաշտներու տեսութեանց մէջ:

Այս զուգահեռները կրնան լուսաւորել երեւոյթը եւ, հետեւաբար, պէտք չէ շատ հեռուները երթալ՝ մօտեցնել փորձելու Պէքէթի աշխարհահայեացքը փիլիսոփայական որեւէ դպրոցի հետ: Այս խաղը կրնայ բացուիլ փիլիսոփայական, կրօնական եւ հոգեբանական մեկնութիւններու առջեւ: Աւելի՛ն. անիկա բանաստեղծութիւն մըն է, որ կը նետէ իր լոյսը ժամանակի, անհետացումի եւ գոյութեան խորհրդաւորութեան վրայ: Հակադրութիւն մը փոփոխման եւ կայունութեան, կարեւորութեան եւ անհեթեթութեան:

Եւ, վերջապէս, ողբերգա-կատակերգութիւն մը, որովհետեւ աշխարհ մարդուն կու տայ տառապանք, մարդ անհատը քիչ ազատութիւն ունի շարժելու: *Փրկութիւնը* պիտի գայ, երբ հաւանական գոյութիւն ունեցող *Կոտօ* մը պատռէ իր լռութեան քողը եւ յայտնէ ինքզինք: Մինչ այդ, Պէքէթեան տիպարը կը թուի համակուած ըլլալ անբացատրելի զգացումով մը, որ զինք կը հարկադրէ սպասելու: Պարզօրէն սպասում մը կայ, իր ողբերգա-կատակերգական բոլոր կարողականութիւններով: Եւ, անգամ մը եւս, ողբերգութիւնն ու կատակերգութիւնը տեղի կու տան սիրտին ցանկացած եւ անոր փոխարէն իմացականութեամբ ըմբռնուած անհաստատութեան միջեւ:

Ու կը շարունակուի անհեթեթութիւնը:

ԷԼՕ ՍԱՐԱՃԵԱՆ

ՕԳՏԱԳՈՐԾՈՒԱԾ ԱՂԲԻՒՐՆԵՐ.—

1.— *Ճ. Ս. Պարնարտ*, «Սամուէլ Պէքէթ — Նոր մօտեցում մը», *Լոնտոն*, 1970:

2.— *Ժ. Ժագըպսըն եւ Ու. Մուէլլըր*, «Սամուէլ Պէքէթի հաւատամքը», *Լոնտոն*, *Ֆէյպըր* Հրատ., 1966:

3.— *Մ. Էսլին*, «Անհեթեթի թատրոնը, անձին փնտռտուքը», *Նափոլի*, 1968:

4.— *Ճ. Ֆլէչըր*, «Սամուէլ Պէքէթ», *Լոնտոն*, *Ֆէյպըր Հրատ.*, 1971:

Վերջին հանգամանքը յատկապէս դրուել էր քննադատ Նիկ. Աղբալեանին, եւ նա կարդաց մի դասախօսութիւն նոր բանաստեղծի *մասին, ու դրանով արդէն Չարենց հռչակուեց մի օրում: Մինչ այդ եթէ շատ սակաւ մարդիկ գիտէին Չարենցին որպէս բանաստեղծ, եւ այն էլ մեծ վերապահութեամբ, այդ դասախօսութիւնից յետոյ արդէն ամէնքն իմացան եւ համոզուեցին, որ յանձին Չարենցի մենք ունենք մի նոր իսկական բանաստեղծ:*

...Այդ հաւաքոյթներից մէկում կարդաց «Էմալէ պրոֆիլ»*ը — Լեւոն Շանթ համակրանքով խօսեց Չարենցի մասին: Դա եւս նպաստեց Չարենցի համբաւին:*

ՍՏԵՓԱՆ ԶՈՐԵԱՆ

*
* *

Եղիշէ Չարենցին նուիրուած բացառիկին համար նախատեսուած, այլ ակամայ յետաձգուած վերջին գրութիւնն է հետեւեալ յօդուածը, որ կը կազմէ առաջին մասը «Սովետական գրականութիւն» *ամսագրին (1977, թիւ 8) մէջ լոյս տեսած Ստեփան Զորեանի տասնեակ էջնոց յուշերուն:*

Զորեանի այս գրութեան մէջ կան թէ՛ Չարենցի կենսագրութեան կապուած ծանօթ իրադարձութիւնները հաստատող բաժիններ եւ թէ խիստ շահեկան գնահատութիւններ՝ յատկապէս «Ռոմանս անսէր», «Կապկազ թամաշա», «Կոմալմանախ» *կոչուած եւ շատ ուրիշ չափ մը այլ ծամածռութիւններու մասին եւ յեղափոխութեան թեմայով ալ՚ն միւսներուն մասին, որոնց մէջ* «Նկարագրուող գործողութիւնները մշուշապատ էին եւ գրեթէ միանման»: *Աւելի անդին՝ Զորեան նորէն կը դառնայ Հոկտեմբերեան յեղափոխութիւնը ամբողջութեամբ ընդգրկելու յաւակնութեամբ գրուած Չարենցի անկենդան գործերէն մէկուն՝* «Ամենապոեմ»*ը,* «որն աւելի ծրագիր ու նոտ ունի իր մէջ, քան գործողութիւնների նկարագրութիւն»:

Ստեփան Զորեանի արձանագրած այս տպաւորութենէն առաջ, այդ մասին ընթերցողին ծանօթ է Օշականի կարծիքը, որ խտացած է հետեւեալ տողին մէջ.

«Չարենցի աշխարհին ամէնէն ակար մասը *յեղափոխական* աշխարհն է»:

Այս կապակցութեամբ երրորդ հաստատումը կատարած է Դերենիկ Դեմիրճեան, Թումանեանին ուղղուած 19 Ապրիլ 1923 թուակիր նամակի մը մէջ, զոր այս տարուան իր Փետրուարի համարով լոյս ընծայեց դարձեալ «Սովետական գրականութիւն» *ամսագիրը: Դեմիրճեան կը գրէ.*

«...Բայց այս մասին ես կ'ասէի, որ Չարենցը դեռ երիտասարդ է եւ որոնող, անպայման տաղանդաւոր, եւ որ նա յեղափոխութիւնը երգել է անպայման, բայց կենսափիլիսոփայական յեղափոխութիւնը նրան դեռ անծանօթ է: Տաղանդով չի կարող հասնել նա. պիտի *այրի* դեռ, պիտի տանջուի, չմեռած՝ մեռնի, մահուան շունչը զգայ դեռ»:

Ասիկա պարզապէս արտայայտութեան մէկ տարբեր ձեւն է Օշականի այն հաստատումին, թէ Չարենց «կռիւը կը մղէ բառերու կանանչին»:

Օշական, Դեմիրճեան, Զորեան: Հոկտեմբերեան յեղափոխութենէն առաջ հանդէս եկած ու չափահաս կազմած գրողներ եղեր են, որոնք հոկտեմբերեաններէն բոլորովին տարբեր բան կ'ըսեն Չարենցի յեղափոխական բնոյթի գործերուն մասին:

Խօսքը, զո՛ր ըսենք, կը պատկանի լաւ մեծամասնութեան...

ՍՏ. ԶՕՐԵԱՆ

ՉԱՐԵՆՑ

Երբեմն որքա՜ն պատահական են լինում ծանօթութիւնները:

Տասնութ թւի աշնանն էր, Թիֆլիսում:

Մի օր «Մշակ»ի խմբագրատան գրասենեակում մենակ նստած թերթ էի կարդում, երբ ներս մտաւ մի շատ կարճահասակ ու վտիտ տղայ՝ հագած ոչխարի մորթու հնամաշ մի մուշտակ, մէկն այն մուշտակներից, որոնց զարդարանքը ասում են «պըրթլատուա», այսինքն՝ բուրդը դուրս: Նա, թւում էր, մըրսածի տեսքով կուչ էր եկել—սեղմւել այդ հագին ծնկներին հասնող մուշտակի մէջ եւ գլուխը թեքել մի ուսի վրայ, ինչ նրան տալիս էր շատ խեղճ արտայայտութիւն, անգամ հիւանդի տեսք: Մի խօսքով՝ արտաքինն այնպիսին էր, որ ինձ թւաց եկել էր խմբագրութիւնից օգնութիւն խնդրելու, ինչպէս անում էին այն ժամանակ շատերը՝ թէ՛ Արեւմտեան Հայաստանից եւ թէ այդ տարի Կարսից եւ Ալեք—պոլից գաղթածները, որովհետեւ Հայոց Նպաստամատոյց ընկերութիւնը «Մշակ»ի խմբագրատանը կից շէնքումն էր եւ «Մշակ»ի խմբագիր Հ. Առաքելեանը նախագահն էր թէ՛ այդ ընկերութեան եւ թէ միաժամանակ գաղթականներին օգնող Թիֆլիսի քաղաքային յանձնաժողովին: Այդ պատճառով էլ նպաստ խնդրողները գալիս էին նաեւ խմբագրատուն, կամ՝ «Մշկա խմբատուն», ինչպէս ասում էին գաղթած գիւղացիները:

Այս երիտասարդին էլ սկզբում ես ընդունեցի իբրեւ կարիքաւոր մէկը: Նա, սակայն, Նպաստամատոյցի նախագահին հարցնելու փոխարէն, ուզեց իմանալ «Գեղարուեստ» հանդէսի խմբագիր Գարեգին Լեւոնեանի հասցէն:

— Նրա բնակած փողոցը եւ տունը գիտեմ, բայց համարը՝ ոչ, — ասացի, — եթէ մի քիչ սպասէք՝ կարող է գալ: Նա ամէն օր լինում է այստեղ: Կամ՝ եթէ կ՚ուզէք, եկէք մի-երկու ժամ յետոյ:

— Ոչ, ես ուզում եմ նրան տեսնել տանը, — ասաց երիտասարդը:

Այդ ժամանակ ես մի թերթի վրայ գծեցի փողոցը, որ պարզ պատկերացնի, թէ որտե՛ղ եւ ինչի՛ դիմաց է գտնւում Լեւոնեանի տունը:

Միեւնոյն ժամանակ նկատելով նրա՝ Լեւոնեանին տեսնելու մեծ ցանկութիւնը, կարծեցի նրա ազգականներից է, երեւի Ալեք—պոլից գաղթած եւ հետաքրքրւեցի, թէ ինչո՞ւ համար է ուզում տեսնել Լեւոնեանին:

— Նա իմ գրքի մասին գրախօսական է գրել, ուզում եմ ծանօթանամ, — ասաց նա պարզ:

Լեւոնեանը, որ լաւ գրագէտ էր եւ ամէն բանում դիլետանտ, մէկ-մէկ գրում էր եւ գրախօսականներ: «Մշակ»ում նրա վերջին գրախօսականներից մէկը

Չարէնցի «Դանթէական առասպել»*ի մասին էր, բայց բնաւ չհիշատակելով, թէ ինձ հետ խօսողը կարող է այդ գրքի հեղինակը լինել՝ հարցրի․*

— Իսկ ինչպէ՞ս է ձեր գրքի անունը։

— «Դանթէական առասպել»*։*

Զարմանք։

— «Դանթէական առասպէ՞լ»*, — կրկնեցի ակամայ եւ ուշով նայեցի նրան։*

Ահա քեզ դանթէական առասպել… Այդ պոեմի հեղինակին ես պատկերացրել էի համեմատաբար տարիքով, բարեկազմ եւ կորովամարմին մի երիտասարդ։

— Դուք, ուրեմն Չարէ՞նցն էք, — հարցրի տարակուսած։

— Այո՛, — ասաց նա յատուկ մի շեշտով։

Եւ մենք ծանօթացանք։ Ես, որ կարդացել էի այդ գործը, հաւանել էի եւ սիրել հեղինակի ինքնուրոյնութիւնը, թարմ պատկերների շարքը, թափը, — յայտնեցի նրան տպաւորութիւններս, ուրախութիւնս։ Նա էլ, կարծես պարտքի տակ չմնալու համար, գովեց «Գործ» *ամսագրում տպուած իմ* «Հանէսօ» *պատմուածքը։*

Եթէ մէկն այդ վայրկեանին լսէր մեր զրոյցը՝ մեզ կը նմանցնէր, անշուշտ, Կռիլովի յայտնի առակի հերոսներին։ Բայց լաւ էր — վկայ չկար։

Այնուհետեւ մեր զրոյցի ընթացքում ես իմացայ, որ նա կարսեցի է, սովորել է տեղի ռեալական դպրոցում (աւարտել է թէ ոչ՝ չգիտեմ), բայց 14 թուի պատերազմին, 17–18 տարեկան հասակում եղել էր հայկական կամաւորական մի խմբում, ապա 18 թուականի սկզբին, երբ տաճիկները եկան գրաւեցին Կարսը, Ալեքպոլը, անցել էր Հիւսիսային Կովկաս, այնտեղից Աստրախան, ուր եղել էր Կարմիր բանակում, մասնակցել էր քաղաքացիական կռիւներին, իսկ վերջերս, ռուս գիւղացու այդ «[illegible]» *մուշտակը հագած, վերադարձել էր Թիֆլիս։*

Այդ օրուանից մենք ճանաչեցինք իրար, բայց չմտերմացանք այնքան, որ հանդիպէինք եւ զրուցէինք. երբեմն միայն անցնում էի նրան քաղաքի կենտրոնական փողոցներում, հասարակական իր նման երիտասարդների հետ. նա միշտ կիսամուշտակով էր լինում, գլխին կեպի եւ գլուխը միշտ մի ուսին թեքած, ձեռները մուշտակի գրպանները խոթած, միշտ մռայլ տեսքով, նիհար, վտիտ ու գունատ։ Ինձ թւում էր՝ նա լաւ չի սնւում. սակայն, ինչպէս ասացի, մտերիմ չէինք այնչափ, որ հարցնէի, թէ ինչո՞վ է ապրում, ի՞նչ է անում եւ որտե՞ղ է բնակւում։ Այնուամենայնիւ, խօսելիս, նրա տրամադրութիւնից չէր երեւում, թէ կարիքի մէջ է։ Մի օր, սակայն, երբ տեսայ նրան Լորիս–Մելիքեան փողոցի նոր տպարանից դուրս գալիս, հետաքրքրուեցի, թէ ի՞նչ է անում. աշխատո՞ւմ է, ինչ…

—Ոչ, մի նոր պոեմ եմ տպագրում։

Զրոյցի ընթացքում պարզւեց, որ պոեմի վերնագիրն է «Ամբոխները խելագարուած»*։ Եւ որովհետեւ այդ ժամանակները թէ՛ տպարանը եւ թէ գրքի տպագրութիւնը շատ սուղ էր եւ Չարէնցը անգործ՝ զարմացայ,* որ միջոցներ է գտել գիրք տպագրելու ։

— Ոչինչ, գտնում է մի կերպ, — ասաց ։

Յետոյ իմացայ, որ Կարսից գաղթելիս, նրա եղբայրները իրենց տնային իրերը բերել—թողել էին Թիֆլիսում, իսկ իրենք, տաճկական արշաւանքի երկիւղից, գնացել Արմաւիր ։ Եւ ահա Եղիշէն վերադառնալով Թիֆլիս, ապրում էր այդ իրերը հնավաճառներին ծախելով, իսկ գրքի տպագրութեան համար կարծեմ ծախել էր մի քանի պղնձէ կաթսայ ։

Իմ հարցին, թէ ե՞րբ լոյս կը տեսնի գիրքը, նա պատասխանեց.

— Տեսնենք, երեւի շուտով ։

Դրանից յետոյ ես միանգամայն նրան կորցրի, այնպէս որ՝ ո՛չ գրքի լոյս աշխարհ գալը տեսայ, ո՛չ իրեն ։ Գիրքը կարդացի միայն 19 թուականի աշնանը, Երեւանում, ուր տեղափոխուել էի ։ Պէտք է ասեմ, որ պոեմը Երեւանի գրական շրջաններում, մտաւորականների վրայ թողեց լաւ տպաւորութիւն ։ Ճիշդ է, պոեմում նկարագրուած գործողութիւնները մշուշապատ էին եւ գրեթէ միանման, սակայն զգացւում էր յեղափոխութեան օրերի շունչը, տաքի եռած զանգուածների տարերային արտայայտութիւնը եւ, մա՛նաւանդ՝ բանաստեղծի թափն ու նոր կորովի ոճը ։ Վերջին հանգամանքը յատկապէս գրաւել էր քննադատ Նիկ. Աղբալեանին, եւ նա կարդաց մի դասախօսութիւն Նոր բանաստեղծի մասին, ու դրանով արդէն Զարենց հռչակուեց մի օրում ։ Մինչ այդ եթէ շատ սակաւ մարդիկ գիտէին Զարենցին որպէս բանաստեղծ, եւ այն էլ մեծ վերապահութեամբ, այդ դասախօսութիւնից յետոյ արդէն ամէնքն իմացան եւ համոզուեցին, որ յանձին Զարենցի մենք ունենք մի նոր իսկական բանաստեղծ... Նրա բանաստեղծութիւնների գրքոյկներից հազիւ մի քանի օրինակներ կային Երեւանում, եւ դրանք խլում էին իրար ձեռքից... Այս էլ պէտք է ասեմ, որ Աղբալեանը Զարենցին Նոր բանաստեղծ համարելով՝ առանձնապէս շեշտեց այն, որ նա հնչեցնում է նոր մոտիւներ, բերում է նոր յոյզեր եւ նոր մօտեցում երեւոյթներին, ինչ նա՝ Աղբալեանը համարում էր նոր սերնդի խօսք, սերունդ, որ մերժում է հինը եւ որոնում է նորը... Այս իմաստով էլ նա գնահատում էր թէ՛ «Դանթէական առասպել»ը եւ թէ «Ամբոխները»...

Եւ ահա, դասախօսութիւնից յետոյ, ընթերցողները վիճում էին կրքոտ. ոմանք հաւանում էին նրա նոր ձեւերը, ոմանք ժխտում էին, ասելով, թէ ճառային դատողութիւններ են, առանց բանաստեղծական յոյզերի ու պատկերների ։ Սակայն երկու կողմն էլ գտնում էին, որ շնորհքը, տաղանդն անկասկած է, բայց բիւրեղացած չէ...

Իսկ ինքը՝ բանաստեղծը չկար մէջտեղ, նա Երեւանում չէր. մինչդեռ ամէնքն ուզում էին տեսնել, թէ ո՞վ է այդ երիտասարդը, այդ խանդով, անխնայ ու թափով պոեմների հեղինակը ։

Եւ Նոր բանաստեղծը երկար սպասել չտուեց իրեն ։

Չանցաւ մի քանի օր դառա—

խոստումներից յետոյ՝ Երեւանում յայտնուեց Չարենցն ինքը․ այս անգամ ոչ թէ «պրըթըստուս» մուշտակով, այլ մի հաստ կիսավերարկուով, մի լայն կեպիով եւ ամերիկեան թէ անգլիական երկաթագամ ոտքի կօշիկներով, որոնց այն ժամանակ «դրեդնոուտ» էին անուանում՝ կրունկներին խփուած խոշորագլուխ գամերի պատճառով :

Գալու առաջին իսկ օրը մենք հանդիպեցինք փողոցում եւ պարզուեց, որ նա ուսուցիչ է եղել Կարսի շրջանի ինչ-որ գիւղում՝ Գէորգ Աբովի հետ միասին : Ստանալով պատասխանութեան լուրը լրագրի միջոցով՝ նա անմիջապէս թողնում է պաշտօնը եւ մեկնում Երեւան : Եւ ինչպէս Թիֆլիս գալով այցելեց իր գիրքը գրախօսող Լեւոնեանին, այնպէս էլ այստեղ իր առաջին այցելութիւնը արել էր Աղբալեանին : Վերջինս իմանալով, որ նա ուսուցչութիւն է անում Կարսի շրջանի ինչ-որ ետ ընկած գիւղում, խորհուրդ էր տուել մնալ Երեւանում : Չարենցը յայտնել էր, թէ եկել է այդ իսկ նպատակով : Այս իմանալով՝ Աղբալեանը նշանակում է նրան լուսաւորութեան մինիստրութեան «առանձին յանձնարարութեանց պաշտօնեայ»…

— Ի՞նչ պիտի անեմ, — հարցնում է Չարենցը, կամենալով իմանալ իր պարտականութիւնները :

— Կը նստես եւ կը գրես, ինչ կարող ես :

— Ես գործի մասին եմ հարցնում, պ. Աղբալեան :

— Գործը կ'անեն անողները :

Այս դիալոգը բերում եմ բառացի, այնպէս՝ ինչպէս Չարենցը պատմեց ինձ :

Եւ Չարենցը հաստատուեց Երեւանում : Նրա տրամադրութիւնը միշտ բարձր էր, որովհետեւ թէ՛ մտաւորականութիւնը եւ թէ երիտասարդութիւնը սիրով էին ընդունում նրան : Նոյնպէս եւ սակաւաթիւ գրողների շրջանը :

Սկզբում նա քաշւում էր, թողնում էր գաւառացի տղայի տպաւորութիւն, բայց շուտով բացուեց : Գրական նոր հաւաքոյթներին նա էլ սկսեց կարդալ իր նոր բանաստեղծութիւնները : Այդ հաւաքոյթներից մէկում կարդաց «Էսմալէ պրոֆիլ» *— Լեւոն Շանթը համակրանքով խօսեց Չարենցի մասին : Դա եւս նպաստեց Չարենցի համբաւին : Նա սկսեց մասնակցել այս կամ այն երեկոյ շուրջն եղած վիճաբանութիւններին, եւ այդ ժամանակ երեւաց, որ նա այդ հաւաքոյթներին մասնակցող շատ երիտասարդներից աւելի էր կարդացած ու զարգացած, մանաւանդ աչքի էր ընկնում իր նոր հայեացքներով տեսական : Այն ժամանակ, երբ միւսները պահպանողաբար մօտենում էին տրադիցիոն տեսակէտներով, Չարենցը ո՛չ միայն գրում էր նոր ձեւով, թարմ գործեր, այլեւ ունէր նոր, անգամ հինը ժխտող հայեացքներ :*

— Հիմա էլ այնպէս չի կարելի գրել, ինչպէս գրում են Թումանեանը կամ Իսահակեանը, — ասում էր նա, — դա մեր պոեզիայի համար անցած էտապ է : Այս նոր օրերին հարկաւոր է նոր պոեզիա…

ՍՏԵՓԱՆ ԶՈՐԵԱՆ

Վ. ԹԵՔԵԱՆ

ԳՈՅՈՒԹԵՆԱՊԱՇՏՈՒԹԵԱՆ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

> Որ մենք պէտք է մէկդի դնենք մտածումի նախկին սովորութիւնները, ներթափանցենք եւ խորտակենք այն մտային թումբերը, որ այդ սովորութիւնները կառուցած են մեր մտածելու հորիզոնին վրայ եւ լիացած մտաւորական ազատութեամբ, յառաջանանք քննելու իսկական փիլիսոփայական հարցերը, որոնք կը պասեն կատարելապէս թարմ բանաձեւումի, որ բոլոր կողմերէն ազատագրուած հորիզոնները կը բանան մեր առջեւ — ասոնք դժուար պահանջներ են — բայց ասկէ նուազ բան մը չի պահանջուիր:
>
> ԷՏՄԸՆՏ ՀՈՒՍԸՐԼ (*«Գաղափարներ»*)

> Եւ հիմա յանկարծ, անմիջապէս որ ձգեցի միւսները, գիտակից էի, որ այլեւս բանտարկուած չէի եւ աշխարհը վերստին սկըսաւ գոյութիւն ունենալ ինծի համար, ոչ թէ իբրեւ օտար տարր մը, այլ՝ իբրեւ կլիմայ մը, որուն մէջ կրնայի մխրճուիլ, որուն մասերը պարզապէս իմ ընդարձակումս էին կամ, միեւնոյն բանը, շարունակելի էին ինծմով եւ ես՝ իրենցմով:
>
> ԱԼԵՔՍԱՆՏՐ ՏՐՈՑԿԻ (*«Օտարականները»*)

Գոյութենապաշտութեան եզրաբանումը ծնունդ կ՚առնէ գոյութեան գաղափարէն: Փիլիսոփայութիւն մը այս կերպ անուանել ինքնին կը յայտնէ, թէ գոյութիւնը նախընթաց է ուրիշ բանի մը — էութեան: Իւրաքանչիւր արարած կը ներկայանայ իբրեւ գոյութիւն մը եւ էութիւն մը միաժամանակ: Ըսել, օրինակի համար, թէ դուն մարդ մըն ես, կը նշանակէ, թէ ունիս որոշ էութիւն մը, որ քեզ կը զատորոշէ ուրիշ արարածներէ եւ, միւս կողմէ՝ դուն կը հաստատես գոյութիւնը այս տեսակ էութեան մը:

Բայց ի՞նչ է էութեան եւ գոյութեան միջեւ եղած այսպիսի տարբերութեան մը կարեւորութիւնը: Գիտութիւնը, ինչպէս որ գիտենք, հիմնուած է մասնաւորներէ աւելի՝ ընդհանրականներու գիտակցութեան վրայ: Կը տեսնենք քանակ մը մեքենաներու, ծառերու, կենդանիներու եւ մարդոց, եւ որքան ալ մէկը միւսէն տարբեր երեւին, նոյն ցեղի կամ սեռի պատկանող բոլոր անդամներուն համար հասարակաց յատկանիշ մը կայ: Ա՛յս է էութիւն կամ իսկութիւն կոչուածը: Մեքենան այն է, որ կը հաշուարկէ ելեկտրականութեամբ եւ արագութեան մէջ կ՚ընդլայնի. անասունը այդպէս արարած մըն է, որ ունի զգայարաններ: Իւրաքանչիւր էութիւն կը ճշդուի շատ թիւով անհատներու մէջ: Բնախօսական եւ տեսական գիտութիւնները թէպէտ կը տարբերեն էութիւնը եւ գոյութիւնը, հարցադրումի չեն ենթարկեր ատիկա, թէ էութի՞ւնը գոյութեան կը նախորդէ, թէ գոյութիւնը՝ էութեան, որովհետեւ հոն բանի մը գոյութիւնը չ՚առնչեր անոր էութեան եւ ընդհանրականին: Բայց մարդուն, մա՛նաւանդ բարոյական եւ քաղաքակրթական մարդու պարագային, հարցը կը տարբերի: Տրուած ըլլալով, որ մարդը կազմուած է գոյութենէ եւ էութենէ, այս երկուքէն ո՞ր մէկն է որ միւսին կը նախորդէ: Ա՛յս է գլխաւոր հարցը Երկրորդ Համաշխարհային պատերազմէն ետք, որուն վրայ գոյութե-

նապաշտներուն առաջատար բաժին : Անոնք յայտարարեցին, թէ գոյութիւնը նախընթաց է էութեան եւ էութիւնը կախեալ է գոյութենէ :

Գոյութենապաշտութեան գլխաւոր ուղին չմտած, յիշենք, որ գոյութենապաշտութիւնը փիլիսոփայական այն ամբողջ համակարգը մը չէ, որ տիեզերքի մէջ յայտնուող իւրաքանչիւր երեւոյթի բացատրութիւն կու տայ : Չի հետեւիր հին եւ արդի իմաստասէրներու աւանդութեան, որոնք կը խօսին աշխարհի սկիզբին մասին, նիւթի եւ հոգիի բնոյթին մասին, լինելութեան մասին :

Գոյութենապաշտութիւնը միմիայն մարդկայնապաշտութեան ձեւ մըն է. իր առարկան ուսումնասիրելին է մարդը՝ ինչպէս որ է : Այնքան ատեն, որ մարդը կ'ապրի աշխարհի մէջ, գոյութենապաշտութիւնը կը դիտէ այս աշխարհը ոչ թէ աշխարհը-իր-մէջ, բայց ինչպէս որ մարդը ձուլուած է այս աշխարհի մէջ : Այսպիսով՝ բարոյախօսական հարցը կը կազմէ գոյութենապաշտութեան հիմնական կորիզը :

Սակայն ի՞նչ է կարեւորութիւնը այն գաղափարին, թէ մարդուն մէջ գոյութիւնը նախընթաց է էութեան, կամ ալ՝ հակառակը :

Էութեան նախընթացութիւնը գոյութեան վրայ ընդունելով՝ մենք պիտի դնենք տիպար մարդ մը, որուն հասնելու համար պէտք է անձնանանք ու մարդանանք : Այլ խօսքով՝ մեր գոյութիւնը պիտի առաջնորդուի դէպի որոշ նպատակակէտ մը, որ տիպար էութիւն մըն է, զոր կ'առաջադրենք Աստուածութեան, Բարիի, Առաքինութեան եւ Երջանկութեան նման եզրերով : Եթէ բոլոր մարդերը մասնակցին այս էութեան, պիտի թուի, թէ բոլորը իրենց ջանքը ի գործ պիտի դնեն հասնելու համար այս իսկութեան կատարելագործումին : Այսպէս, մարդուն մէջ էութեան նախընթացութիւնը իր գոյութեան վրայ՝ կրնայ նկատուիլ իբրեւ զինք իր գոյութեան առաջնորդող եւ ուղղող զօրութիւնը : Այս գաղափարը ներկայ է մասնաւորաբար հին յունական փիլիսոփայութեան մէջ, բայց կրօնքներու մէջ եւ ներկայ զանազան իմաստասէրներու մօտ, որոնք կը ներկայացնեն տիպար մարդ մը, հաստատ իսկութիւն մը, որ պէտք է առաջնորդէ մեզ մեր գործերուն մէջ, կամ աւելի ճիշդ՝ մեր էութեան :

Գոյութենապաշտութիւնը եկաւ հաստատելու գոյութեան նախընթացութիւնը էութեան վրայ : Ան կ'ուրանայ տիպար իսկութեան մը գաղափարը եւ կ'ընդունի, որ իսկութիւնները կը տարբերին անհատներու համաձայն եւ կը կազմուին իւրաքանչիւր անհատի գոյութեամբ : Գոյութենապաշտութիւնը կ'անտեսէ իսկութիւնները եւ միայն նկատի կ'առնէ այն՝ ինչ որ գոյութիւն ունի կամ գոյութիւնը անոր, որ գոյութիւն ունի : Ասոր համար է, որ անիկա յեղափոխած է մարդու ուսումնասիրութիւնը :

Անոնք, որ ըրին այս յեղափոխութիւնը, հետեւեցան փիլիսոփայական նոր մեթոտի մը : Անոնք չեն բացայայտեր իրենց վարդապետութիւնները կամ փիլիսոփայական գաղափարները համակից համակարգի մը մէջ, այլ կը դիմեն կարճ կամ երկար պատմուածքի, վէպի, թատերգութեան, լրագրերու եւ օրաթերթերու : Դանիացի Սէօրըն Քիրքեկարդ, նոր գոյութենապաշտութեան հայրը, նախակարապետն էր այս իմաստով : Սկսաւ իր գաղափարները գրել թերթերու մէջ, օրագրութեան ձեւով : Ան կը զգար այն ժամանակին առջեւ, թէ իր մահէն ետք, քանի մը փրոֆեսէօրներ պիտի ընդլայնեն իր գաղափարները իբրեւ փիլիսոփայական կատարեալ համակարգ մը, կազմուած՝ բաժիններէ, գլուխներէ եւ հատուածներէ : Հետագային, գոյութենապաշտները ուղղակի եւ կանոնաւոր միջոցներու դիմեցին : Այս ձեւի կա-

ւոր գործ մըն է, օրինակի համար, Սարթրի «Լինելութիւն եւ Ոչ-ըլլալ կամ «Անէութիւն» (L'Etre et le Néant), *հրատարակուած 1943ին, Սիմոն տը Պօվուարի* «Ուրիշներու արիւնը» — *որ ամբողջութեամբ կը բնակի Սարթրի գաղափարներուն մէջ — հրատարակուած 1945ին, Հէյտեկըրի* «Ի՞նչ է բնազանցութիւնը», *1938ին, եւ Մարսէլի 1930ի* «Բնազանցական ժուռնալը», *նաեւ իր* «Ըլլալ եւ ունենալ»*ը, որ լոյս տեսաւ 1935ին։*

Այս «տեսական» գործերը կարդալ դիւրին գործ մը չէ, անոր համար գոյութենապաշտները կ'օգտուին վէպերու եւ պատմուածքներու, իրենց գաղափարները յստակացնելու համար։ Այսպէս՝ իրենց օրէ օր աճող գործերուն հսկայ քանակը։ Սակայն գոյութենապաշտութիւնը միայն խմբ մը չէ, ուր բոլոր գոյութենապաշտները կը համաձայնին, կան ընդհանուր սկզբունքներ, որոնք նախապայմաններն են մտածումի մը գոյութենապաշտականութեան։

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐ

Գոյութենապաշտութիւնը կ'անտեսէ էութիւններ եւ ընդհանրականներ։ Այսպիսով հակառակ դիրքի վրայ կը կենայ մաթեմաթիքական մօտեցումին, որ ծնունդ կ'առնէ ընդհանուր սահմանումներէ։ Ան կը կեդրոնացնէ իր ուշադրութիւնը միայն ինչ որ գոյութիւն ունի մարդէն եւ մարդով։ Գոյութենապաշտները կը յայտարարեն, թէ մշակոյթն է — մեր մշակոյթը — որ կ'որոշէ զանազան անհատներու միջեւ հասարակ յայտարարի մեր հասկացողութիւնը — մարդկութեան էութիւնը։ Սակայն ի՞նչն է, որ անհատը անօրինակ, առանձնայատուկ կը դարձնէ, կը խուսափի մեզմէ շատ յաճախ։ Կը տեսնենք զգայուն կամ շատ գործունեայ անհատ մը եւ շուտով զայն կը դասաւորենք մեր՝ դիտած թիփերէն *մէկուն մէջ, ինչպէս՝ տաքարիւն, զգայուն, [illegible], եւայլն։ Կը խօսինք մեր հոգեբանական տրամադրութեան համաձայն, որովհետեւ զայն կը դասաւորենք ուսումնասիրուած հոգեբանական տեսակներու վրայ, եւ այսպիսի դասաւորում մը կը ձախողի համընկնելու իր տրամադրութեան ճշգրիտ իրողութեան հետ։ Անոր համար է, որ գոյութենապաշտը կը ջանայ դիտել տեղատուութիւն-մակընթացութիւն տրամադրութիւնը, որ անշուշտ իր ներգործումը ունի հոգեբանական կեանքին նախքան որ տրամադրութիւնը կազմաւորէ այսպիսի տրամադրութիւններ որոշ տեսակներու մէջ, ինչպէս՝* զզուանք, միտք *կամ* կամք, *զոր օրինակ։ Այս ձեւի բաժանում մը կարելի չէ հոգեբանական տրամադրութիւններու մէջ։ Արդէն կրնանք անդրադառնալ, թէ ինչո՛ւ գոյութենապաշտին համար աւելի դիւրին է իր գաղափարները ներկայել վէպի կամ պատմուածքի միջոցով, քան թէ զուտ ճարտարապետական, իմաստասիրական գործերով եւ դրութիւններով։ Որովհետեւ պատումը կը ներկայացնէ անձին եւ մասնաւոր հարց մը, մինչդեռ փիլիսոփայական գործ մը կը պարփակէ տեսութիւններ եւ ընդհանուր կարծիքներ, եւ գոյութենապաշտը կրնայ խորհիլ, թէ անոնք երեւակայական են, առանց իրաւ գոյութեան։ Տարբերութիւնը դասական եւ ակադեմական պատմուածքներու, վէպերու հեղինակներուն եւ գոյութենապաշտներուն միջեւ այն է, որ առաջինը կը ջանայ ներկայացնել ընդհանուր տիպարներ, ինչպէս՝ ոճրագործը, կծծին, կրքոտը, պոռնիկը կամ հերոսը, մինչդեռ գոյութենապաշտը կ'ուսումնասիրէ առանձնայատուկ հարց մը, ինչպէս որ է, եւ ոչ թէ ընդհանուր տիպար մը՝ առանց իրողութենական գոյութեան։ Անոր համար չէ՞, որ մենք պարմանքով կը հիանանք երբ առաջին անգամ կար-*

դանք այն պատմուածքները կամ թատերգութիւնները, որոնք ստորագրուած են Ժան-Փօլ Սարթրի, Սիմոն տը Պովուարի, Կապրիէլ Մարսէլի, Ալպեր Քամիւի եւ այլ գոյութենապաշտներու կողմէ: Գոյութենապաշտութիւնը վերադարձ մըն է դէպի խորապէս ընական, անմիջական ապրող ներկայութիւնը, դէպի մտածողական անհատը:

Երբ նկատենք որոշ անհատ մը, որ գոյութիւն ունի եւ կը գործէ որոշ պարագաներու մէջ, չե՞նք կրնար որոշ դատաստան մը կազմել իր մասին, որ կրնայ իր էութիւնը ըլլալ. կամ՝ անկարելի է սկսիլ գոյութենէն եւ հետզհետէ ստանալ գիտութիւնը էութեան անոր, որ գոյութիւն ունի: Քիրքեկարտ կը մերժէ այսպիսի հաստատականութիւն մը, երբ կ'ըսէ, թէ պէտք չէ գոյութիւնը ինք-իր-մէջ նկատի առնենք իբրեւ էութիւն, ինչպէս կ'ընէ Տեքարթ երբ կ'ըսէ. «Կը խորհիմ, ուրեմն կամ», եւ իմ գոյութիւնս ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ գոյութիւնը այն արարածին, որ կը մտածէ: Սակայն, կ'ըսէ Քիրքեկարտ, եթէ ըսենք, որ գոյութիւնը զետեղուած է մտածումի արարքով, այդ հակասութիւն մը պիտի ըլլայ, որովհետեւ մտածումը կ'անջատէ ճշմարտութիւնը գոյութենէն (մտածումը նկատի կ'առնենայ իբրեւ էութիւն եւ ոչ թէ գոյութիւն): Եթէ մենք սկսինք գոյութենէ հասնելու համար որոշ դիտանելի էութիւններու, նկատի առած կ'ըլլանք գոյութիւնը ինքնին իբրեւ էութիւն մը, նոյնիսկ եթէ գոյութենապաշտներ հաւատան գոյութեան նախաներկայութեան:

«ԳՈՅՈՒԹԻՒՆ» ԵԶՐԻՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ ԳՈՅՈՒԹԵՆԱՊԱՇՏՆԵՐՈՒ ԵԶՐԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Այս փիլիսոփայութեան մէջ գոյութիւնը սահմանել դիւրին չէ, որովհետեւ գոյութիւնը էութեան ստորոգելին չէ, այլ՝ ենթական բոլոր ստորոգելիներուն: Գոյութենապաշտը, օրինակի համար, չ'ըսեր. «ես միջահասակ եմ, ճերմակ մորթ ունիմ, սեւ ակնոցներ» եւ, հետեւաբար, «գոյութիւն ունիմ ես»: Այլ՝ «ես միջահասակ չեմ եւ ճերմակ մորթ չունիմ, բայց այնքան ատեն, որ ես գոյութիւն ունիմ»: Մենք կ'ըմբռնենք գոյութիւնը ինչի մէջ որ գոյութիւն ունի եւ ոչ թէ գոյութիւնը ինք-իր-մէջ: Կ'ըսենք «բաներ գոյութիւն ունին, սակայն, խոհականութեան մէջ, անոնք միայն անկախ գոյութիւն չունին»: Բաները իրապէս գոյութիւն չունին, մինչեւ որ մենք անոնց չհաղորդուինք: Կարելի չէ խորհիլ գոյութեան մասին, բայց այն մասնաւոր բանէն, որ ուղղակիօրէն կ'առընչուի գիտակցութեան հետ:

Գոյութիւնը ձեւ մը կամ վիճակ մը չէ, այլ՝ արարք մը: Քարեր, բոյսեր կամ որեւէ այլ բան գոյութիւն չունին մեր մտային արարքէն դուրս. ա՛ն միայն կրնայ երաշխաւորել անոր գոյութիւնը:

Գոյութիւնը գոյութենապաշտներու եզրաբանութեան մէջ չի մատնանշեր բանի մը ըլլալը, ոչ ալ անոր անցումը մէկ վիճակէն միւսը: Երկաթի այն կտորը, որ կը շիկանայ կրակի ազդեցութեան տակ՝ ուրիշ բան չ'ըլլար, նոյնպէս անիւը, որ կը դառնայ ջուրի ճնշումին տակ՝ ուրիշ բան չ'ըլլար: Փոխուելու այն վիճակները, որ մետաղը կ'ունենայ գոյութիւն ունի արդիւնքներու պատճառներուն մէջ: Բնութեան երեւոյթը նոր բան արտադրելու այսպիսի պահանջք մը չ'ընդունիր: Ասիկա հիմնական յատկանիշն է մակընթացութեան, որ կը հարկադրէ ընտրելու ազատութիւնը, հարազատ գոյութեամբ: Գոյութիւնը կ'ըլլայ մարդու յատկանիշը միայն: Ամէն մարդ չէ, որ կ'ապրի հարազատօրէն եւ կը հրճուի այսպիսի ընտրութեան կարելիութեամբ: Շատ *մարդեր կը կորսուին ամբոխին մէջ եւ չեն ընտրեր հարազատութիւնը: Ինչպէս կ'ըսէ Հէյտէկըր «անոնք չեն ապրիր վաւերականօրէն»: Սարթր, Եասբըրս եւ Հէյտէկըր կ'ընդունին, թէ ան՝ որ կ'ապրի հարազատօրէն, կ'ընտրէ ինքնիրեն համար եւ ինքզինք կ'ընէ:*

Անկարելի է մեզի համար ապրիլ այնպէս՝ ինչպէս որ ծնանք: Այն մարդը, որ կը հաստատէ ինքզինք մասնաւոր խումբի մարդոց մէջ, ա՛լ գոյութիւն չունի գոյութենապաշտութեան իմաստով, որովհետեւ այլեւս չ'ընտրեր, եւ գոյութիւնը միայն ու միայն ընտրութիւն մըն է, եւ մեռեալ կէտ մը անկարելի է: Գոյութիւն ունենալու համար պէտք է անընդհատ դաւաճանենք այն արարածը, որ մենք եղանք նախկին ընտրութեան միջոցով եւ այն արարածը, որ մենք կ'ուզենք ըլլալ: Միեւնոյն ատեն հաստատ մնալ, իրբեւ թէ հասած ենք վերջնական սահմանի մը՝ անկարելի է, որովհետեւ գոյութիւնը միշտ մեր եղածին անդրանցումն է, անանջատելի կարելիութիւն մը:

Հէյտէկըրի սահմանումը գոյութեան (existence) *կը հիմնուի այն իրողութեան վրայ, որ մարդկային իրականութիւնը էապէս ըլլալութիւն մըն է դէպի* (a being towards)*: Այսպէս, մարդու էութիւնը, որ կը կոչուի գոյութիւն՝ պէտք է միշտ ըմբռնուի իբրեւ դուրս կայնիլ: Ստուգաբանական ծանօթութիւն մը պիտի օգնէ վերլուծանելու, թէ ինչպէս անհատի մը էութիւնը կրնայ ինքզինքէն դուրս կայնիլ:* Existence *բառը ծնունդ կ'առնէ լատիներէն* existere *բառէն, որ կը նշանակէ յառաջ գալ, բարձրանալ: Հէյտէկըրի թէզը այն է, որ գոյութիւն ունենալ, ինքզինքէն անդին կենալ, անհատին էութիւնն է: Այս պարագային անհատին դուրս կենալը նկատի կ'առնուի իր յարաբերութեամբ աշխարհի հետ: Հէյտէկըրի համար, անհատը երբ ինքնին դուրս կը կենայ աշխարհէն, ըլլալութիւն մըն է աշխարհի մէջ. յատկանիշ մը, որ կրնար հաճելի թուիլ Նիցշէին, հակառակ իր ընդհանրական պարունակութեան: Տեղին է նշել, թէ Նիցշէի գործերուն ազդեցութիւնը մեծ եղած է գոյութենապաշտութեան վրայ՝ այն իմաստով, որ իր թեմաթիք նիւթերու ներմուծումը գոյութենապաշտներու գործերուն տուած են համ: Գոյութենապաշտները կրցան բանալ այն օրկանական ներկայութիւնը, որ կար իր մտածումներու այն փոթորիկին մէջ, որ կը կոչուի* «Այսպէս խօսեցաւ Զարադուշտրա»*: Նիցշէ կ'ըսէր, որ գոյութիւնը դատուի իր անորոշ նկարագրէն եւ աւելի զօրաւոր կերպով կը հաստատէ, թէ գաղափարը ամենաբարձր արդիւնքի եւ հաճոյքի՝ վտանգաւոր կերպով ապրիլն է, անորոշութեան եւ տագնապի մէջ. դրդապատճառ մը, որուն սերտ կ'առնչուի գոյութենապաշտներու տագնապին* (Anguish)*: Իր* «Ուրախ իմաստութիւն» *հատորին մէջ Նիցշէ կը հարցնէ.* «Ուրեմն գոյութիւնը որեւէ նշանակութիւն ունի՞ — հարցում մը, որ իր ամբողջ խորութեան մէջ կատարելապէս լսուելու համար դեռ քանի մը դար կը պահանջէ»:

ԷՈՒԹԵԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆԸ

Կ'ընտրենք մեր էութիւնը, երբ կ'ընտրենք այն անձի տեսակը, որ կ'ուզենք ըլլալ: Այս իսկութիւնը յաջորդող է գոյութեան անոր համար, որ մենք ընտրելու համար պէտք է նախ գոյութիւն ունենանք:

Միայն մարդուն մէջ գոյութիւնը նախորդող է էութեան, որովհետեւ աշխարհի մէջ միայն մարդը կը վայելէ ընտրութեան ազատութիւնը: Ուրիշ արարածներ եւ բաներ ենթակայ են որոշադրութեան (determinism)*, այսինքն անոնց էութիւնը նախորդող է իրենց գոյութեան: Պատրաստութիւն կամ կա-*

բազմազանութիւն մը կայ հանքին մէջ, անդադար, նորանոր եւ այլ պայմաններու ներքեւ զանազան ձեւ: Բոլոր փոփոխութիւնները, որ ամէն կ'ունենան հանքին կամ օրկանական բջիջին մէջ, կը թելադրեն նախօրօք պատրաստութիւն մը եւ փոփոխութիւնները, որոնց կ'ենթարկուին՝ բնազդականօրէն արձանագրուած են: Ճիշդ հակառակն է մարդը. որուն պայմաններուն տակ ան կրնայ ընտրութիւն մը կատարել նախապատուութիւններու միջեւ եւ յետոյ կը վճռենք, թէ ինչ ընտրած է, նաեւ մասնակցութիւնն ու ներկայացուցչութիւնը այս ընտրութեան՝ իր անձին վրայ: Կրնանք դիտել մարդու մը էութիւնը իր ընտրութիւններէն ետք, իսկ ընտրութիւնը կը յենի գոյութեան վրայ:

Գոյութենապաշտութեան ըմբռնած ազատութեան դիմաց մէկը կրնայ հարց տալ՝ կրնայ պատահիլ, որ ընտրութիւն մը կախում ունենայ ժառանգականութենէ, միջավայրէ կամ նախկին փորձառութիւններէ: Գոյութենապաշտը կը պատասխանէ, թէ այս կապուածութիւնները անուրանալի ըլլալով հանդերձ, մենք պէտք է զատորոշենք մարդը իր ինչ ըլլալուն եւ ինչ չըլլալուն միջեւ: Ինչ որ ան չէ տակաւին, մենք կ'ընդունինք իբրեւ հում նիւթ, որուն մարդ կրնայ ձեւ ու իմաստ տալ իր յարաբերական ազատութեամբ: Օրինակի համար, եթէ դուն տգեղ ես կամ գեղեցիկ, կամ բանուորի կամ միլիոնատէրի զաւակ, կամ եթէ անձրեւոտ է կամ չոր, անկարելի է բան մը ընել այս իրացութիւններուն դէմ, բայց կրնաս որոշ դիրք մը ճշդել անոնց դէմ, կրնաս հպարտանալ գեղեցկութեամբդ եւ ամչնալ տգեղութենէդ, կրնաս ընդունիլ դիրքդ կամ ապստամբիլ անոր դէմ. նոյնն է պարագան ազատ անձի մը՝ իր անցեալին հետ: Ենթադրենք, թէ մարդը վատնեց իր երիտասարդութիւնը գինովութեան մէջ, փախստական աշխատանքէ. անկարելի է, որ իր կեանքէն ջնջէ կամ ջնջէ անցեալի այս պատառը, սակայն կրնայ ապագայ դիրք որոշել: Կրնայ ապստամբիլ անցեալին դէմ եւ անցեալը այլեւս նոյնը չէ, ինչ որ ինք ստեղծած էր անոր մէջ: Նոյնիսկ եթէ ընդունի աղքատիկ անցեալ մը, ան առթեր կ'ըլլայ իր ներկային, որովհետեւ վերջինը արդիւնք է իր ընտրութեան: Ասիկա անշուշտ բարոյագիտական օրինակ մը չէ, կրնայ նաեւ հակառակը պատահիլ: Խնդիրը սա է. իրողութիւնը, որ մարդ կ'ընտրէ, կը նշանակէ, թէ ան յստակ եւ ուրիշ դիրք մը կ'ընդունի՝ ուրիշ դիրք մը ընդունելու փոխարէն եւ այս կախում ունի իր ազատ պայմաններէն: Այսպիսով գոյութենապաշտները կ'ընդունին ընտրուած դիրքորոշում մը ազատ եւ ստեղծագործ՝ մարդուն համար, որ կրնայ ձեւել եւ ձեւաւորել աշխարհը: Մարդը կապուած է իր միջավայրին եւ եթէ միջավայրը չըլլար, ոչինչ պիտի մնար մարդու գիտակցութեան մէջ: Զատորոշումը աշխարհին ինք-իր-մէջ եւ աշխարհը յարաբերականօրէն մեզի հետ ինքզինքին համար: Արտաքին աշխարհը ինք-իր-մէջ մեր հակակշիռէն դուրս է. ըսել չենք կրնար յաղթել անոր եւ անօգ ենք անոր առջեւ. գալով աշխարհին յարաբերականօրէն մեզի հետ՝ մենք կրնանք բան մը ընել այդ ազատութեամբ: Աշխարհը յարաբերականօրէն մեզի հետ՝ մարդկային աշխարհն է: Գոյութենապաշտները կ'ընդունին, որ ձգտինք: Իմաստուն մարդը, ըստ Պղատոնի, Արիստոտէլի, Եպիկուրի եւ մենք կը ձեւենք աշխարհը եւ աշխարհը ձեւելով մենք մեզ կը ձեւաւորենք այն իմաստով, որ մենք կը ստեղծենք հոգեկան վիճակներ մեր մէջ եւ այս վիճակները մեր հակակշիռին եւ ազատութեան ծիրին մէջ կը գտնուին, մինչդեռ արտաքինները դուրս են անկէ:

Գիտակցութիւնը ինքզինք չ'ըմբռներ (ինքզինք ստեղծելու իմաստով) մինչեւ որ ան ըմբռնէ ինչ որ աշխարհն է յարաբերականօրէն մեզի հետ:

ԻՆՉՊԷՍ ԵՒ ԻՆՉ ՕՐԷՆՔՆԵՐՈՒ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱՅ ԿԸՆՏՐԵՆՔ

Երբ կ'անդրադառնանք յոյներու քաղաքական փիլիսոփայութեան, կրօնքի կամ նոյնիսկ ԺԸ. դարու անաստուածեան իմաստասէրներուն, կը գտնենք, որ այս բոլոր փիլիսոփայութիւնները եւ կրօնները կը ճանչնան գոյութիւնը տիպար մարդու մը, որուն եթէ ոչ անհրաժեշտ, գոնէ լաւ է որ ձգտինք: Իմաստուն մարդը, ըստ Պղատոնի, Արիստոտէլի, Եպիկուրի եւ ստոյիկականութեան, իմաստուն մարդը, զոր կրօնները կը նպատակադրեն, ֆիզիքական եւ մտային հանճարներու մարդը, զոր Վոլթէր փառաբանեց, ճշմարիտ գիտութեան մարդը, զոր Օկիւստ Քոնթ ջատագովեց, ասոնք բոլորը տիպար անձեր էին, որոնք ունէին որոշ էութիւններ եւ մարդը պէտք է ջանար այդ յատկութիւնները իր մէջ եւս մարմնացնել:

Գոյութենապաշտը, ընդհակառակն, չջատագովեր քաղաքական որեւէ սկզբունք, ոչ ալ որեւէ տիպար մարդ, որուն քայլերուն պէտք է հետեւինք: Մեզմէ իւրաքանչիւրը ինքն իրեն պէտք է ստեղծէ իր օրէնքներն ու սկզբունքները. քաղաքական սկզբունքները որեւէ տեղ չեն արձանագրուած — ինչպէս ասոնք կը կարծեն — այլ մարդը ի՛նք պէտք է հնարէ զանոնք: Ասիկա տրամաբանական արդիւնքն է էութիւններու գոյութեան նախընթաց ըլլալու մերժումին:

Եթէ մարդ մը ուրիշէ խրատ հայցէ կամ իր ազատութիւնը որոնէ ուրիշ վստահելիի մը ձեռքերուն մէջ, այս արարքը կը մատնանշէ սկզբունքներու հանդէպ հաւատքը կամ ասոնց մարդուն համար տիպար յատկութիւն մը ունենալու գաղափարին գոյութիւնը: Գոյութենապաշտութիւնը չի խօսիր հաստատուն էութեան մասին, ոչ ալ մարդու գոյութեան նախորդող սկզբունքներու մասին:

Ըստ գոյութենապաշտներու, մարդ կ'ապրի իր կեանքը խաւար գիշերներու մէջ, խարխափելով ճամբու մը վրայ, որուն երկու կողմերը անդունդներ կան, իւրաքանչիւր քայլափոխին եւ, որեւէ վայրկեան ենթակայ է ինալու եւ անօգուտ է որեւէ լոյսի սպասել, որովհետեւ այդպիսի լոյս մը բնաւ պիտի չյայտնուի: Նոյնիսկ եթէ մարդը կ'ուզէ սպասել, կեանքը կ'ընթանայ նաեւ առանց իրեն: Նոյնիսկ եթէ ինք չ'ուզեր ընտրել, ճակատագիրը եւ պատահականութիւնը կը պահանջեն ընտրութեան որոշում մը եւ մեզի համար անկարելի է փախչիլ մեր կաշկանդումէն, որ է՝ մեր գոյութիւնը աշխարհի մէջ: Աշխարհի մէջ մեր արմատացած ըլլալու հանգամանքը մեր կամքին կամ ընտրութեան արդիւնքը չէ, որովհետեւ մեր գոյութենէն առաջ մեր խորհրդակցութեան չէին կանչած, ոչ ալ հարցուցած էին, թէ մեր գոյութիւնը կը փափաքի՞նք թէ ոչ:

Որովհետեւ գոյութիւն առած ենք, ուրեմն պէտք է ընտրենք: Քիրքըկարտ կ'ըսէ, թէ մեր ընտրութիւնը միայն դիպուածի եւ համաձայնութեան արդիւնք է, եւ Սոկրատի մեծութիւնը միաստուածութեան եւ հոգիի անմահութեան համար ըրած իր ջատագովանքին մէջ չի կայանար, այլ ա՛յն վայրկեանին, որ ան յանձն առաւ այսպիսի դիրք մը ընտրելու, եւ պատրաստ՝ դիմագրաւելու այդ դիրքի բոլոր հետեւանքները:

ԳՈՅՈՒԹԵՆԱՊԱՇՏԱԿԱՆ ՍՈՍԿՈՒՄԸ

Անգլերէն dread *բառը թարգմանուած է իբրեւ սոսկում, անձկութիւն, երկիւղ, ահ, ակնածանք, կասկածութիւն, տարակոյս:* Dread*ի մթնոլորտը* *այս բոլորին համադրումն է։ Սակայն այս յօդուածին մէջ հայերէն սոսկում բառն է, որ պիտի օգտագործուի։*

Երբ սկզբունքներ եւ չափանիշներ, որոնք մարդ կ'ընտրէ եւ որոնց կը հետեւի իր կեանքի ընթացքին՝ կը ջնջուին․ երբ մարդ կը զգայ, թէ ինք պարտաւոր է ընտրելու, սակայն առանց այն բարոյական սկզբունքին, որ կ'առաջնորդէ զինք եւ կը դառնէ ճիշդն ու սխալը իր ընտրութեան, մարդ կը յանձնուի անձկութեան եւ կը փախչի այս աշխարհի մէջ ըլլալու իրողութենէն։ Այս տառապանքը կամ գոյութենապաշտական սոսկումը զօրաւոր զգացում մըն է, որ կը կրծէ մարդուն էութիւնը, երբ ան կը գիտակցի, թէ դժկամօրէն գլորած է այս աշխարհի մէջ եւ պարտաւոր է ընտրել, առանց լիովին գիտակցելու իր ընտրութեան հետեւանքներուն։ Չի կրնար արդարացնել իր ընտրութիւնը, որովհետեւ սկզբունքներ կամ չափանիշներ չկան, որոնց համաձայն կատարէ իր ընտրութիւնը։ Այսպիսի զգացում մը տառապալից է, նաեւ վեհ, որովհետեւ անիկա զինք կը ծանօթացնէ վաւերական գոյութեան։

Քիրքեկարտ կը նկատէ սոսկումը իբրեւ տրամադրութիւն մը, որ կը յաղթէ այն անհատին, որ կ'ընդգրկէ իր ազատութեան՝ իբրեւ իր անձին ապագայ կարելիութիւնը։ Ըստ Հէյտեկերի, սոսկումը կ'արտայայտէ Անձի անհաղորդականութիւնը, զինք մէկդի դնելով, այսպիսով կտրելով Մէկուն շղթաները անոր մէջ եւ առաջնորդելով զայն դէպի ինքնարտայայտման ազատօրէն ընտրուած կարելիութիւններ։ Այնինչ՝ անձը կ'որոշէ, թէ ինչ պիտի ըլլայ։ Երկիւղը կը յայտնաբերէ այս ազատութիւնը, խորհրդաւորութի՛ւնը, վտա՛նգը։ Սոսկումը կը սպառնայ, թէեւ ոչ բացայայտօրէն, այն անձին, որ կ'ապրի ինչպէս Մէկը։ Եւ երկիւղի այս սպառնալիքը կրնայ ներկայ ըլլալ կեանքի առօրեայ արտայայտութիւններուն մէջ։ Քիրքեկարտ հարազատօրէն կը բացատրէ զայն իր «Սոսկումի մտապատկերը» *գործին մէջ․* «Եւ ոչ մէկ Մեծ Հաւատաքննիչ իր տրամադրութեան տակ ունի այս ահաւոր չարչարանքները, զորս սոսկումը ունի․ եւ ոչ մէկ լրտես գիտէ այնքան վարպետօրէն յարձակիլ այն մարդուն վրայ, որմէ կը կասկածի, ընտրելով անոր ամէնէն տկար ակնթարթը, եւ չի գիտեր ինչպէս պէտք է լարէ որոգայթներ, ուր ան կրնայ բռնուիլ ու բակորդուիլ՝ ինչպէս որ սոսկումը գիտէ։ Եւ ոչ մէկ սրամիտ դատաւոր գիտէ ինչպէս պէտք է հարցաքննէ, քննելու մեղադրեալը, ինչպէս երկիւղը կ'ընէ, որ երբեք թոյլ չի տար անոր փախուստը, ո՛չ շեղումով, ոչ ալ աղմուկով, ո՛չ գործի մէջ, ո՛չ խաղի, ո՛չ օրուան ընթացքին, ոչ ալ գիշերուան»։

Գոյութենապաշտութեան կորիզն է սոսկումը։ Այս կապը՝ սոսկումին եւ մէկու մը աշխարհ ըլլալուն՝ Քիրքեկարտ կը շարունակէ քիչ մը անդին․ «Անոր՝ որ շատ լաւ գիտէ կեանքի կարելիութիւնները, սոսկումը կը դառնայ ծառայասէր ոգի մը, որ առանց անոր կամքին կ'առաջնորդէ զայն ուր որ ան պիտի երթայ։ ···Ցետոյ երբ կը յայտարարէ ինքզինք··· ան չ'ընկրկիր··· Ցետոյ սոսկումը կը մանէ անոր հոգիին մէջ եւ կը հետախուզէ, անոր մէջէն դուրս հանելով բոլոր սահմանաւոր եւ մանր բաները, եւ այսպէս առաջնորդելով զինք ուր որ ան պէտք է երթայ»։

Ըստ Հէյտեկերի, սոսկումը կը կազմէ այն երեք երեւոյթներու միացումը, որոնք կը կառուցեն անձը։ Հէյտեկեր զանոնք կոչած է Հոգ (Sorge), *թերեւս այս բառին միջոցով շեշտելով մտահոգութիւնը աշխարհին եւ մարդուն․ Հոգ կազմուած է գոյութենականութիւն* (existentiality) *ինք իր անձէն առաջ ըլլալու վիճակէն։* Իրողութենականութիւն (Facticity) *աշխարհի* *մէջ մտահոգ կացութեան մը մէջ ըլլալ, եւ* Ինկածութիւն (Fallenness) *ներծծուիլ աշխարհի մէջ:*

Անհատ մը ուժ-մըն-է-ըլլալիք, որուն ինքնահասկացողութիւնը ցոյց կու տայ իր կարելիութիւնները ապագային մէջ: Անձ մը լինելութիւն-մըն-է-դէպի, այս ապագային՝ դէպի ամէնէն հարազատ փորձարկումը իր ամէն կարելիութիւններուն: Ինչի՞ մէջ կը կայանայ այս հարազատութիւնը: Ըստ Հէյտեկըրի, անիկա բարոյական նշում մը չէ ճիշդի կամ սխալի. հարազատութիւնը ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ աշխարհի մէջ ըլլալու կարելի միջոցներէն մէկը: Իր ընական առումով մեր առօրեան անհարազատ է, որովհետեւ մեր հակակշիռին տակ չէ. «Մենք մեզ կը զուարճացնենք՝ ինչպէս Մէկը կը զուարճանայ, մենք կը կարդանք, կը տեսնենք, կը դատենք գրականութիւնը եւ արուեստը՝ ինչպէս Մէկը կը դիտէ եւ կը դատէ»: *Այս Մէկը, որ կ'իշխէ մեր առօրեային* այս *անձը կամ* այդ *անձը չէ, ոչ ալ* բոլոր *մարդերն են: Բայց իրականին անիկա այն* Ոմն *է, որ կը զատէ եւ կ'որոշէ, այսպիսով բան անձէն առնելով անոր պատասխանատուութիւնը: Սակայն երբ մէկը փախուստ կու տայ իր կարելիութիւններէն, արդէն կը նախենթադրէ ճանաչում մը այդ կարելիութիւններուն: Ցամենայնդէպս, ազատութեան կարելիութիւնը [illegible] է պատեհութիւնը, որ մեզ կը հեռացնէ ընել այնպէս՝ ինչպէս Մէկը կ'ընէ-էն դէպի՝ ընել այնպէս ինչպէս ես կ'ընտրեմ ընել: Այս պահն է, որ կը հայթայթուի սոսկումի ազդարարութեամբ: Սարթրի* angoisse*ը* — dread*ի իր հաւասարեցումը — նոյն կէտէն կը սկսի: Սարթրի պատկերացուցած տիպերքին մէջ մարդ դատապարտուած է ազատ ըլլալու. ազատութեան միակ սահմանը ազատութիւնն է. միակ բանը, զոր չենք կրնար ընել՝ ազատ ըլլալէ դադրիլն է: Մեր ազատութեան փորձառութիւնը կ'ունենանք սոսկումի մէջ: Անցեալը կը մնայ իմս՝ իր ընական յարաբերութեամբ իմ ազատութեանս հետ, ես էի, որ զայն աշխարհ բերի: Գալով ապագային, ճիշդ է, որ ես հիմա իմ ապագաս չեմ, բայց ապագան իմ ապագաս է: Սոսկումի միջոցով մարդ իր ազատութեան գիտակցութիւնը նուաճելէ ետք՝ հարցը հոն է, որ սոսկումը գիտակցութիւնն է այն իրողութեան, որ ես իմ ապագաս եմ* զայն չըլլալու *ձեւին մէջ: Գիտակից եմ ապագայ ազատութեանս, այսինքն՝ ըլլալիքիս, որուն համար պատասխանատու եմ, սակայն իմ ներկայ հակակշիռիս տակ չէ, այն պարզ պատճառով, որ ապագայի՛ կարելիութիւն մըն է, բան մը, որ հիմա իրական չէ: Իր* Եսի մականցումը (The Transcendence of The Ego) *գործին մէջ Սարթր կ'ըսէ.* «Իւրաքանչիւր երկվայրկեանը մեր գիտակից կեանքին կը յայտնէ մեզի ստեղծագործութիւն մը ex nihilo... Յուսաբեկող բան մը կայ մեզմէ իւրաքանչիւրին համար բռնել արարքին մէջ այս անխոնջ ստեղծագործութիւնը, որուն ստեղծագործողները մենք չէինք»:

Սակայն միմիայն մարդն է, առանձին եւ առանց պատճառի, պատասխանատու թէ՛ իր լինելութեան եւ թէ աշխարհի լինելութեան, քիչ մը Նիցչէի գերմարդը յիշեցնող, որ կ'օրէնսդրէ բարոյական արժէքները եւ կ'որոշադրէ աշխարհի նշանակութիւնը, կարեւորութիւնը՝ եթէ ունի:

ՎԵՀԱՆՈՅՇ ԹԵՔԵԱՆ

(Մնացեալը յաջորդով)

Նոր Գիրքեր

ՀԱՍԱՆՔ Ի ՎԱՐ

(ՆՈՒՊԱՐ ԱԿԻՇԵԱՆ)

«Հասանք ի վար» պատմուածքներու հատորը լոյս տեսած է Պէյրութ, 1976ին Հանրածանօթ կալուածներու միանձնեայ գինեգործի (Փառամազ-Մարտի) ժամանակ, յառաջակ թուղթի վրայ, մաքուր տպագրութեամբ: Այս քանինէզը կը տրուի անշուշտ Սեւան հրատարակչատունին, որ չէ լքած գրականութեան համար տագնապի պարկեշտութիւնը, երբ գաղութայնութիւնը անձնական իրողութիւն մըն էր մշակոյթի հայկական այս կեդրոնէն, Լիբանանի սահմաններէն դուրս նետուելուն:

Գիրքը ունի «Ներածական» մը, զոր ստորագրած է Երուանդ Ազատեան եւ վեց պատմուածքներ, հեղինակէն՝ գրուած 1959–1968 տասնամեակ ժամանակաշրջանին: Ցաւելով ծանօթութիւն պիտի չըլլար, եթէ նշուի միջնակայքը, ուր կը շարժին ու կը գործեն պատմուածքներուն տիպարները — Սանֆրանսիսքօ, Սաքրամէնթօ, Պոսթըն, ուր բնակութիւն հաստատած է, եթէ չենք սխալիր, Նուպար Ակիշեան: Թէ հատորին մէջ տեղ գտած պատմուածքները պարբերաթերթերու մէջ կանխապէս լոյս տեսա՞ծ են՝ յայտնի չէ: «Ներածական»ին սկիզբը Ե. Ազատեան կը գրէ.

«Այսօրուան ներկայացուածը վկայութիւն մըն է երիտասարդ այլ հասուն գրողի մը անձին ու գործին մասին. վկայութիւն՝ որուն մասին ո՛չ գիրքը պիտի խօսի եւ ոչ ալ գիրքէն դուրս որեւէ աղբիւր: Վկայութիւն՝ երկունքի մը մասին, որ Նուպար Ակիշեան գրողին եղաւ, եղափոխութեան երկար ու քննադատուած ընթացքով մը»:

Ուրեմն, մեր հարցումին պատասխանը կ'ըլլայ՝ ոչ:

Դիւրացնելու համար գրախօսականի աշխատանքս, ընթերցողին կը հրամցնեմ հետեւեալ պարբերութիւնը «Ներածական»էն.

«Դժուար է բնորոշել, թէ շահնուրեան գրականութեան յանձնառո՞ւ էր սկսեալ Ակիշեանի արձակը «պանդուխտ իրականութեան մը» պատկերումին, թէ այդ պատկերումն էր, որ առաջնորդեց գրողը համապատասխան ձեւով ու մթնոլորտով գրականութեան մը մկրտութեան…»:

«Ներածական»ի լեզուն եւ ոճային կառոյցը կը բխին, կարելի է ըսել, գրական չափազանց շնորհքէն այն ակէն, որմէ «Հասանք ի վար»ի հեղինակը՝ Ն. Ակիշեան կը գոհացնէ տրամաբանութեան իր պահանջը եւ շնորհիւ պատկերացման ուժային սեթեւեթանքին, պատմուածքը դուրս կու գայ երթէն, կը մթագնի. շարժումը, որ կենդանութեան յատկանիշն է՝ կը դադրի, երբ որ Ակիշեան աշխատանքի կը լծէ նկարիչի վրձինը եւ երանգապնակը: Ի վերջոյ նիւթը կը ծռայի, վրձինը կը թանձրացնէ պատկերին հաւասար ու պարզունակ խօսքը, անոր վրայ նետելով նկարագրականին մէջ գոյներուն խառն երանգը:

Ընդհանրացումի մէջ մտնելէ առաջ նշենք, որ Ն. Ակիշեանի պատմուածքներուն հողը ամերիկեան ամենօրեայ ազատութեան պրատուէջական նեղ աշխարհն է, իր կիսամերկ պարուհիներով, ներծծուած թարմ աղջիկներով՝ ամէն ճաշակի համար, աղտոտ մուտքերով, վայելքներով, ուր սիրելը կիրք է, հանդէս տուած կինը՝ բոզ…

Անոնց բացառութեամբ՝ Ն. Ակիշեանի հերոսները Միջին Արեւելքէն — Պէյրութէն, Թեհրանէն եւ Պոլսէն Ամերիկա թառած-գաղթած, անհաստատութենէ պարպուած, համայնքէ խոյս տուած, իրենց անձնական շահերուն առջեւ ճորտացած հայ երիտասարդներ են, երբեմն համալսարանական ուսանողներ: Եւ ահա այս տղաքն են, որ ո՛չ պանդուխտի երես ունին եւ ոչ ալ ընտանեկան մտահոգութենէ զրկուած մարդու երեւոյթ: Հեռուն թողած ծնողքը, նշանածը, կինը երջանկացնելու անոնք չէ, որ քշած է մեր հերոսները հոն, այլ՝ երիտասարդական անսանձ եւ անկերպարան իղձերը միայն. ապացո՛յց, որ անոնք փոխանակ գործ գտնելու, կը խուժեն պրատուէջական գիշերային կայքերէ ներս, կը մեկուսացնեն կին-աղջիկ մը, անով կը լեցուին ու կը պարպուին եւ, մէկէն, կը ծնի երիտասարդին մէջ մեկուսի ակը մը, որ տիրելու, յետ իրեն վերադարձնելու ցանկութիւն մըն է: Եւ երբ կը գտնուի կենաց կողմէ, իսկէ դուրս շարունակելով ուրիշներ անտեր-պատկերու ամփոփութիւնը — Կարպիս Վիքին երեւոյթը կը պատայ՝ Բաղ եւ կը գործէ սէրը («Հասանք ի վար»): Կամ Գրիգոր մը, Պոլսէն եկած փախստական հայը, որ վայելել կ'ուզէ եւ իրեն ցոյց կը տրուի Մուլէն Րուժին դուռը: Կը սահի ներս, կը ջոկէ աղջիկ մը, կը սիրէ, կը փայլի եւ վերջին պահուն կը հաստատէ, որ Լինտան քով է։ Աղջիկ է, անոր է կինը, որուն կարօտը կը քաշէր Պոլիս. ու տեսածն ու վայելածը իբրեւ յիշատակելի հարստութեան պատմութիւն՝ հետը տարած ետ կը դառնայ Պոլիս («Կարօտ»)։ Երրորդ պատմուածքին մէջ զոհը համեստ աղջիկ մըն է, Ժանէթը, որ կը կապուի տղուն, իր սէրը անոր տալով, արեւելցի երիտասարդին մէջ փնտռել ուզելով ընտանեկան ջերմութիւնը։ Տղան կը խուսափի. ծաղկէ ծաղիկ թռչկոտող մէկն է զինք հետաքրքրողը եւ յետոյ այդ կապը խոչընդոտ է երազի ճամբուն վրայ։ Աղջիկը կը մեկնի... ու տղան զոհ է, որ զոհեր էր աղջկան անձնուիրութիւնը («Տժգոյն կամուրջներու տակ»)։ Լաւագոյն պատկերացում մըն է, տրամային խորքով եւ հիւմորային համեմունքով յագեցած պատմուածքը՝ «Անծանօթ ափերու վրայ»։ Ժամանակին Ամերիկա ինկած եւ գիւղի տիրացած հօրեղբայր մըն է, տունը մնացած երեսունըհինգ տարեկան տգեղ աղջիկով, զոր պիտի ուզէ փաթթել եղբօր տղուն՝ Պետրոսի վրայ։ Պետրոս չի նմանիր գիրքին միւս հերոսներուն։ Ապրած է չքաւոր կեանք, յուսացած է հօրեղբօր օժանդակութեան — ի զո՛ւր։ Եւ ահա տարիներ ետք, կը հասնի հրաւէր-նամակը։ Առաջին օրէն՝ Պետրոս կը նշմարէ, թէ Նինոյին ծնողքը զինք կաշառել կ'ուզեն, փայլուն գործի հեռանկարը շողացնելով իրենց աղջկան տգեղութեան ընդմէջէն։ Կը քալէ գործին մէջ արդարօրէն, նոյնքան հեռանալով Նինայի սիրային կոչերէն։ Պետրոս գտած է գործատեղին մէջ Արփիկը։ Սակայն, երբ երկուքը մտած են հունին մէջ մաքուր սիրոյ, անքըլ Մարթինի երկամը կը յայտնէ, թէ կինն ու աղջիկը կը մերժեն Պետրոսին ներկայութիւնը գործատեղին մէջ։

«Բաժնուած տուներ» կը գրէ ընթերցողը նոյնանման նիւթի մը ետեւէն, սա՛ տարբերութեամբ, որ Յակոբ, խարխափելով պատանեկական սէրերը, կ'իյնայ ամուսնացած կնոջ մը՝ Սիլվային գիրկը, որուն մեղքը երեւան կը հանուի խանդամոլի ամուսինին կողմէ. ապաստանելով Սիլվային աչքէն զրկուած՝ Յակոբ կը սուրայ նոր ուղիով, որուն վախճանը զինք դէմ յանդիման կը բերէ Սիրվարդին։ Յակոբի գլխուն Սիրվարդ կը դառնայ բանտապետ, կը ճնշէ հոգիին վրայ։ Փախուստը ամուսնական անապատ մթնոլորտէն՝ կը դառնայ ճակատագրական. Յակոբ կը դառնայ մտամոլոր գոյութիւն մը։

Նշան ինկած է Ամերիկա. Առաջին Մեծ պատերազմը խլած է իրմէ բան մը — արուական կարողութենէ զրկուած ընդմիշտ։ Յիսունէն վեր, հարուստ, դրացի մարդիկ վճռած են զինք ամուսնացնել։ Չի կրնար խոստովանիլ իր տկարութիւնը։ Կու գայ Արեւելք եւ հարսնացուն՝ Վարդուհի, իրմէ շատ փոքր, վերադարձին կը սպասէ տառապանքին. բայց Նշան կը մնայ անտարբեր։ Վարդուհի պատուհանէ պատուհան կը նետէ առանց Փօլը, կը բարձրանայ քովը։ Աշխարհը Վարդուհիին է. երեք ամիս ետք կ'իմացնէ Փօլին, թէ յղի է. Փօլ կը փախչի։ Մերժուած՝ Վարդուհի հպարտօրէն կը խոստովանի մեղքը, դատապարտելով էրիկ չըլլալիք մարդը։ Նշան կը նետուի վիզին, խեղդել կ'ուզէ անզգամ կինը, բայց կը թողու ու կը մեկնի («Յաղթուած ճամբորդը»)։

Նոյնանման պատմութիւն է Նիկողոսի եւ Մէրիի պարագան։ Առաջինը եօթանասունն անցած տարիքանի անցեալով՝ նաւերը կորսնցուցած մարդ, Մէրի՝ տարիներով այրի կին։ Գորովի կանչ Մէրիէն, ցանկութիւն՝ Նիկողոսէն, երկուքը կը գտնեն մէկ մահիճի մէջ — կը դառնան էրիկ-կնիկ։ Սակայն, Սրբուհի պառաւը կը բամբասէ եւ ի վերջոյ Նիկողոս յանցանքի վրայ կը բռնէ Մէրին, որուն անկողինէն դուրս կը սպրդի մերկանդամ երիտասարդ մը։ Մէրի կը պոռայ Նիկողոսին երեսին, «Չըսի՞ որ ուշանաս. ինչո՞ւ շուտ դարձար շուկայէն»։ Նիկողոս ձեռքը բռնած տապակով կը խփէ ուղղակի Մէրիի գլխուն ու կը փռէ գետին արիւնլուայ («Արիւնոտ տապակը»)։

Մասնաւորապէս այս է պարունակութիւնը «Հոսանքին ի վեր»ի մէջ տեղ գտած եօթ պատմուածքներուն։ Հինգ երիտասարդ եւ երկու ծերեր, նոր ու հին սերունդ։ Իրենց կիրքերէն մղուած, հոսանքին ի վեր սահող ամուսինները միամիներ են, երբ հանրածանօթ, ի պաշտօնէ ծախուած աղջիկները իւրացնելու մտքով՝ կ'ուզեն ընտանեկան մաքրին կապել զանոնք... Հաշտ ու պատշաճ կենցաղին, ամփոփութիւններուն, ապստամբութեան մէջ սիրածախ կիները արդէն պոռնիկ են եւ մեր հերոսները, իրենց արեւելցիի նեղմտութեան մէջ երբ չեն յաջողիր, կը կոչեն զանոնք բոզ, հետեւաբար իրաւունք կու տան ինքզինքնուն դաշոյն խոցելու կամ այլ ձեւի ոճիր գործելու։ Անշուշտ թէ հայու այս բեկորները, որոնց կը միանան հիները, մին ան Նշան կամ տարիքանի անցեալ մը չըլլած Նիկողոս — պանդխտական չարիք չէ, որ կը կրեն, այլ՝ անգլական բարքերուն հակառակ ոճրագործներն են։

Եթէ ըսենք, թէ Նուպար Աղիշեանի մօտ կ'իրականանան «Ներածական»ով յայտարարուած Ե. Աղանեանի բոլոր տեսութիւնները, արդար ըլլալու դէմ մեղանչած պիտի ըլլանք։ Շահնուրեան պատկերացումով՝ Ն. Աղիշեան հասած է յաջողութեան մը, բացառիկ բծախնդրութեամբ լեզուին եւ ոճին նոյնանման կաղապարէ տարած — խրացման մէջ։ Կոփուած ու ճկունութիւն տուած է լեզուին, գեղարուեստական ճաշակ մը կ'ընկերանայ անթեւեթանքէ ախորժող ոճին, նկարչական երանգապնակը առատ է գոյներով, սակայն նման բարեմասնութիւններով զինուած Աղիշեանի պատմուածքները զրկուած են տաք շունչէն, հոն կը զգացուի գործողութեան պակասը, շարժման ազատութիւնը խլուած է տիպարներէն, որոնք անգոյն են խորքով, բայց կը կրեն պաճուճանքը գեղարուեստական ճաշակին։ Տրամային ներշնչումով գրուած նիւթերուն մէջ անտեսուած կը թուի Միլանի, որով պէտք յօրինուէր կամարը տիպարներու կառոյցին։ Ընթերցողը կը մնայ անտարբեր հանդիսատես մը, մինչեւ իսկ երբ կը գործուի ոճիրը· արդէն ծանրածանր վերլուծողական աշխատանքը, որուն յանձնած է Ալիշեան իր գիրքը, առիթ չէ տուած յուզման պէտումին։ Տիպարներուն լեզուն կաշկանդուած է ինքնածին արտայայտութենէ. անոնք կը խօսին հեղինակի թելադրանքով, կը շարժին խամաճիկներու նման, իրենց անդամներուն կապուած եւ հեղինակի մատներէն բռնուած թելերու միջոցաւ։ Ընդհանրացած չէ, անշուշտ, պատկերացման այս կերպը։ Տիպարներու տարտամ դէմքերէն կը բաժնուին քանի մը հոգի։ Ալիշեան անոնց տուած է իրապաշտ խարք մը, շնչելու եւ շարժելու ազատութիւն, դիմագիծ։ Ինքնուրոյնութիւնը զատած այս տիպարները կրնան կոչուիլ Պետրոս՝ «Անծանօթ ափերու վըրայ», Վարդուհի մը՝ «Յապաղած ճամբորդը»ի դերով, Նիկողոս մը՝ «Արիւնոտ տապանը» ձեռքին։

Յամենայնդէպս, «Հասանին ի վար» հատորին հեղինակ Նուպար Ալիշեան անակնկալ նորութիւն մըն է սփիւռքեան հայ գրականութեան ամերիկեան թեւին վրայ, անոր բերելով գրական ըմբռնումի թարմութիւն մը, հոգ չէ թէ անիկա բերուած ըլլայ քսանական թուականներու մէջ բացուած չահնաւորական ակունքներէն։ Նորութիւն է Ալիշեանի ոճը, լեզուի ճկունութիւնը, վերլուծողական ճիգին վերայայտնութիւնը, արդի ժամանակներու քիչ մը շատ հասարակայնացած ու յոգնած գրական ճաշակին մէջ։

Կը նշուի, թէ Նուպար Ալիշեան ունի գրական հետաքրքրութենէ դուրս՝ գիտական ճանաչում։ Մաղթելի է, որ անիկա արդէլք չդառնայ գրականութեան Մուսայի այցելութեան։ Վասնզի, առաջին հատորով ինքզինք յայտնաբերած Ալիշեան եթէ իր պատմուածքներուն համար մասով մը ունեցաւ վերապահութեան մեր բաժինը, պայման չէ, որ խանդավառ չդառնանք, երբ ան իր կարելիութիւններով նետուի մեծ պաստառի մը վրայ, վէպի կալուածէն ներս… յուսալով, որ պատմուածքի պարագային կը վերնան, հետագային, մեր վերապահութեան մղիչ ազդակները։ Ու կը թեթեւնան, ազատօրէն կը շնչաւորուին, կը քալեն ու կը զգան՝ իրապաշտօրէն, Ալիշեանի նոր հերոսները, նոր հատորի մը ծնունդ տալով…

ՍՄԲԱՏ ՓԱՆՈՍԵԱՆ

ԼԻԲԱՆԱՆ ՍԷՐՍ ԵՒ ՏԱՌԱՊԱՆՔՍ

(ԱՐԱՔՍԻ ՉԱՐԽՈՒՏԵԱՆ)

Ահա վերնագիր մը, որ անպայման պիտի խօսի սրտին բոլոր անկեղծ լիբանանցիներուն, որոնք կը զգան իրենց սիրելի հայրենիքին ապրած ողբերգութիւնը։

«Լիբանան, սէրս եւ տառապանքս» բանաստեղծութեան այս հատորը կը հանդիսանայ առաջիններէն մէկը, նուիրուած այդ անբացատրելի եւ անհեթեթ դէպքերուն, որոնք խորունկ վէրքեր բացին Աստուածաշունչի երգած այս գեղեցկուհիին մարմինին վրայ։

Հարկաւ բանաստեղծութեան տաղերութիւնը դէպքերու մանրամասն նկարագրութիւն մը չէ, այլ անոնց ստեղծած հոգեվիճակներուն արտայայտութիւնը։ Այդ արտայայտութիւնը գեղարուեստական ըլլալու համար պէտք է անցնի անմիջական տպաւորութեան հանգրուանէն անդին եւ ստանէ համամարդկային եւ համատիեզերական երեւոյթ մը, դէպքերը դուրս բերէ իրենց պարագայական, ժամանակային եւ տեղական բնոյթէն, տալով ակայն անանձնական անոնց յաւիտենական երեսները։

Այս 80 էջնոց բանաստեղծական հատորը կը պարունակէ 25 կտորներ, որոնց վերնագիրները մէկական հարցականներ կամ պատկերներ են։

Անոր առաջին երեք կտորները կը հարցադրեն զոհերուն եւ դատաւորներուն մեղաւորութիւնը·

Օր մը պիտի ծիծաղիմ ձեր փառքերում
եւ անկարողութիւններում
Եւ ձեր սեւ հոգերում,
Ձեր աղաղակներում եւ ձեր առաքինութիւններում
Եւ ձեր ամբողջ մաշեցնող ուժին վրայ···
Այլուր ես պիտի ըլլամ կա՛մ միւսը, կամ մեռնող
անհունութիւնը։

Եւ ահա օրուան հերոսները եւ զոհերը, մանուկները եւ մանկամարդուհիները եւ հաշմանդամներուն կրկէսը։

Բայց կայ ապագան, կայ անցեալը, կայ հայրենիքը, սէրը, տառապանքը, ատելութիւնը եւ արհամարհանքը։

Արուեստը մէկ է, բայց անոր արտայայտութեան ձեւերը բազմաթիւ են եւ այլազան։ Ուրեմն պէտք չէ զարմանալ, որ արուեստագէտ մը ատեն-ատեն փոխէ արտայայտուելու իր միջոցները։

Արուեստագէտին կոչումը մէկ է, — արտայայտել աշխարհը եւ ներաշխարհը, ըսել բաներ, տալ պատկերներ, որոնք ըլլան ինքնատիպ, ինքնուրոյն, խորհրդաւոր եւ խորաթափանց։ Իր սկզբնական շրջանին՝ Արաքսի Չարխուտեան ապահովաբար կը փորձէր արտայայտուիլ գոյներով եւ գիծերով եւ կամ բառերով եւ պատկերներով։ Պարագաներու բերմամբ անոր առաջին փորձերը գրական եղան, ինչպէս կը վկայեն «Նայիրի» շաբաթաթերթի եւ «Բագին» ամսագիրի մէջ իրմէ լոյս տեսած գրութիւնները։ Յետոյ սկսաւ անոր նկարչական շրջանը, որ ցարդ կը շարունակուի։ Կը շարունակուի նաեւ անոր գրական ուղին՝ միշտ հայերէն պատմուածքներով, եւ ահա՝ ֆրանսերէն լեզուով գրուած բանաստեղծութիւններու այս հատորով։

ARAXY TCHARKHOUDIAN
LEBANON
MON AMOUR ET MON DEUIL
Beyrouth
1977

Արաքսիի թէ՛ նկարչական եւ թէ գրական ներշնչումը կը յատկանշուի իր անտեղիտալի ըմբոստացումով: Անիկա բողոք մըն է մարդոց ապիկարութեան, զոհերու համակերպութեան եւ դահիճներու անխղճութեան դէմ:

Ըստ հեղինակին՝ իբրեւ խորհող, արտադրանող կամ վերլուծող կարողութիւն՝ մարդ էակէն հազուագիւտ նմոյշներ միայն արժանի են մարդ որակումին: Ան ցեխէն եւ արիւնէն ախորժող, նախնական բնազդներէն եւ անամէջ յաւերէն մղւող եւ իր միջավայրէն եւ նախապաշարումներէն տարուող արարած մըն է, որ եթէ առիթը գտնէ, կը դառնայ դահիճ, բայց կը նախընտրէ մնալ զոհի իր դարաւոր դերին մէջ:

Այս թէ ոչ՝ ինչո՞վ բացատրել դարերու ընթացքին կրկնուող այս արիւնոտ եւ մահահոտ կատակերգութիւնները, երբ ապրիլը կը դառնայ ամօթալի զրկում, եւ մեռնիլը՝ ամօթալի ճակատագիր: Այս դատակարգէն դուրս կը մնան հարկաւ մայրերը, մանուկները եւ պարմանուհիները, որոնց հոգիները տակաւին կը կրեն եդեմային դրոշմ մը եւ, երբ մեռնին՝ կը վերածուին աստղերու եւ ծաղիկներու:

Իր հայուհիի զգայնութեամբ եւ առհաւական բնազդով, Արաքսի կրցած է արտայայտել այդ անհեթեթ մարդասպանումներուն եւ կեղծ գիրկընդխառնումներուն անողոքական մթնոլորտը, այդ ամօթալի մղձաւանջը, որ ծնունդ կու տար հրախաղի վերածուած այդ մահապարին:

Թէեւ տակաւին ուղղակիօրէն դէպքերու մանրամասնութեանց մէջ, շատ դժուար է նոր ապրուած ողբերգութիւն մը վերածել արուեստի, սակայն երբ հոգը պատրաստ է, այդ դէպքերը կը դառնան ներշնչումին խայծ տուող ազդակներ, ինչպէս է պարագան «Լիբանան, սէրս եւ տառապանքս» *հատորին մէջ:*

Բանաստեղծութեան գլխաւոր յատկութիւնը կշռոյթն է, ներդաշնակութիւնը, բայց անոր միսն ու ոսկորը, ամէն բանէ առաջ, պատկերն է: Եւ պատկերներ ստեղծելու մէջ Արաքսիի տաղանդը անուրանալի է: Պատկերը կը միայ զգացումի մը կամ գաղափարի մը մարմին տալ, զայն աւելի ցցուն եւ աւելի ազդու դարձնելու համար: Ուրեմն պատկերին վերջնական վերլուծումը կը կատարուի մեր զգայարանքներուն կողմէ եւ այս պատճառաւ անիկա կրնայ ունենալ տեսողական, լսողական եւ շատ քիչ անգամ հոտառական բնոյթ: Արաքսիի պարագային՝ կարելի է մատնանշել նաեւ շօշափելի պատկերներ:

Կը բաւականանանք այդ պատկերներէն տալ քանի մը նմոյշներ·

— Եւ այս աստղազարդ բիբերը, ուր կը պառկին
մեռած աստուածներ···
— Եւ զարշ երթիս մը կ'օրօրէ տանջուող
աստղերը,
— Կեղծ ուրախութիւն մը կը գծագրուի
ցնդակահարուած մթնոլորտին մէջ,
— Արահետները, ուր աղօթքները կը վերածուին
ծուխի···

Այս սիրելի եւ խոցուած երկիրը պէտք ունի զգալու իր զաւակներուն կարեկցութիւնը, սէրը եւ, ինչո՛ւ չէ, հիացումը եւ պաշտամունքը: Արաքսի Չարխուտեանի «Լիբանան, սէրս եւ տառապանքս» *բանաստեղծական հատորը վերոյիշեալ զգացումներուն անկեղծ արտայայտութիւնն է՝ մայրիներու թագը կրող այս սիրելի երկրին:*

Վ. Հ.

⁂

Լիբանա՜ն, Լիբանա՜ն···
Յուսահատութիւնը տարրալուծեց ժամանակի հիմերը
Եւ ներման ու վերացած աղաւնիներ
Կը սուրան արեան պայթումներուն մէջէն,
Զառանցող մարմիններու վրայէն···

Եւ խռոված տռամինութիւնները կը կծկուին
Կարգախօսն է սրտոյ· «ապրեցէ՛ք»
Արեւի անհերքեր ջերմութեան տակ···
Որովհետեւ աստուածուհիներու ձեռնակապերը կ'իյնան շանթահարուած
Եւ երկնամած մարգարէները մեռած են կարճատեւ մրափի մէջ···

Լիբանա՜ն, Լիբանա՜ն,
Կը տեսնեմ հալածուած ճակատագիրդ,
Որ կը հեռանայ քնքշօրէն կիզիչ արեւին տակ,
Կը տեսնեմ գալը մանուկի դէմքով այն մարդուն,
Որ կը քարոզէր պայծառ արեւները եւ վաղորդայններուն ուրախութիւնը·
Կը տեսնեմ գալը հերոսական ժպիտով խաղաղութեան,
Որովհետեւ լոյսերը պիտի պարտադրուին եւ վախերը պիտի չքացուին···

Լիբանա՜ն, Լիբանա՜ն,
Արիւնի վերածուած վէրք, հարցումի վերածուած արիւն,
Որուն մէջէն մարդը կը քալէ առանձին,
Առանձին՝ անլուծելի հարցերուն եւ յոգնած վրէժներուն առջեւ,
Առանձին՝ փառքերու եւ թէական հաւատարմութիւններու մէջ,
Առանձին՝ մտահոգիչ դարձած շլացուցիչ արեւին տակ,
Առանձին՝ առանձնութեան մէջ,
Առանձին՝ Աստուծոյ առջեւ:

ԱՐԱՔՍԻ Ն. ՋԱՐԽՈՒՏԵԱՆ

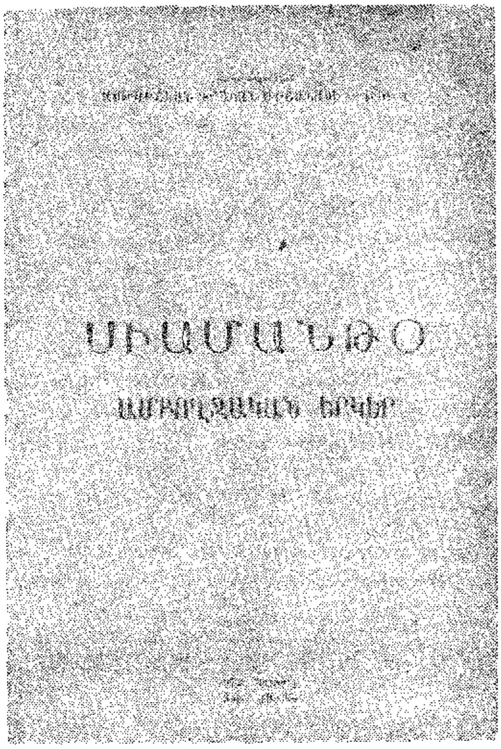

Բոլորովին նոր է «Բագին»ի այս բաժինը, ուր մեր երիտասարդները պարբերաբար պիտի ներկայացնեն անցեալին մէջ հրատարակուած երկերու վերհրատարակութիւնները, ի շարս որոնց նաեւ վերջին տարիներուն լոյս ընծայուած բառարաններ, գրականութեան պատմութիւններ, երաժշտական, նկարչական եւ այլ բնոյթի նշանակալի գործեր, դիտելով զանոնք ազգային ու մատենագիտական անկիւնէն, վերլուծումէ աւելի հետապնդելով անոնց պատկերացումը: Հոս կարեւորը ընտրութիւնն է էապէս, որովհետեւ պիտի ներկայացուին միայն այն գործերը, որոնք, մեր գնահատանքով, հոգեկան ամէնօրեայ սնունդ կրնան հայթայթել ամէն հայու:

ՍԻԱՄԱՆԹՕՅԻ ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸ

Հրատարակութիւն՝ «Ասատրեան գրական մրցանակ», 1974

Տէր եւ Տիկին Գրիգոր Ասատրեան ամոլին կողմէ 10 Յունուար 1972ին հիմնուած Ասատրեանի գրական մրցանակը, հիմնադրամին տարեկան տոկոսով՝ կ'առաջադրէր ամէն տարի լոյս ընծայել հատոր մը, ըստ բարերարներու փափաքին՝ նախընտրաբար նահատակ գրողներու տպուած գործերէն:

Առաջին հատորը եղաւ Սիամանթոյի «Ամբողջական երկեր»*ը, որ լոյս տեսաւ 1974ին, Պէյրութ, Արմէն Տօնոյեանի խմբագրութեամբ:*

Հատորը կը բացուի «Ասատրեան գրական մրցանակ» *խորագրեալ յօդուածով, ուր կը յիշուի դատակազմի անդամներուն անունները եւ ամփոփ տողերու մէջ կը տրուի մրցանակին յատկացուած գումարն ու աշխատանքի ձեւը: Բացատրական այդ յօդուածին կը յաջորդեն երկու վկայութիւններ, մէկը Արշակ Չօպանեանէն, իսկ միւսը՝ Օշականէն,* «Խօսուածներ Սիամանթոյի մասին» *ընդհանուր խորագրին տակ:*

1913*ին Պոլսոյ մէջ Սիամանթոյի նուիրուած տարելիցին արտասանուած խօսքերէն Ասատրեան հրատարակութեան մէջ տեղ տրուած է Վարուժանի դասախօսութեան կարեւոր հատուածներուն, ուր կը դիմագծուի Ատոմ Եարճանեան բանաստեղծը, հատորէ հատոր անոր տաղանդին կրած հոլովոյթին ընդմէջէն:*

Վարուժանի բնութագրումներուն կը յաջորդէ Նուպար Չարխուտեանի կողմէ խմբագրուած Սիամանթոյի կեանքի զանազան հանգրուաններուն ներկայացումը, հետեւելով անոր քայլ առ քայլ, Ակնէն մինչեւ Պոլիս, Յունաստան, Ժընեւ, Փարիզ, Ռումանիա եւ Պոսթըն, առաւելաբար ծանրանալով Փարիզի մէջ անցուցած բանաստեղծին դժուարին ու ողբերգական օրերուն վրայ:

Միւս 450 էջերը կը պարփակեն Ատոմ Եարճանեանի քերթուածներուն ամբողջութիւնը, տրուած ժամանակագրական կարգով՝ — «Դիւցազնօրէն», «Հայորդիներ», «Հոգեվարքի եւ յոյսի ջահեր», «Կարմիր լուրեր բարեկամէս», «Հայրենի հրաւէր» *եւ* «Սուրբ Մեսրոպ», *որոնց կը յաջորդէ յաւելուած մը,* — «Կամքի երկիւղներ», «Զարչարանքի տեսիլքներ» «Արիւնի քերթուածը», «Բնութեան լացը» *եւ* «Դիւցազնօրէն» *ընդհանուր խորագիրներու տակ յղացուած ուրիշ քերթուածներ:*

Ներկայ հատորին խմբագրութեան ատեն գովելի նախանձախնդրութեամբ մը նկատի առնուած են Սիամանթոյի կողմէ կատարուած սրբագրութիւններն ու վերամշակումները, մանաւանդ «Դիւցազնօրէն» *շարքին եւ* «Կարմիր լուրեր բարեկամէս» *հատորին պարագային: Այդ աշխատանքին մասին գաղափար մը տալու համար՝ առանձին բաժինով մը տրուած է* «Դիւցազնօրէն»*ի երկրորդ մշակումները, որոնց մէջ ամէնէն ուշագրաւ քերթուածը կը հանդիսանայ* «Ջաւարեանի հոգին»:

Մատենագրական բաժինին յատկացուած է շուրջ եօթը էջ, ուր կը յիշուին Սիամանթոյի գործերուն հրատարակութիւնները, — երեք մենագրութիւններ, շուրջ հարիւր աղբիւր՝ հատորներու եւ թերթերու մէջ լոյս տեսած յօդուածներու: Մասնաւոր շահեկանութիւն կը ներկայացնէ «Թարգմանութիւններ Սիամանթոյէն» *խորագրով բաժինը, ուրկէ կ'իմանանք, որ անոր գործերը թարգմանուած են անգլերէն, ֆրանսերէն, գերմաներէն, ռուսերէն եւ սպաներէն լեզուներով: Նաեւ օտար աղբիւրներ Սիամանթոյի մասին:*

Գահիրէի «Յուսաբեր» *մատենաշարին լոյս ընծայած* «Ամբողջական երկեր»*ուն հետ համեմատած՝ Աստուրճեան հրատարակութիւնը կը գումարէ շուրջ հարիւր աղբիւր, թէեւ այս ալ լման շարքը չի ներկայացներ Սիամանթոյի մատենագիտութեան:*

Մեր տրամադրութեան տակ գտնուող «Յուսաբեր»*ի հրատարակութեան էջերուն ձեռագիր արձանագրուած են շարք մը նիւթեր, որոնք չենք գիտեր ինչու տեղ չեն գտած նոր հրատարակութեան մէջ: Հետեւեալները.*

«Նաւասարդ» *տարեգիր, Պուքրէշ,* 1924, *Ա. Տարի, Գ. Գրակ,* «Սիամանթօ», *էջ* 91:

«Նայիրի» *շաբաթաթերթ, Պէյրութ,* 1954, *Բ. տարի, թիւ* 43, «Աղամանդեայ աստղը», *Պօղոս Սնապեան, էջ* 1:

«Գրական թերթ», *Երեւան,* 1957, *թիւ* 11, «Վշտի եւ յոյսի մեծ երգիչը», *Արամ Արման, էջ* 2:

«Գրական թերթ», *Երեւան,* 1963, *թիւ* 3, «Մեր մեծ եւ սիրելի Սիամանթոն», *Գուրգէն Մահարի, էջ* 3:

«Գրական թերթ», *Երեւան,* 1963, *թիւ* 3, «Խիզախումների եւ ըմբոստման մեծատաղանդ երգիչը», *Հեկտոր Ռշտունի, էջ* 3:

«Գրական թերթ», *Երեւան,* 1963, *թիւ* 3, «Սիամանթոյի արխիվը», *Գոհար Ազնաւուրեան:*

«Գրական թերթ», *Երեւան,* 1968, *թիւ* 3, «Սիամանթօ», *Գէորգ Էմին, էջ* 2:

«Գրական թերթ», *Երեւան,* «Հայ քերթողութեան ասպետը», *Վահագն Դաւթեան:*

«Սովետական Հայաստան» *ամսագիր,* «Մի օրագրի անտիպ էջերից», *Աղասի Մելքոնեան:*

Ասոնցմէ զատ, յայտնի չէ նոյնպէս, թէ ինչու նոր հրատարակութեան մէջ տեղ չէ տրուած «Յուսաբեր» *հրատարակչութեան հիւրընկալած Չարենցի եւ Սողոմոն Տարօնցիի բանաստեղծութիւններուն, որոնք գեղեցիկ վկայութիւններ են նահատակ բանաստեղծին մասին:*

Նոյնը պիտի ըսէինք Սիամանթոյի նուիրուած ասուլիսին արտասանուած խօսքերուն մասին, որոնց ամբողջութեան դժբախտաբար դարձեալ տեղ չէ տրուած նոր հրատարակութեան մէջ:

Փոխարէնը ամէն գնահատանքի արժանի է «Ջաւարեանի հոգին» *անուն քերթուածին առիթով ցոյց տրուած բծախնդրութիւնը: Ցեղապատերազմեան ընթերցողին առաջին անգամն է, որ այդ քերթուածը կը ներկայացուի իր ամբողջական բնագրով, որ առնուած է Փարիզի* «Կեանք եւ արուեստ» *տարեգիրքէն* (1931)*: Մինչեւ հիմա ծանօթ էին այդ բանաստեղծութեան ինը տուները միայն, մինչ հոս տրուած է ամբողջութիւնը, տասնութ տուն, որուն կցուած է նաեւ մեծ բանաստեղծին ձեռագրէն նմոյշ մը:*

Ամէն պարագայի՝ Սիամանթոյի ամբողջական երկերու շարքին մէջ Աստուրճեան հրատարակութիւնը կը ներկայանայ իբրեւ ամէնէն ամբողջականը:

Նշմարներ

ՀԱՅԵՐԷՆ՝ ԲԱՐԴՈՅԹ...

«Գարուն» *ամսագրի այս տարուան առաջին համարէն կ'իմանանք, որ ամսագրին խմբագրութիւնը գրողներու միութեան հետ կազմակերպած է կարճ պատմուածքի մրցոյթ մը, որուն ընթացքին կարդացուած են քսանէն աւելի պատմուածքներ: Մրցանակներու եւ քաջալերանքի արժանացած են Ալվարդ Պետրոսեանի, Ալլա Տէր Յակոբեանի, Ռոլանդ Շառոյեանի, Նուշա Բարսեղեանի, Լիզա Ճաղարբեանի եւ Արմէն Վշտունիի պատմուածքները, որոնցմէ երեքը տպուած են նոյն թիւին մէջ, առաջինը՝ Ալվարդ Պետրոսեանի* «Մենախօսութիւն մոլեգնութեամբ» *անուն երկը կ'ըսենք գրութիւնը:*

«Մենախօսութիւն մոլեգնութեամբ»*ը լքուած, այլ անմոռանալի սիրոյ մը տառապանքն է, անոր առօրեայէն դուրս չկարենալ գալու տագնապը, որուն փոքր տարածութեան վրայ կայ «ինչ-որ» համով բան մը, պատկերաւոր ոճի թէ ապրումներու թարմութեան տեսակէտէն:*

Բայց այս էջին տակ առնել անոր պատճառը գրական չէ, լեզուական է աւելի, թելադրուած հետեւեալ նախադասութեան փակագծեալ բառերէն.

«Մարմնական եւ հոգեւոր կշտութիւնից յափրացած երկու փոլընքոտ զանազան կոմպլեքսներ (*հայերէն՝ բարդոյթ*) կը գտնուեն իմ մէջ, դժոխքի բաժին դառնան նրանք»:

Պէտք ըսենք իսկոյն, որ պատմուածքին մէջ պարզապէս հաճելի է կոմպլեքսի *բարդոյթէն ազատելու այս սրամիտ ձեւը, զաւեշտականութեան երանգ մը, որ բաւական թեթեւ հաճոյքներ ունի:*

Դժբախտաբար, պատմուածքին մէջ եղող կարգ մը այլ կոմպլեքսներու *հանդէպ նոյնքան բծախնդիր չէ եղած Ալվարդ Պետրոսեան եւ անոնց փոխարինումը ձգած է ուրիշներու: Դիւրացնելու համար ընթերցողին գործը՝ տանք միւսներուն ալ հայերէնը, որդեգրելով ի՛ր ոճը.*

«Բայց, ախր հոռմագծային սիստեմի (*հայերէն՝ համակարգ*) բանուորի պէս միայն ձեզ հասանելի գործն էք անում եւ ամբողջի մասին գաղափար չունէք»:

Երկրորդ՝

«Օրինակ դու, սէրս, ի՞նչ ես արել, ի՞նչ, այ գրասենեակային առնէտիկ, մոդայիկ (*հայերէն՝ նորաձեւ*) փողկապով, ճերմակ, խոնաւ թաթիկներով»:

Երրորդ՝

«...Եւ ինչ-որ սրամիտ անեկդոտ (*հայերէն՝ մանրավէպ*) էիր պատմում ինձ:

Չորրորդ՝

«Զարմանալիօրէն, միշտ պիկ (*հայերէնը չկայ ոչ մէկ բառարանի մէջ*) ժամերին եմ տեսնում նրան ու քեզ»:

Ուրիշ կոմպլեքսներ *չկան Ալվարդ Պետրոսեանի պատմուածքին մէջ, իսկ եղածները, ինչպէս տեսանք, շատ չեն ու լուծելի են ամէնքն ալ, բացի վերջինէն* (պիկ), *որ թերեւս երկու գիրերէ զրկուած բառ մըն է եւ պէտք է ըլլայ* պզտիկ, *պզտիկ ժամեր հասկացողութեամբ:*

Մեր կարգին՝ փակագիծ մը բանալով ըսենք, որ վրիպակային անպատեհութիւններէն [illegible] զերծ չէ «Գարուն» ամսագիրը: Արփար Պետրոսեանի պատմուածքէն չորս էջ անդին արուած ու դարձեալ մրցանակաւոր Թորոս Տառայեանի «Ճեկօ» պատմուածքին մէջ կը կարդանք.

« — Ի՞նչ էք ուզում, էլնեմ էս ձուն-ձմեռնոցին գնամ Բաղդադ, խուրմա՞ բերեմ, — ասաց հայրս:

« — Ինչ էք ուզում, էլնեմ էս ձուն-ձմեռնոցին գնամ Բաղդադ, խուրմա՞ բերեմ, — ասաց հայրս»:

Կրկնութեան պատճառը պարզ է հոս. «ինչ»ին վրայ մոռցուած հարցական նշանը տեղի տուած է, որ կրկնուի ամբողջ տողը:

Աւելի անդին, ուրիշ գրութեան մը մէջ՝

«Կոլտնտեսային դաշտերի հերոսը զոհուեց ինչպէս մարտիկը կռուի կաշտում»:

Եւայլն:

Ընթերցողը կրնայ սրբագրել անշուշտ վրիպակները, բայց ներելի՞ է Երեւանի [illegible] վրայ հրատարակուող ամսագրի մը, որ վրիպակներով լոյս տեսնէ:

Վերադառնանք սակայն սկիզբին եւ ամփոփենք մեր էջը, «Գարուն» ամսագրի միեւնոյն թիւէն, միեւնոյն թիւին կարգ մը գրութիւններէն եւ անոնց իւրաքանչիւրէն միայն մէկական նմոյշ մատնանշելով, օգտագործելով մինչ Արփար Պետրոսեանի փակագծային ոճը:

«Յայտնի կալուածատէր Մոսեանց Վասիլը գիւղացիներից յոթ կաշի հանելով մեծ կապիտալ (*հայերէն՝ դրամագլուխ*) էր դիզել Թիֆլիսի բանկերում (*հայերէն՝ դրամատուն*):

(*Յովհաննէս Վարդանեան, էջ* 18)

«Ես կարճ ու կոնկրետ (*հայերէն՝ որոշակի*) զեկուցում էի ես, որպէս օրէնք, իմ վերջին բառերը [illegible] էին հեռախօսային ազդանշանների մէջ»:

(*Թարգմ. Ամալիա Ղուկասեան, էջ* 22)

«Կալորիֆեր (*հայերէն՝ [illegible]*) չ[illegible] համար»:

(*Յակոբ Յովհաննիսեան, էջ* 52)

Ասոնք, ինչպէս յիշուեցաւ, խնդրոյ առարկայ հեղինակներէն բերուած մէկական նմոյշ են միայն եւ ոչ թէ անոնց գրութիւններուն բովանդակած խորթութեանց ամբողջութիւնը: Եւ սակայն «Գարուն» ամսագրի [illegible] հատորին մէջ յօդուածները այդ կապակցութեամբ չեն թերթուած հոս:

«Գարուն»ը երիտասարդական հանդէս է եւ հայրենի մեր երիտասարդները իրենց հայրերուն պէս օտար բառեր գործածելու դեկրետային հարկադրանքներու տակ չեն գտնուիր, որով՝ պարտաւոր են աւելի բծախնդրութեամբ մօտենալ հայոց լեզուին, որ, ինչպէս գրող [illegible] վկայած է իր մէկ գրութեան մէջ՝ է՛ «Հացը մեր հանապազօրեայ»:

Այս բծախնդրութեան մէկ խրատական դրսեւորումն է Արփար Պետրոսեանի փակագծային բառարանը, որուն միւս ձեւին մէկ պատկերը կը ներկայացնեն յաջորդ էջին մէկտեղուած նմոյշները:

Հայերէն բառը օտար լեզուի մը բառով բացատրելու այս ոճը վերջերս բաւական տարածում գտաւ մեր երկրի սահմաններէն ներս եւ կը թուի, թէ ապագային պիտի չանցնի այս լուռ պայքարը ու Հայաստանի գրողները կարճ ատեն մը ետք հարկը պիտի չզգան [illegible] ո՛ր կազմուած իրենց ընթերցողին բառերը, որ ստրուկտուրալիզմին, էկզալտացիային, ցիկլին *եւ միւսներուն հայերէնը չի պակսիր մեզի...*

ՌՈՒՍԵՐԷՆԸ՝ ... ԵՒԱՅԼՆ

ԿԱՄԱՐԻ ՏՈՆՈՅԵԱՆ

Իւրաքանչիւր ազգային մշակոյթ այս կամ այն չափով հանդիսանում է տուեալ ժողովրդի եւ նրա հետ շփման եկած ժողովուրդների մշակոյթների համադրութիւնը (սինթեզը)։

(«*Գրական թերթ*», 1971, *թիւ* 33)

ՀԵՆՐԻԿ ՅԱԿՈԲԵԱՆ

Մի կողմ նետելով կառուցուածքաբանութեան (ստրուկտուրալիզմի) մեթոդաբանական հիմունքները, մեր լեզուաբանութիւնը ստեղծագործաբար ընդունեց նոր մեթոդներից շատերը։

(«*Գարուն*», 1973, *թիւ* 12, *էջ* 85)

ՌԱՖԱՅԷԼ ԱԹԱՅԵԱՆ

Գերագոյն յագեցուածութեան (էկզալտացիայի), լիառատ նուիրումի այս հոգեվիճակը իր ամենակատարեալ դրսեւորումն է գտել թերեւս յաջորդ բանաստեղծութեան մէջ...

(«*Գարուն*», 1975, *թիւ* 6, *էջ* 83)

ԼԵՒՈՆ ՀԱԽՎԵՐԴԵԱՆ

Երկար ժամանակ բանաստեղծն իր ժողովածուներում զետեղուած գործերը դասաւորել է որոշակի շարքերի (ցիկլերի) մէջ։

(«*Սովետական գրականութիւն*», 1975, *թիւ* 10, *էջ* 72)

ՄԱՐԳՕ ՂՈՒԿԱՍԵԱՆ

Այսպէս էր մտածում նա Երեւան քաղաքի ջրահոսքը (կասկադը) դիտելիս։

(«*Սովետական գրականութիւն*», 1975, *թիւ* 11, *էջ* 110)

ՎԱՐԱԳ ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

Բայց սպասում է, եւ առաջանում է զեղչում (էլիպս)։

(«*Գրիգոր Նարեկացի*», *էջ* 223)

ՀԵՆՐԻԿ ԷԴՈՅԵԱՆ

Անանձնաւորումը (դեպերսոնալիզացիա)։

(«*Գարուն*», 1976, *թիւ* 11, *էջ* 8)

ՀԱՑԸ ՄԵՐ ՀԱՆԱՊԱԶՕՐԵԱՅ

...Այսքանը դեռ միայն բանաւոր խօսքի մէջ: Մխիթարական չէ նաեւ գրաւոր խօսքի վիճակը:

Մի թարգմանութեան մէջ, ուր խօսքը այրի կոմսուհու մասին է, կարդում ենք. «...Կոմսուհուն յաջողուեց զսպել համբերութիւնը», «Նրա այտերը շառագունեցին եւ ընչացքները լայնացան», Այնուհետեւ՝ «...Թանկարժէք դրուագործութեամբ եռոտանի սեղաններ»:

Քիչ թէ շատ հայերէն իմացողը չէր կարող չիմանալ, որ ընչանցք բառ ընդհանրապէս գոյութիւն չունի, կայ ընչացք, որ նշանակում է բեղ եւ որեւէ կնոջ երեսին բուսնել չի կարող, եւ որ համբերութիւնը զսպելու հարկ չկայ, այլ, ընդհակառակը, զսպում են անհամբերութիւնը, իսկ դրուագործութիւնն էլ արհեստ է, զբաղմունք...

Բայց սա էլ եզակի դէպք չէ:

«Ոսկէ հարսանիք» ակնարկում («Երեկոյեան Երեւան» № 26, 1977) կարդում ենք. «Իսկ երեկոյեան մի քանի ոչխար նոխազ դարձան»: Որքան մեզ յայտնի է, ոչխարը, մանաւանդ հարսանիքի առթիւ, կարող է խորոված դառնալ, բայց նոխազ, այսինքն՝ արու այծ՝ երբեք: Սխալը գալիս է անգիտութիւնից: Ակնարկագիրը լսել է «քաւութեան նոխազ դառնալ» արտայայտութիւնը եւ կարծելով, որ դա նշանակում է մորթել, վերցրել ու կենդանաբանական այսպիսի «գիւտ» է արել:

Վերջերս հեռատեսութեամբ հաղորդուող մի երգի տեքստում հանդիպեցինք այսպիսի տողի. «Մեր բալենու ծառի տակ իմ հարսնացուն սեւորաչ»:

Տեքստի հեղինակ բանաստեղծի համար պարզապէս անյարմար է չիմանալ, որ բալենու ծառ ընդհանրապէս չի լինում, բալենի ինքնին նշանակում է բալի ծառ, ինչպէս ընկուզենի՝ ընկոյզի ծառ, տանձենի՝ տանձի ծառ, եւ որ հարսնացուներն էլ սովորաբար լինում են սեւաչեայ, թխաչեայ, իսկ այդ սեւորաչը այն նորամուծութիւնը չէ, որ կարող է արմատակալել մեր լեզուի մէջ, այն լեզուի, որի հարստութիւնը աբովեանական խօսքն է ու չարենցեան խօսքը, թումանեանականը, սեւակեանը...

Դարձեալ հեռատեսութեամբ. «Տուժուածը կարող է բողոքել», «Բնակարանս հեռախօսաֆիկացուել է»: «Արդ, ուրեմն, թո՛ղ եղիցի լոյս լինի»:

Հարկ կա՞յ ասելու, որ այսպէս արտայայտուողները, կարծելով, թէ իրենց խօսքը գրական է, յոնքը շտկելու փոխարէն աչքն են հանում:

Եւ ցաւալին այն է, որ երբ փորձում ես դիտել տալ իրենց սխալը, չեն ընդունում, նոյնիսկ ձգտում են քեզ համոզել, որ սխալւողը ինքդ ես:

ԱՂԱՒՆԻ

Լեզուական բծախնդրութիւն ցուցաբերող նորօրինակ գրութիւնը մենք կարդացինք Երեւանի «Գրական թերթ»ի այս տարուան 7 Ապրիլի թիւին մէջ, գրող Աղաւնիի ստորագրութեամբ, խորագիր՝ «Հացը մեր հանապազօրեայ», որուն կէս ծաւալը կը կազմէ քովի սիւնակին վրայ արտատպուածը:

Գրաւէտ մօտեցող գրչին տակ, թերթերու ու գիրքերու էջերուն, ու պաշտօնական խօսակներու լեզուին մէջ՝ ի՛նչպէս տարօրինակ կը թուին ճանաչուած արտայայտութիւնները: Ուսումը պարտաւորիչ է ներկայ Հայաստանի մէջ, թերթը առ, գիրքը առ, հա՛յը առ, ուր սակայն մարդիկ, ինչպէս դարձեալ կը նշէ Աղաւնի, համբերութիւն կը զսպեն տակաւին, ոչխարը գլխի մէկ հարուածով կը սպաննեն ու կը դարձնեն նոխազ եւ... «Արդ, ուրեմն թո՛ղ եղիցի լոյս լինի»:

Գրութեան մատնած ողբին հանդէպ մեր խոր յարգանքը արձանագրելէ ետք, Աղաւնիի բծախնդրութիւնը «մանրախնդրութեան» սահելով, մեր կարգին՝ մատնանշենք լեզուական մէկ-երկու վիճելի պարագաներ:

«Հացը մեր հանապազօրեայ» գրութեան մէջ կը կարդանք.

...Վաճառողուհուն խնդրեցի,

...Որեւէ կնոջ երեսին,

...Մի երգի տեքստում,

Վաճառողուհին անճիշդ բառ չէ հաւանաբար, բայց անգա՛յման աւելի լաւ է վաճառորդուհին, մնաց որ, հոլովական սխալը ակնյայտ կը թուի հաւ. պէտք է ըլլայ, կը կարծենք, վաճառորդուհիէն խնդրեցի, բացառական հոլովով:

Երկրորդ՝ անորոշ ածականներու շարքին ունինք որեւէ եւ ոեւէ նոյնարժէք բառերը, որոնցմէ առաջինը մենք՝ արեւմտահայերս կը գործածենք առարկաներու պարագային, իսկ երկրորդը՝ անձերու, նուրբ զանազանութիւն մը, որուն բաղձալի պիտի ըլլար, որ արժէք տային նաեւ Հայաստանի մէջ, չըսէին, օրինակ, որեւէ կնոջ, այլ ըսէին ոեւէ կնոջ:

Ինչ կը վերաբերի երրորդ նախադասութեան՝ մենք ունինք բնագիր բառը եւ ընաւ հարկ չկայ անոր փոխարէն գործածել օտարին տեքստ, որովհետեւ «Մայրենի լեզուն մեր հանապազօրեայ հացն է, եւ մենք իրաւունք չունենք անտարբերութեամբ նայելու նրա աղաւաղումներին, աղքատացմանը, աղտոտումին օտարածին բառերով եւ տերմիններով»:

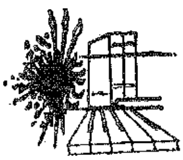

Մշակութային լուրեր

«Բագին»ի մէջ պարբերաբար երեւցած լուրերու այս բաժինը յետ այսու պիտի կազմուի աւելի յաճախ, նուազագոյնը չորս էջերու սահմանին մէջ, իսկ անոր նիւթագիրը պիտի ըլլայ այնպէս՝ ինչպէս է պարագան նախկին համարին մէջ, քաղուած՝ ազգային եւ միջազգային մամուլէն եւ ընդհանրապէս պատեհութեամբ։

Աւելորդ է յիշեցնել, որ այս սիւնակներուն մէջ զետեղուող այս լուրերէն անոնք՝ հետաքրքրական պիտի ներկայացուին աւելի ընդարձակ ծաւալով, նիւթ դառնալով գրախօսականներու կամ առանձին խորհրդածութիւններու։

ԿԱԹՎԱՐԵՆՑԵԱՆ ՄԵՂԵԴԻՆԵՐ

Գէորգ Կաթվարենցի յետ մահու հրատարակուող այս քերթուածները, որոնք «Գերեզմանի ծաղիկներ»էն եւ «Տաւիղ Եղեգան»էն զատ, մամուլի մէջ ցրուած կամ ամբողջովին անտիպ իր վաստակը կը կազմեն, ներկայացուած են 190 էջնոց չքեղ հատորով մը, «Բանաստեղծութիւն» խորագրով, մեկենասութեամբ իր զաւակներուն։

Հայր Վահան Յովհաննէսեանի «Փոխան ծաղիկի» երկու էջնոց յառաջաբանէն ետք, ընթերցողին կը ներկայանան 112 բանաստեղծութիւններ, որոնց կ'ընկերանան նկարիչ Ծարթի 13 գծանկարները։

Համարին սկիզբը, բանաստեղծին լուսանկարին տարբեր՝ արուած են անոր ձեռագիր մէկ քերթուածին լուսանկարչական պատճէնը, բացատրական երկու էջեր, իսկ վերջաւորութեան՝ 93 բառերէ կազմուած բառարան մը, նաեւ՝ «Տաւիղ Եղեգան»ի մասին գրախօսական մը՝ Հայր Եղիա Փէշիկեանի ստորագրութեամբ եւ Աշխէր Գուքիանի պատրաստած կիսանդրիին լուսանկարը։ Այս բոլորը, իրաւամբ, աւելի անմիջական ու յատկանշական կը դարձնեն բանաստեղծին աշխարհը։

●

ՎԻՍԱՆԹ ԱԼԵՔՍԱՆՏՐ

Նոպէլեան գրական մրցանակը 1977ին շնորհուեցաւ սպանացի բանաստեղծ Վիսանթ Ալեքսանտրին։

1899ին Մալակայի մէջ ծնած բանաստեղծը իր առաջին ժողովածուները հրատարակեց երեսնական թուականներուն։ Վիսանթ Ալեքսանտր կը նկատուի գերիրապաշտ բանաստեղծ մը։ Իր առաջին մեծ գիրքը, արուած 1944ին, կը կոչուի «Դրախտին շուքը»։

Սպանական բանաստեղծութիւնը ուժեղ հարուած ստացաւ քաղաքացիական պատերազմին՝ իր լաւագոյն ներկայացուցիչներուն մահով կամ աքսորով։ Նոր սերունդը, Վիսանթ Ալեքսանտրի միջոցով՝ խզեց կապերը պաշտօնապէս պատուիրուած բանաստեղծութեան հետ եւ իր օրինակով ընտրեց ներքին աքսորը։ Իր գործերէն «Սրտի պատմութիւն»ը, «Խորտակումը կամ սէրը» եւ «Ամբողջական բանաստեղծութիւն»ը հրատարակուած են թարգմանաբար բազմաթիւ լեզուներով։

Նոպէլեան մրցանակին առիթով՝ Փարիզի «Կէնզէն Լիթերէր» երկշաբաթաթերթը Վիսանթ Ալեքսանտրի հետ ունեցած է շահեկան զրոյց մը,

զոր մեր յառաջիկայ թիւերէն մէկուն մէջ պիտի ներկայացնենք, նոյնքան այլ մտաւորականներու հետ կատարուած զրոյցներու շարքին իբրեւ մէկ օղակը։

* * *

ՄԻՐՈՅԻ ԿՐԱԿԸ

Ներկայ դարուն առաջին քառորդին՝ Փիքասօ, Տալի եւ Միրօ անուններով յայտնուեցան խումբ մը ապագայի նկարիչներ, որոնք գոյներու աշխարհին մէջ իսկական յեղաշրջում մը առաջացուցին։

Միրօ կ'ըսուի, թէ իր արուեստին ներշնչման գլխաւոր աղբիւրը եղած է բանաստեղծութիւնը եւ, յատկապէս, գերիրապաշտներու եւ իրեն հայրենակից Կարսիա Լորքայի աշխարհը։

Յեղափոխական իր նկարագիրը պահած եւ գանազան ձեւերով վերարտադրող այս նկարիչը, երեք տարի առաջ, Փարիզի Մեծ Պալատին մէջ իր գործերը ցուցադրելէ եւ հիացումի արժանանալէ ետք, հոն գտնուող իր բոլոր պաստառները կ'այրէր, արուեստի գործերու առեւտուրին դէմ բողոքելու համար։

Միրօ հիմա ութսունըհինգ տարեկան է. սակայն դեռ հակամէտ կը մնայ անդադար աշխատելու եւ զարմացնելու աշխարհը…

* * *

Մ. ԱՐԼԷՆ ԿՐՏՍԵՐ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՄԷՋ

«Դէպի Արարատ» գործին հեղինակ Մայքըլ Արլէն Կրտսեր Ապրիլ 21էն 30 եղած է Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց վանքին հիւրը։

Ապրիլ 24ի հանդիսութիւններուն անգլերէնով խօսք առնելէ ետք, անգլիական պատկերասփիւռէն երեքուկէս վայրկեան արտայայտուած է հայկական ցեղասպանութեան մասին։ Աւելի ուշ, այցելած է վանքին ձեռագրատունը, մատենադարանը, Սրբոց Թարգմանչաց եւ Ժառանգաւորաց վարժարանները, մեծ հետաքրքրութիւն ստեղծելով իր անձին եւ հրատարակած երկերուն շուրջ։

* * *

ՄԱՀ՝ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾ ՎԱԶԳԷՆ ՆՍԱՅԵԱՆԻ

(1908 – 1978)

Մարտ 17ին իր աչքերը փակեց Յունաստանի «Ազատ օր» օրաթերթի երկարամեայ խմբագիր բանաստեղծ Վազգէն Նսայեան։ Իր մանկութեան եւ պատանեկութեան տարիները Կարսին, Թիֆլիս եւ Պոլիս անցընելէ ետք, ակամայ մասնակցելով մեր պատմութեան ամէնէն բախտորոշ ժամանակաշրջանի վերիվայրումներուն, 1922ին կը հասնի Յունաստան եւ կը յաճախէ Սիրայի Ֆրանսական երկրորդական վարժարանը։

1926էն ետք, Գէորգ Կամսարեանի հետ կը ձեռնարկէ «Հրազդան» երկամսեայ թերթին հրատարակութեան, ուր առանձին կը հրատարակէ «Գրաբեր» ամսագիրը։

«Նոր օր»ի մէջ հետեւողականօրէն լոյս կ'ընծայէ հելլէն բանաստեղծութեան թարգմանական նմոյշներ, ապա՝ բանաստեղծ Քոսթիս Ալեֆանի հետ կը կազմէ հայ բանաստեղծութեան մէկ ծաղկաքաղը՝ «Արմենիքա մուսա» խորագրով, իսկ յունական բանաստեղծութենէն կատարած իր թարգմանութիւնները լոյս կ'ընծայէ առանձին հատորով մը՝ «Հելլէնական քնար» անունով։

«Ազատ օր»ի մէջ խմբագիրի իր երկարամեայ պաշտօնը, ինչպէս նաեւ հրապարակագրական ու գրական գործունէութիւնը իր սիրած օրաթերթի էջերէն՝ պերճախօս են իր անձին ու բազմամեայ ծառայութիւններուն մասին։

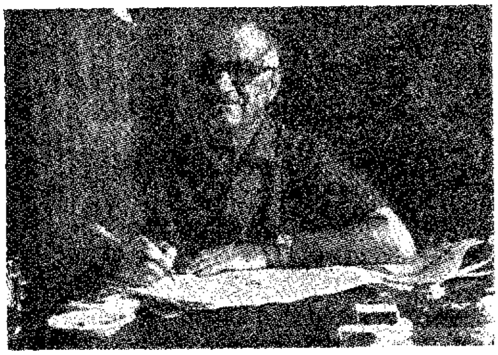

ՎԵՑ ՀԱՐԻՒՐ ԵՐԳ

«Ֆիկարօ» օրաթերթի 29 Մայիս 1978 թուակիր համարին մէջ, այս ծաղրանկարին կողքին, Ժան Լիւք-Վալթհաուզըն, խօսելէ ետք Ֆրանսական երգին բերած Ազնաւուրի նպաստին եւ անդրադառնալէ յետոյ հարկային արդարութեան կողմէ անոր վրայ դրուած 10 միլիոն ֆրանք տուգանքին, կը գրէ.

«Իր ամէնէն գեղեցիկ փոխվրէժը ան արձանագրեց այն Յունուարին՝ երբ Օլիմփիայի գլխաւոր երգիչը, երբ հեռանալով իր բնակարանէն մէկ ամիս հաստատուեցաւ պանդոկի մը մէջ եւ իր երգահանդէսներուն ամբողջ շարքին համար ստացաւ խորհրդանշական գումար մը, — մէկ ֆրանք: Աւելի քան երբեք՝ ան կը գտնուէր իր արուեստին գագաթնակէտին: Երգեց ժուժկալութեամբ եւ բնականութեամբ եւ իջնելով ունկնդիրներուն վրայ տեսակ մը անփութութեամբ եւ անկաշկանդութեամբ, ինչ որ իր հանդիսատեսներուն ըսել պիտի տար, թէ այլեւս անակնկալ մը չէր ներկայացներ: Բայց ինչո՞ւ: Ամէն պարագայի՝ Փոքրիկն Շարլի հաւատարիմները կրնան հանգիստ ըլլալ: Քմահաճոյքի մը կամ յուզումի մը պատճառով ան երբեք պիտի չհեռանայ բեմէն, ինչպէս ըրաւ իր բարեկամը՝ Ժագ Պրէլ, որովհետեւ Ազնաւուր երբեք չէ սարսափած [illegible] իր ծեր երգիչ վերջանալու գաղափարէն»:

Ազնաւուրի վրայ դրուած ծանր տուգանքը կը շարունակէ նիւթ դառնալ Ֆրանսական մամուլին, որ ի պաշտպանութիւն արուեստագէտին դատապարտեց ու կը դատապարտէ պետութիւնը, օտար երկիրներու մէջ Ֆրանսան արժանաւորապէս ներկայացնող վաստակաւորին հանդէպ ցոյց տուած անոր ապերախտ վերաբերումին համար:

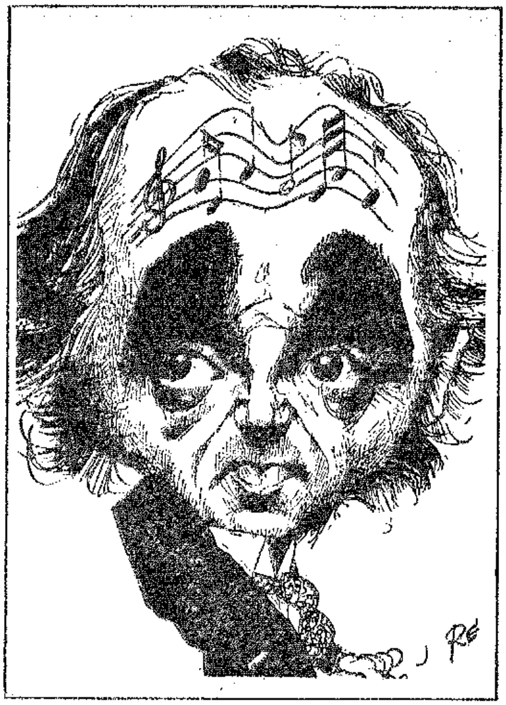

ՅԱՒԵՐԺՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏԱՆԴԸ

Ռուս նշանաւոր բանաստեղծ եւ վիպասան Պարիս Փասթերնաքը երեք տարի (1946–1949) սիրած ըլլալու ամբաստանութեամբ՝ Օլկա Իվինսկայա 1949ին դատապարտուեցաւ չորս տարուան ճամբարային կեանքի մը: 1953ին ազատուելով՝ կրկին կը միանայ իր պաշտած գրագէտին եւ կ'ապրի անոր մտերմութեան մէջ մինչեւ 1960: Նոյն թուականին եւ նոյն մեղքին համար դարձեալ կը դատապարտուի երկրորդ անգամ մը, որ կը տեւէ ութ տարի:

Երկրորդ ազատագրութենէն ետք, Օլկա Իվինսկայա 492 էջերու վրայ գրի առաւ իր փորձառութիւնները, որ Սթալինի եւ Խրուշչեւի օրօք Խորհրդային աշխարհին մէջ թաւալած կեանքին վրայ նետուած ուժգին ակնարկ մը կը համարուի: Իվինսկայայի գործը խորագրուած է «Յաւերժութեան պատանդը», որ անցեալ տարի լոյս տեսաւ նաեւ Փարիզի մէջ, թարգմանաբար:

Օլկա Իվինսկայա պատկերացուցած է այն շրջանը, երբ Խորհրդային Միութեան բնակչութիւնը կազմուած էր երեք տեսակ մարդերով. անոնք՝ որոնք դուրս եկած էին կեդրոնացման ճամբարներէն, անոնք՝ որոնք կեդրոնացման ճամբարներու մէջ կը գտնուէին, եւ անոնք՝ որոնք կը սպասէին հոն մեկնելու համար:

«Յաւերժութեան պատանդը»ին ամէնէն ուշագրաւ բաժիններէն մէկը կը համարուի կառավարութեան համար կասկածի տակ առնուած գրագէտ Փասթերնաքի ցոյց տուած անտարբերութեան ու արհամարհանքին նկարագրութիւնը:

ԱՐԱՄ ԽԱՉԱՏՈՒՐԵԱՆԻ ՄԱՀԸ

Անգլիական «Տհը Կարտիըն» շաբաթաթերթի 14 Մայիս 1978 թիւին մէջ, երաժշտական ծանօթ քրոնիկագիր Էտուըրտ Կրինֆիլտ հետեւեալ տողերը նուիրած է Արամ Խաչատուրեանի, անոր մահուան առթիւ.—

«Արամ Խաչատուրեան մահացաւ 74 տարեկանին, խորհրդային այն յօրինողը, որ յաճախ իր գործերը տեսաւ փոփ երաժշտութեան առաջին գիրքերուն, Արեւմուտքի մէջ: Պէտք չկայ ըսելու, որ «Սուրերու պար»ին պէս երաժշտութիւն մը՝ առնուած «Գայեանէ» պալէէն եւ, վերջերս Բի.Բի.Սի.ի պատկերասփիւռի հաղորդումներէն Օնետինի շարքին երեւցող սիրային հատուած մը «Սփարթաքիւս»էն, իր նրբին ներշնչումներուն ներկայացուցչական գլխաւորումները չէին, սակայն եւ այնպէս յստակ կնիքը կը կրէին իր երաժշտական անհատականութեան, սերտօրէն առընչուած իր հայրենիքին՝ Հայաստանի ֆոլքլորիք երաժշտութեան: Ինչպէս անձամբ կը խոստովանի՝ ինք չի կրնար հայկական երաժշտութիւն չգրել:

«Ճշգրտօրէն մօտենալով հարցին՝ Խաչատուրեան երբեք ալ ռուս յօրինող մը չէր: Աղքատ աշխատաւորի մը զաւակը, ծնած՝ 1903 Յունիսին, Թիֆլիսի մէջ, ան մինչեւ իսկ ռուսերէն խօսիլ չսորվեցաւ մինչեւ Մոսկուա մեկնիլը՝ 19 տարեկանին, երաժշտական կրթութիւն ստանալու համար: Հակառակ անոր, որ փողային գործիքներու վրայ նուագել սորված էր, նոյնիսկ այն ատեն դեռ չէր կրնար երաժշտութիւն «կարդալ», սակայն իր առաջին տարիները իրեն տուած էին հայկական ժողովրդական երաժշտութեան կէս-արեւելեան չափերուն խոր հասկացողութիւնը: Իսկ առաջիկային միւս տարիներուն իր անունը առաւ փող չքնաղ փորձառութեանց պահեստէն:

«Մոսկուայի Կնեսին Երաժշտական վարժարանին մէջ իր տաղանդը այնքան բացայայտ էր, որ շուտով ընդունեցաւ ստեղծագործական այն դասարանին մէջ, որուն դասատուն էր Միխայէլ Կնեսինը ի'նք, երիտասարդ Խաչատուրեանի երաժշտական կրթութեան ամբողջ տասնըմէկ տարիներուն ընթացքին: Աւելի ուշ՝ ուսումը շարունակեց Մեասկովսկիի հետ: 1936 թուականին, շուրջ 35 տարեկան էր միայն, երբ իր «Դաշնակի քոնչերթօ» գործով յանկարծօրէն միջազգային համբաւի տիրացաւ:

«Հակադրաբար Շոսթաքովիչին եւ Փրոքոֆիեւին՝ յաջողապէս կը կատարէր իր սեփական գործերուն խմբավարումը, նոյնիսկ Արեւմուտքի մէջ, ուր կատարեց անոնցմէ ոմանց ձայնագրումները:

«Հակառակ անոր, որ չի հասնիր Շոսթաքովիչի եւ Փրոքոֆիեւի նուաճումներուն, ոչ մէկ կասկած, թէ ամբողջութեամբ արժանի է իր գըտած ժողովրդական յաջողութեան: Ան յստակօրէն անջատուեցաւ խորհրդային իր ժամանակակիցներէն, ստեղծելով վճռականապէս ինքնուրոյն ոճ մը, նուաճում մը, որուն հետ մրցիլ անկարելի եղաւ իր յաջորդներուն: Իր նշէլի եւ մատչելի գաղափարներով քանի մը ձեւերով կը մնայ նախատիպարը խորհրդային յօրինողի, որ կ'երթայ ունկնդիրներու ամենալայն խաւերուն հետ հաղորդակցելու»:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ

ԵՐԿՈՒ ԼՈՅՍ (ուսումնասիրութիւն), Սարգիս Աւագ Քահանայ Անդրէասեան, Նիւ Եորք, 1976։

ԳԻՐՔ ԴԻՒՑԱԶՆԵՐԳՈՒԹԵԱՆՑ (պոեմներ), Կ. Զարեան, Երուսաղէմ, տպարան Սրբոց Յակոբեանց, 1978։

●

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՒ ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՒ

ՈՒԻԼԵԸՄ ՍԱՐՈՅԵԱՆ

ՊԱՏՄՈՒԱԾՔՆԵՐ

Հայացուց

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՇԷՕՀՄԷԼԵԱՆ

370 էջ, Գին՝ 20 լ. ոսկի

Ստանալու համար դիմել

IMPREMERIE SEVAN
P.O.B. 6651
Beirut – Lebanon

HOVHANNES SHOEHMELIAN
P.O.B. 1907
Nicosia – Cyprus

«ԲԱԳԻՆ»ի
ցրուումի Լիբանանի ներկայացուցիչն է
Գրատուն ՍՈՒՐԷՆ
Նահր էլ Մութ — Հեռ. 262671

ՏԱՐԵԿԱՆ ԲԱԺԱՆԵԳԻՆ

ԼԻԲԱՆԱՆ	50 Լ. ՈՍԿԻ
ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆ	27 ՏՈԼԱՐ
ՀԱՏԱՎԱՃԱՌ	5 Լ. ՈՍԿԻ

باكين
مجلة شهرية ، ادبية وفنية علمية
مدير المسؤول
السيد ارتين كارنيك قزانجيان

●

PAKINE
REVUE MENSUELLE
LITTÉRAIRE & ARTISTIQUE
Propriétaire
Dr. A. KAZANDJIAN

●

ԲԱԳԻՆ
ԱՄՍԱԳԻՐ
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ
ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏԻ

●

ԽՄԲԱԳԻՐ
Պ. ՍՆԱՊԵԱՆ

Հեռաձայն՝ 296898